

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Milan Žnidaršič

Razvoj metod diplomatskega protokola

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Milan Žnidaršič

Mentor: izr. prof. dr. Iztok Simoniti

Razvoj metod diplomatskega protokola

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

ZAHVALA

Iskrena in najlepša hvala:

*... mentorju izr. prof. dr. Iztoku Simonitiju za neprecenljive nasvete,
napotke in strokovno pomoč ter usmerjanje tekom pisanja tega
magistrskega dela;*

*... očetu in mami, ki sta mi omogočila študij, za njuno razumevanje in
spodbudo ter podporo v vseh pogledih tekom trajanja študija;*

*... bratu in sestri za razumevanje in spodbujanje pri študiju in
pisanju magistrskega dela.*

HVALA VAM!

Razvoj metod diplomatskega protokola

Pričujoče magistrsko delo prek klasičnih metod raziskovanja raziskuje in podaja potek zgodovinskega razvoja metod diplomatskega protokola. Ta prek aplikacije omenjenih metod diplomatskega protokola v diplomatsko prakso uresničuje poslanstvo in funkcije diplomacije *per se*. Diplomatski protokol je pravzaprav zbir pravil o izkazovanju časti in spoštovanju diplomatskih predstavnikom držav v mednarodnih odnosih ter služi olajševanju diplomatskih stikov med državami, skozi svoj razvoj pa je oblikoval različne institute: diplomatski ceremonial, diplomatsko korespondenco in institut privilegijev in imunitet v diplomaciji; ter dve, po obsegu manjši, a še zdaleč ne nepomembni metodi, etiketo in vprašanje prednosti med diplomatskimi predstavniki.

Diplomacija in diplomatski protokol, kot ju poznamo v današnji pojavnosti, sta le trenutni vrh in sedanja zadnja stopnja svoje dolgotrajne evolucije, tekom različnih zgodovinskih obdobj in pod vplivom le-teh pa so se oblikovali omenjeni instituti in metode, prek katerih se diplomatski protokol izvaja in reproducira.

Pričujoče magistrsko delo proučuje razvoj teh metod in vzroke ter okoliščine, ki so vodile v njihov razvoj, oblikovanje, spreminjanje in prilagajanje času in razmeram, vse do stopnje razvoja metod diplomatskega protokola, kateri priča smo danes. Magistrsko delo tako k diplomatski teoriji prispeva celosten pregled in analizo razvoja metod diplomatskega protokola, ki je bil do tega magistrskega dela zapostavljen in le delno vključen v polje zgodovine diplomacije kot instrumenta zunanje politike držav.

Ključne besede: razvoj diplomatskega protokola, metode, diplomatski ceremonial, diplomatska korespondenca, privilegiji in imunitete, etiketa, prednostni vrstni red.

The evolution of the diplomatic protocol methods

This Master's thesis deals with the evolution of the diplomatic protocol methods. It gives us a holistic view in a field of diplomatic protocol evolution through classical methods of research. Through the application of these methods, diplomatic protocol carries out its mission and functions of diplomacy *per se*. Diplomatic protocol is essentially a set of rules that shows honor and respect to diplomatic representatives in a field of international relations and serves to facilitate diplomatic relations between states. Through its evolution, diplomatic protocol formed various methods: diplomatic ceremonial, diplomatic correspondence, privileges and immunities in diplomacy, as well as two smaller, but far from insignificant methods, etiquette and precedence.

Diplomacy and diplomatic protocol are today on its present peak and its current last stage of evolution, that spanned through different historical periods. Under the influence of these historical periods, diplomatic protocol created its above mentioned methods, through which it implements and reproduces itself.

This Master's thesis examines the development of these methods and the causes and circumstances that led to their development, creation, modification and adaptation through time and circumstances, to the stage we are witnessing today. Master's thesis contributes to a diplomatic theory with a comprehensive overview and analysis of the evolution of diplomatic protocol methods, which was until now left behind and only partly included in the field of the history of diplomacy as an instrument of foreign policy.

Key words: evolution of diplomatic protocol, methods, diplomatic ceremonial, diplomatic correspondence, privileges and immunities, etiquette, precedence.

Kazalo vsebine

UVOD	10
1. OD SPLOŠNEGA K POSEBNEMU – OD DIPLOMACIJE K PROTOKOLU.....	10
2. METODE DIPLOMATSKEGA PROTOKOLA	13
3. VSEBINA MAGISTRSKEGA DELA IN METODOLOŠKI OKVIR	15
1 OPREDELITEV IN UMESTITEV ZGODOVINSKIH OBDOBIJ V RAZVOJU DIPLOMACIJE IN PROTOKOLA	18
1.1 DVE KLASIČNI ETAPI V RAZVOJU DIPLOMACIJE.....	19
1.2 TRETJA ETAPA V RAZVOJU DIPLOMACIJE	20
1.3 RAZDELITEV RAZVOJA DIPLOMACIJE IN PROTOKOLA NA OBDOBJA <u>DO</u> VZPOSTAVITVE STALNIH DIPLOMATSKIH MISIJ	20
1.3.1 <i>Stari vek</i>	20
1.3.1.1 Antična Grčija	21
1.3.1.2 Rim	22
1.3.2 <i>Srednji vek</i>	23
1.3.2.1 Bizanc	23
1.3.2.2 Francija	23
1.3.2.3 Italijanske mestne države	24
1.3.2.4 Papeška država	24
1.4 V PREHODU MED <i>AD HOC</i> IN STALNIMI DIPLOMATSKIMI PREDSTAVNIŠTVI	25
1.5 RAZDELITEV RAZVOJA DIPLOMACIJE IN PROTOKOLA NA OBDOBJA <u>PO</u> VZPOSTAVITVI STALNIH DIPLOMATSKIH MISIJ	26
1.5.1 <i>Diplomacija po vestfalskem mirovnem kongresu</i>	27
1.5.2 <i>19. stoletje in obdobje »klasične diplomacije«</i>	28
1.6 RAZVOJ DIPLOMACIJE IN PROTOKOLA PO POJAVU ORGANIZIRANE MEDNARODNE SKUPNOSTI	29
1.6.1 <i>Diplomacija med obema svetovnima vojnama in v času hladne vojne</i>	30
1.6.2 <i>Nova svetovna ureditev in diplomacija v 21. stoletju</i>	31
2 DIPLOMATSKA KORESPONDENCA	33
2.1 OSEBNI STIKI MED DIPLOMATSKIMI PREDSTAVNIKI OZ. VERBALNA KORESPONDENCA.....	33
2.2 OBLIKE PISNEGA KOMUNICIRANJA OZ. PISNA KORESPONDENCA	34
2.2.1 <i>Uradna korespondenca</i>	34
2.2.1.1 Uradna nota v tretji osebi.....	34
2.2.1.2 Verbalna nota v tretji osebi	35

2.2.1.3	Uradno pismo v prvi osebi.....	35
2.2.2	<i>Poluradna korespondenca.....</i>	35
2.2.3	<i>Osebna korespondenca</i>	35
2.3	RAZVOJ DIPLOMATSKE KORESPONDENCE.....	36
2.3.1	<i>Stari vek.....</i>	36
2.3.1.1	Antična Grčija	37
2.3.1.2	Antični Rim	38
2.3.2	<i>Diplomatska komunikacija in diplomatska korespondenca v srednjem veku</i>	39
2.3.2.1	Bizanc	39
2.3.2.2	Francija.....	40
2.3.2.3	Italijanske mestne države.....	41
2.3.3	<i>Diplomatsko komuniciranje in diplomatska korespondenca po vestfalskem mirovnem kongresu</i>	44
2.3.4	<i>Diplomatska korespondenca v obdobju »klasične diplomacije« in komunikacijska revolucija</i>	44
2.3.5	<i>2.3.5 Diplomatsko komuniciranje in korespondenca po pojavu organizirane mednarodne skupnosti.....</i>	46
2.3.6	<i>Diplomatska korespondenca v 21. stoletju in obdobju »postmoderne diplomacije«</i>	47
3	DIPLOMATSKI CEREMONIAL.....	48
3.1	ELEMENTI DIPLOMATSKEGA CEREMONIALA.....	49
3.1.1	<i>Uradna srečanja in obiski</i>	49
3.1.2	<i>Sprejemi in obedi.....</i>	50
3.1.3	<i>Uradno žalovanje</i>	51
3.1.4	<i>Oblačenje.....</i>	51
3.1.5	<i>Izmenjava daril.....</i>	52
3.2	RAZVOJ DIPLOMATSKEGA CEREMONIALA KOT METODE V DIPLOMATSKEM PROTOKOLU	52
3.2.1	<i>Stari vek.....</i>	52
3.2.1.1	Stari vzhod	52
3.2.1.2	Antična Grčija	53
3.2.1.3	Antični Rim	53
3.2.2	<i>Srednji vek</i>	54
3.2.2.1	Bizanc	54
3.2.2.2	Italijanske mestne države.....	56
3.2.2.3	Francija.....	56
3.2.3	<i>Diplomatski ceremonial po vzpostavitvi stalnih diplomatskih predstavništev.....</i>	57
3.2.4	<i>Diplomatski ceremonial v obdobju »klasične diplomacije«</i>	57
3.2.5	<i>Diplomatski ceremonial v 20. stoletju ob razvoju sodobnega diplomatskega prava</i>	59

4	PRESEANS	61
4.1	DELITEV PREDNOSTNEGA VRSTNEGA REDA GLEDE NA POJAVNE OBLIKE	61
4.1.1	<i>Prednostni red med vodji diplomatskih misij oz. predstavništev</i>	61
4.1.2	<i>Individualni prednostni vrstni red znotraj posamezne diplomatske misije</i>	62
4.1.3	<i>Splošni prednostni red vseh diplomatskih predstavnikov v diplomatskem zboru v državi sprejemnici pri izvajanju diplomatskih funkcij in pri pojavljanju na formalnih dogodkih</i>	63
4.1.4	<i>Prednostni vrstni red znotraj države sprejemnice diplomatske misije in diplomatska lista</i>	63
4.2	RAZVOJ PRESEANSA	64
4.2.1	<i>Preseans bizantinskega cesarstva</i>	64
4.2.2	<i>Preseans papeške države in papeža Julija II.</i>	66
4.2.3	<i>Spor zaradi prednosti na mirovnem procesu v Sremskih Karlovcih</i>	67
4.2.4	<i>Francoski pogled na prednost med diplomatskimi predstavniki in čas Velikih evropskih kongresov</i>	68
4.2.5	<i>Dunajski pravilnik in prva univerzalna rešitev problematike prednosti ter sprejetje teiste ideje v kodifikacijo DKDO</i>	69
5	ETIKETA	72
5.1	ETIKETA VS. KURTOAZIJA VS. COMITAS GENTIUM	72
5.2	RAZVOJ ETIKETE	73
6	INSTITUT PRIVILEGIJEV IN IMUNITET KOT METODA DIPLOMATSKEGA PROTOKOLA	78
6.1	IMUNITETE IN PRIVILEGIJI V DUNAJSKI KONVENCIJI O DIPLOMATSKIH ODNOSIH (DKDO)	79
6.1.1	<i>Privilegiji in imunitete diplomatske misije</i>	80
6.1.2	<i>Privilegiji in imunitete diplomatskega osebja</i>	81
6.1.2.1	Imunitete in privilegiji diplomatskega agenta	81
6.1.2.2	Imunitete in privilegiji ostalih članov misije	83
6.2	TEORIJE, KI OPREDELJUJEJO PODELJEVANJE IMUNITET IN PRIVILEGIJEV DIPLOMATSKIM PREDSTAVNIKOM	84
6.2.1	<i>Teorija eksteritorialnosti</i>	84
6.2.2	<i>Teorija reprezentance</i>	85
6.2.3	<i>Funkcionalna teorija</i>	86
6.3	RAZVOJ INSTITUTA PRIVILEGIJEV IN IMUNITET.....	87
6.3.1	<i>Stari vek</i>	88
6.3.1.1	Antična Grčija	88
6.3.1.2	Antični Rim	89
6.3.2	<i>Srednji vek</i>	91
6.3.2.1	Diplomatska praksa Bizanca in posnemanje ter sprejem teh praks s strani barbarskih narodov	92

6.3.2.2	Italijanske mestne države	93
6.3.2.3	Papeška država in papeški odposlanci.....	93
6.3.2.4	Francija	94
6.3.3	<i>Imunitete in privilegiji po vzpostavitvi stalnih diplomatskih predstavništev</i>	94
6.3.4	<i>Prispevek 18. stoletja k razvoju instituta imunitet v diplomaciji</i>	96
6.3.4.1	The Diplomatic Privileges Act 1708 – prva kodifikacija instituta privilegijev in imunitet diplomatskih predstavnikov	96
6.3.4.2	Francoska revolucija	97
6.3.5	<i>19. stoletje in obdobje »klasične diplomacije«</i>	97
6.3.6	<i>Razvoj instituta imunitet in privilegijev po pojavu organizirane mednarodne skupnosti</i>	98
7	ZAKLJUČEK, VREDNOTENJE HIPOTEZ IN REZULTATI RAZISKOVANJA	102
7.1	METODE DIPLOMATSKEGA PROTOKOLA OB KONCU RAZISKOVANJA	102
7.1.1	<i>Diplomska korespondenca</i>	102
7.1.2	<i>Ceremonial</i>	104
7.1.3	<i>Preseans</i>	105
7.1.4	<i>Etiketa</i>	106
7.1.5	<i>Institut imunitet in privilegijev</i>	107
7.2	VREDNOTENJE HIPOTEZ IN REZULTATI RAZISKOVANJA	108
7.2.1	<i>Hipoteza 1:</i>	108
7.2.2	<i>Hipoteza 2:</i>	109
7.2.3	<i>Hipoteza 3:</i>	110
7.2.4	<i>Rezultati raziskovanja</i>	111
7.3	SKLEPNE MISLI.....	115
8	LITERATURA	117

Seznam kratic in okrajšav

DKDO	Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih
DKKO	Dunajska konvencija o konzularnih odnosih
Dunajski pravilnik	Pravilnik o razredih in rangih diplomatskih predstavnikov
KPISA	Konvencija o privilegijih in imunitetah specializiranih agencij
KPIZN	Konvencija o privilegijih in imunitetah Združenih narodov
KSM	Konvencija o specialnih misijah
MZZ	Ministrstvo za zunanje zadeve
OZN, Združeni narodi	Organizacija združenih narodov
UL OZN	Ustanovna listina Organizacije združenih narodov
VB, Združeno kraljestvo	Združeno kraljestvo Velike Britanije
ZDA	Združene države Amerike
ZZZ	Zakon o zunanjih zadevah

UVOD

1. Od splošnega k posebnemu – od diplomacije k protokolu

Beseda *diplomacija* izvira iz grške besede *diploma*, kar pomeni sicer dvoje: listina, dvojnica, duplikat, prepognjena listina; in listina, ki podeljuje časti in pravice. Besedo "diplomacija" *per se* je prvi uporabil v svojem delu *Codex Iuris Gentium Diplomaticum* nemški filozof in pravnik Leibniz, samostojno pa je izraz 'diplomacija' prvi uporabil Edmund Burke leta 1796 (Berridge 2002, 1).

Satow (1994, 1), ki ga Osolnik (1998a, 125) imenuje kar »veliki guru diplomatske prakse«, opredeli diplomacijo kot »aplikacijo inteligence in takta pri vodenju uradnih odnosov med vladami neodvisnih držav ali, krajše, poslovanje¹ med državami z miroljubnimi sredstvi.«²

Evolucija dogodkov, ki je vodila do formiranja institucije diplomacije, je tesno vezana na potrebo po komunikaciji med pripadniki različnih družbenih skupin skozi zgodovino vsega človeštva. Temeljni kamen diplomaciji, kakršno poznamo danes, je bil položen v antiki, institut diplomacije, kot jo opredeli Satow, pa je s časom rasel, pri čemer so različni narodi pustili vsak svoj pečat in s tem kamenček v mozaiku diplomacije.

Diplomacija sicer različnim avtorjem pomeni različno: npr. Martens (1866, n.d.), Morgenthau (1978, 12) in Rivier (1896, n.d.) vežejo diplomacijo na sopomenko za zunanjo politiko; Rivier (*ibidem*), Nicolson (1988, 15), Hardy (1968, n.d.) in Nick (1997, 13) jo vidijo kot dejavnost, spretnost, znanost in metodo; akademikom, kot so Rivier (*ibidem*), Ibler (1987, 57), pa tudi Nicolson (*ibidem*), pa diplomacija predstavlja tudi poklic oz. kariero, ki zajema vse funkcije, ki jih opravlja diplomat.

Vukadinovič (1994, 109) sicer ločuje štiri povezanosti diplomacije z drugimi političnimi polji, kot so: zunanja politika, pri čemer diplomacijo vidi kot izvajanje in oblikovanje zunanje politike; tehnike zunanje politike, kjer je diplomacija skupek sredstev in posebnih dejavnosti, ki jih država uporablja v zunanji politiki; mednarodna pogajanja, kjer države prek diplomacije išče uresničitev svojih interesov; in spretnost diplomatov, kjer diplomacija posel in spretnost diplomatov.

¹ Orig.: *Business*.

² Vsi prevodi so avtorjevi.

Zanimivo je dejstvo, da Oxford English Dictionary loči besedo 'diplomat' in besedo 'diplomatist'. Prvi je oseba, ki je zaposlena v diplomaciji, medtem ko z besedo 'diplomatist' opredeli nekoga, ki je strokovno podkovan v diplomaciji v ožjem smislu. Ta naj bi bil zvit, a hkrati obziren, predvsem pa takten v procesu pogajanj in izven njih (Oxford English Dictionary, 1989).

Naloga diplomacije je, da spremlja in poustvarja mednarodne odnose ter rešuje nesoglasja med subjekti mednarodnega prava in mednarodnih odnosov. Kot mora vsaka organizacija delovati po vnaprej določenih pravilih, tako je tudi v mednarodnih odnosih nujnega pomena, da so vsi odnosi med subjekti v skladu z univerzalnimi sprejetimi pravili, ter, kot pravi Veljić, v skladu z običaji ter v okviru neke višje organizacije (Veljić 2005, 19). V diplomaciji ta pravila in običaje definira diplomatski protokol.

Sodobni diplomatski protokol postavlja vse akterje v enak položaj in predvideva enako obravnavo vseh s primerljivim statusom, a kljub temu pušča polje dovolj odprto, da vsaka država oblikuje svoje protokolarne dejavnosti. To seveda temelji na predpostavki po doseganju skupnih minimalnih standardov.

Beseda '*protokol*' je grškega izvora in opredeljuje uradna in družabna pravila v stikih uradnih predstavnikov držav oziroma vnaprej določen ceremonial (Vrečar 2001, 17), beseda pa lahko predstavlja tudi oddelek ali urad, ki se ukvarja s koordinacijo teh stikov, čemur načeluje šef protokola. V tej luči in z vidika službe Benedettijeva tudi definira diplomatski protokol kot večino organiziranja, ki krmili javne in zasebne ustanove in kot skupek norm in pravil, določenih z zakoni (Benedetti 2008, 55). Z ozirom na oba pristopa na definicijo diplomatskega protokola Avguštinova (2011, 147) opredeli diplomatski protokol z dvema različnima zapisoma besede *protokol*: protokol z velikim 'P' (*Protokol*) tako predstavlja službo, ki je zadolžena za pripravo in izvajanje protokolarne prask, ter protokol z malim 'p' (*protokol*), ki pa predstavlja vso dejavnost, ki se izvaja v Protokolu. Besedo 'protokol', brez pridevnika 'diplomatski', Avguštinova predstavi kot predpisan potek stvari v medsebojnih odnosih ali v odnosih med institucijami, narodi in državami (*ibidem*).

Diplomacijo že vse od prvih korakov spremljajo različni obredi in rituali, ki so prerasli v stalen in neločljivi del diplomacije - diplomatski protokol, ki se je razvijal vzporedno in soodvisno z diplomacijo.

Berridge in James (2004, 217) definirata diplomatski protokol kot:

» /.../ pravila diplomatskega postopanja, ki podeljujejo predstavnikom suverenih držav in drugim uradnim predstavnikom različnih rangov pristojnost v vseh uradnih poslih, do katerih so upravičeni prek svojega priznanega statusa. Javni protokolarni dogodki ta pravila prenašajo v prakso, zato ni nenavadno, da je v preteklosti šef države bil znan tudi kot 'mojster ceremoniala«³.

Diplomatski protokol je skupek pravil, s katerimi se izkazuje časti in raven spoštovanja diplomatskim predstavnikom v interakciji z drugimi diplomatskimi predstavniki ali uradnimi predstavniki držav v mednarodnih odnosih. Rana (2011, 229) protokol poimenuje kar z besedno zvezo »mazivo mednarodnih odnosov«, ki, prav tako kot olje v motorju, zmanjšuje trenje in omogoča pravilno in tekoče delovanje stroja. To analogijo pelje še naprej, protokol varuje stroj diplomacije ter je na razpolago v več kvalitativnih stopnjah; pravo mazivo v pravem razmerju z ostalimi aditivi stroju zagotavlja dolgo življenjsko dobo stroju, v našem primeru, diplomaciji (Rana 2011, 229–30).

V toku svojega zgodovinskega razvoja je diplomacija zgradila posebne tehnike komuniciranja in obnašanja, ki so s časom prerasle in se standardizirale v norme sodobnega diplomatskega protokola, po katerih se danes ravna vsak diplomat. Ključnega pomena pri kodifikaciji teh minimalnih standardov je pravilnik z Dunajskega kongresa leta 1815. Sprejeti *Pravilnik o razredih in rangih diplomatskih predstavnikov* je tako v praksi dobil kar ime Dunajski pravilnik.⁴ Ta sedaj predstavlja temelj bilateralne diplomacije in je hkrati mejnik sodobnega razvoja diplomatskega prava.

Dunajski pravilnik je istočasno tudi najstarejši multilateralni pogodbeni vir diplomatskega in konzularnega prava (Bohte in Sancin 2006, 54), še večjega pomena kot diplomatskemu in konzularnemu pravu pa predstavlja polju diplomatskega protokola, saj je bilo v Dunajskem pravilniku prvič bilo rešeno vprašanje prednostnega vrstnega reda (*preseans*). Vodje diplomatskih misij tako Dunajski pravilnik rangira v razrede, kakršne v nespremenjeni obliki poznamo še danes: (1.) veleposlanik (ambasador) in papeški nuncij, (2.) poslanik, minister ter (3.) odpravnik poslov.⁵ Leta 1818 je bil na kongresu v Aachnu sicer dodan še en rang, boljše rečeno pod-razred, saj je bil med razreda poslanika in odpravnika poslov dodan še pod-razred

³ Orig.: *Master of ceremonies*.

⁴ *Pravilnik o razredih in rangih diplomatskih predstavnikov: Zaključni akt Kongresa na Dunaju 1814–1815*, podpisan 9. junija 1815. Dostopno prek: <http://www.dipublico.com.ar/english/final-act-of-the-congress-of-viennageneral-treaty-1815/> (17. april 2013). V nadaljevanju Dunajski pravilnik.

⁵ Priloga D Pravilnika o razredih in rangih diplomatskih predstavnikov.

minister rezident, ta pa se v diplomatski praksi ni ohranil, saj se je, kot pravi Zelmanović (1990, 245), sčasoma izkazal za nepotrebnega.

2. Metode diplomatskega protokola

Beseda *metoda* izvira iz grške besede *methodos*, ki predstavlja iskanje znanja, raziskovanje in pot. Z besedo *metoda* označujemo proces, prek katerega se uresničuje določena naloga in način izvajanja le-te (Oxford English Dictionary, 1989).

Diplomatski protokol je, kot že omenjeno, zbir pravil o izkazovanju časti in spoštovanja diplomatskih predstavnikov držav v mednarodnih odnosih ter služi olajševanju diplomatskih stikov med državami. Skozi svoj razvoj je oblikoval različne institute, s katerimi uresničuje svoje poslanstvo in namen ter tako vase zajel tri vsebinsko obsežnejše sklope: diplomatski ceremonial, diplomatsko korespondenco ter privilegije in imunitete; ter dve, po obsegu manjši, a še zdaleč ne nepomembni poglavji: etiketa in vprašanje prednosti med diplomatskimi predstavniki (*preseans*). Našteta področja predstavljajo metode, po katerih se ravna diplomatski protokol.

McCaffree in Innis (1985, 1) sicer protokol enačita s pojmom ceremoniala, a njuna teza je pomanjkljiva in nezadostna. Diplomatski ceremonial ustreza le delu vsebine diplomatskega protokola, ta pa upošteva tudi druga polja, kot so privilegiji in imunitete, vprašanje prednostnega vrstnega reda (*preseans*), načelo reciprocitete, načelo egalitarnosti – enakopravno obravnavanje držav in njihovih diplomatskih predstavnikov, naslavljanje diplomatskih predstavnikov, diplomatski seznam, uradna srečanja, obredi, sprejemi ter številna druga področja (Bohte in Sancin 2006, 172–3). Zanimiva je skladnost usmeritve in razdelitve ministrstev za zunanje večine držav na oddelke, katerih področja in tudi imena se skladajo z razdelitvijo protokola na predstavljene veje.

Protokol izvira iz kodeksa primerne obnašanja in zajema ter reproducira civiliziranost, uglajenost in eleganco. Pojem etiketa (*etiquette*) je širši od protokola kot takega, nanaša pa se na vse plasti življenja. Lipužičeva (2008, 7) pojem etiketa enači s pojmom kurtoazija, Ibler (v Simoniti 1994, 20) pa oba pojma opredeli kot *comitas gentium* ali pravila mednarodne vljudnosti.

Post (v Rana 2011, 231) etiketo označi kot »načrt, po katerem se človek orientira v času stiske«, Veljić (2005, 18) pa jo definira kot sistem pravil in konvencij, ki regulirajo družbeno

in profesionalno obnašanje, njihova kršitev pa nima predvidenih formalnih sankcij, temveč kršitev etikete privede do neodobravanja ostalih članov skupine.

Etiketa je potemtakem sorodna protokolu, veliko protokola pa izvira prav iz etikete. Vsak, ki je več izvajanja protokola je dobro seznanjen z vsebino etikete in bi bil osramočen ob vsem, kar ni v skladu z etiketo. Ker se jo uporablja povsod, tako v družinskem krogu kot na javnih mestih, jo institucije in organizacije in predvsem podjetja pogosto kar enačijo s protokolom pravilnega obnašanja.

V protokolu se je skozi evolucijo razvoja običajev ter pravil o položaju predstavnikov oblikoval tudi institut privilegijev in imunitet v diplomaciji, ki še danes vase zajema večino takratnih dognanj, kot je osebna nedotakljivost diplomatskega predstavnika. Primarni namen privilegijev in imunitet pa ni dajati prednosti diplomatskim predstavnikom oz. misijam *per se*, temveč olajšati njihovo delo, kar je sicer v popolni skladnosti s teorijo funkcionalnosti⁶.

Bohte in Sancin (2006, 126) opredelita pomen privilegijev in imunitet: privilegije razumeta kot izvzetje iz materialnih določb zakonov in drugih predpisov v teritorialni državi, medtem ko jima institut imunitet predstavlja procesno oviro za uvedbo postopkov v državi sprejemnici, kadar je kršena materialna norma. Diplomatski privilegij je torej ugodnost za uspešnejše opravljanje nalog misije, medtem ko je diplomatska imuniteta nujnost za nemoteno opravljanje funkcij misije.

Diplomatski protokol pa ni le sredstvo, prek katerega potega izvajanje diplomatske dejavnosti, temveč tudi služba, ki skrbi za njeno nemoteno delovanje. Služba diplomatskega protokola je, praviloma, vedno vpeta v ministrstvo za zunanje zadeve. Protokolarna služba koordinira in realizira program meddržavnih obiskov, na podlagi enakopravnosti zagotavlja diplomatskim predstavnikom ustrezno obravnavo in skrbi za prednostni vrstni red med njimi kot poslaniki drugih držav na državnih proslavah in drugih srečanjih, kjer je prisoten cel diplomatski zbor. Protokolarna služba prav tako načrtuje, koordinira in izvaja formalne akreditacije tujih veleposlanikov, s čimer pa se že močno nagibamo proti polju ceremoniala v protokolarni dejavnosti države.

⁶ Teorija funkcionalnosti je najmodernejša teorija o diplomatskih privilegijih in imunitetah, katere prevlado potrjuje tudi Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih. Temelji na načelu iz rimskega prava, '*ne impediatur legatio*'; odposlanstvo naj ne bo ovirano. Po tej teoriji diplomati uživajo posebne pravice zato, ker brez njih ne bi mogli uspešno in učinkovito opravljati svojih funkcij. Namen podeljenih privilegijev in imunitet ni dajati prednosti posameznikom, temveč zagotoviti uspešno izvajanje funkcij misije, kar je tudi razlog, zakaj se član diplomatskega osebja ne more samovoljno odreči diplomatski imuniteti. Več o teoriji funkcionalnosti in ostalih teorijah podeljevanja instituta imunitet in privilegijev pišem v poglavju pod zaporedno številko 6.2.

Polje diplomatske korespondence zajema širok spekter pravil komuniciranja, ki so v skladu z vljudnostnimi normami običaji in normami, s čimer pa se diplomatskim predstavnikom držav olajša stike s predstavniki in organi države, v katerih delujejo na podlagi svojega akreditiva.

3. Vsebina magistrskega dela in metodološki okvir

Diplomatski protokol je brez dvoma neločljiv element diplomacije. Vsem družbam in civilizacijam je skupno, da so delovale v skladu s pravili, če so hotele obstati na 'zemljevidu' takratnega časa, najsi gre tu za napisana ali nenapisana pravila. Ta so urejala tako stike med predstavniki iste družbe kot tudi stike in komunikacijo med plemeni, kasneje družbami, civilizacijami in ne nazadnje med narodi, kjer je tovrstna komunikacija postajala vse bolj opredeljena in dosegla svoj vrhunec s kodifikacijo teh pravil in metod v polje, ki ga danes imenujemo diplomatski protokol.

Diplomacija in diplomatski protokol, kot ju poznamo v današnji pojavnosti, sta le trenutni vrh in sedanja zadnja stopnja svoje dolgotrajne evolucije. Tekom različnih zgodovinskih obdobjev in pod vplivom le teh so se oblikovali različni instituti in metode prek katerih se diplomatski protokol izvaja in reproducira.

V tej magistrski nalogi si, na osnovi analize mednarodnih odnosov in diplomacije v različnih časovnih obdobjih, za nalogo zastavljam proučiti in predstaviti razvoj diplomatskega protokola in njegovih metod kot ključnega dejavnika in soustvarjalca oblike in vsebine diplomacije. Ugotoviti želim kako, zakaj in na osnovi česa so se razvile metode diplomatskega protokola, ki so še dandanes del vsakdanje diplomatske prakse. Predstaviti želim tudi razvoj teh metod in vzroke ter okoliščine, ki so vodile v njihov razvoj, oblikovanje, spreminjanje in prilagajanje času in razmeram, vse do stopnje razvoja metod diplomatskega protokola, kateri priča smo danes.

Tako bom predstavil razvoj (1.) diplomatske korespondence, (2.) diplomatskega ceremoniala, (3.) prednosti med diplomatskimi predstavniki, (4.) etikete in (5.) instituta privilegijev in imunitet v diplomaciji.

Raziskovalna pozornost mojega magistrskega dela se bo tako osredotočala na evolutivni razvoj metod diplomatskega protokola. Zanima me predvsem, kako je znotraj diplomacije in njej pripadajočega protokola potekal razvoj metod v protokolu do stopnje, kot jih poznamo danes. Istočasno, skušal bom ugotoviti, kaj vse je prispevalo in kateri so (bili) dejavniki

sprememb obstoječih protokolarnih praks in metod. Prav tako bi rad skozi svoje raziskovanje spoznal in predstavil, katere izmed aktualnih diplomatskih in protokolarnih praks določenega zgodovinskega obdobja so se zaradi nadaljnjega razvoja diplomacije in protokola začele opuščati in morebiti dandanes v sodobni diplomatski in protokolarni praksi niso več prisotne.

Diplomatski protokol je jasno kodificiran, v te okvire pa je vpeto celotno diplomatsko delovanje države. Pravila diplomatskega protokola so poenotena in splošno sprejeta in tako ne dopuščajo razlik ter odstopanj, ker gre za izjemno občutljivo področje suverenosti, enakopravnosti, dostojanstva, časti, nacionalnega ponosa in interesa. Moje raziskovanje bo temeljilo na spoznavanju in objektivnem predstavljanju dognanih spoznanj ter na vrednotenju naslednjih hipotez:

Hipoteza 1: Razvoj diplomatskega protokola in razvoj diplomacije sta neločljivo povezana. Razvoj diplomacije in diplomatskih metod je vplival na razvoj diplomatskega protokola, toda tudi protokol *per se* je pomembno vplival na razvoj diplomacije, kot jo poznamo danes.

Hipoteza 2: Za diplomatski protokol in njegove metode je skozi celotno zgodovino, od samega pojava prek splošne kodifikacije pa vse do implementacije in vsakodnevnega ravnanja v okvirju teh pravil, značilna njemu–lastna togost in neprilagodljivost.

Hipoteza 3: Protokol v najširšem pomenu besede danes izgublja na pomenu, če v obzir vzamemo njegovo pomembnost v dosedanem razvoju diplomacije.

Raziskovanje bo primarno kvalitativno. Čeprav nekateri teoretiki oporekajo tovrstnemu raziskovanju zaradi preozke usmeritve pogledov, izidov in dognanj, sem se odločil za kvalitativno raziskovanje. Ragin (2007, 97) temu sicer oporeka s trditvijo, da lahko nasprotno - preširoko zastavljeni prikazi določene realnosti nepomembno in nezadostno predstavijo pomembne družbene pojave, v skrajnem primeru jim to lahko tudi spodleti. Zato bom pot do ciljev svoje naloge podredil raziskovanju prek naslednjih metod:

- Z zgodovinsko – razvojno analizo bom raziskal tendence v evoluciji diplomacije in protokola, ter se osredotočal na iskanje pomembnih prelomnic v razvoju protokolarnih metod, vse od zametkov prvih komunikacij med plemeni pa do današnjih dni.

- Naslednja je metoda analize in interpretacije primarnih virov, kjer se bom opiral na mednarodno diplomatsko pravo, kjer pa sta ključna pravna vira mednarodno obče običajno pravo in pravo mednarodnih pogodb, na tem mestu pa ne velja izločiti judikatur in enostranskih pravnih poslov, saj imajo ti pogosto močan vpliv na oblikovanje diplomatskega prava, čeprav jih uvrščamo med pomožne pravne vire.
- Z metodo analize in interpretacije sekundarnih virov se bom obračal na avtorje, ki so o tem že pisali. Ta bo najpomembnejša raziskovalna metoda. Tako bom dobil relevantne vire in svojo nalogo postavil v akademske okvirje.

Naloga bo razdeljena na več vsebinsko enakovrednih poglavij, skozi katere nameravam predstaviti razvoj metod diplomatskega protokola, kjer pa bo vsaka izmed metod v protokolu zavzela svoje poglavje.

Magistrska naloga se začne z *Uvodom*, v katerem opredelim namen in cilje naloge ter metodološki okvir. V prvem poglavju bom opredelil in razdelil celotno zgodovino razvoja diplomacije in protokola na različna obdobja, kar se bo izkazalo za pomembno v naslednjih poglavjih magistrskega dela. V teh bom uporabil svojo delitev iz prvega poglavja za opis razvoja posameznih metod diplomatskega protokola tekom določenega zgodovinskega obdobja.

Kot rečeno, vsaki izmed metod v protokolu pripada svoje poglavje. Tako bo kot prva (v poglavju, ki bo pravzaprav oštevilčeno kot drugo) opisa razvoja metod v diplomatskem protokolu deležna diplomatska korespondenca. V tretjem poglavju bo podrobneje opisan razvoj diplomatskega ceremoniala kot protokolarne metode, v četrtem in petem poglavju pa sledi opis razvoja ceremonialu sorodnih polj: preseansa in etikete. Kot šesto je na vrsti poglavje o razvoju instituta privilegijev diplomatskih predstavnikov.

V sklepnem poglavju bom predstavil rezultate svojega raziskovalnega procesa in ovrednotil svoje hipoteze ter nato strnil svoje ugotovitve, do katerih sem prišel tekom pisanja svojega magistrskega dela. Tako bom smiselno in konsistentno zaključil in zaokrožil svojo nalogo. Magistrsko nalogo zaključuje seznam uporabljenih virov in literature.

1 Opredelitev in umestitev zgodovinskih obdobj v razvoju diplomacije in protokola

V *Uvodu* v to magistrsko nalogo sem navedel opredelitve pojma *diplomacija* različnih avtorjev, prav vsi citirani akademiki pa izhajajo iz iste predpostavke, da je diplomacija miroljubno vodenje odnosov med političnimi entitetami, njihovimi načeli in akreditiranimi poslaniki.

Diplomacija je zaradi narave svojega delovanja pogosto opisana z diametralnimi nasprotji: nujno potrebna *vs.* prežeta z obžalovanjem po tovrstnem udejstvovanju države; visoko spoštovana *vs.* prezirana in zaničevana; da deluje v skladu z interesi državljanov in v službi države - *vs.* favoriziranje elit in ohranjanje le-teh; ter preglednost njenega delovanja *vs.* netransparentnosti diplomacije *per se*. Protokol se je razvijal vzporedno z diplomacijo ter je s tem deležen istih kritik.

Kot diplomacija se je tudi protokol skozi zgodovino postopoma razvijal in natančneje izoblikoval. Tako so se že celo najstarejše in primitivne družbe zavedale pomena zanesljivih sredstev komunikacije in odnosov s svojimi sosedi, kar je privedlo do prepričanja, da je vredno zavarovati sla z božjo kaznijo zoper kršitelja njegove nedotakljivosti. Diplomatski proces, praksa, metode in ustroj so od takrat rasli in postajali vse bolj kompleksni. To rast Hamilton in Langhorne (1995, 1–2) povezujeta z odzivom na vzporedne razvoje vladajočih struktur v družbah in posledično zahtevnejšim poljem pogajanja med njimi.

Diplomatski predstavniki so vedno uživali posebne privilegije in imunitete v času njihove vpetosti v diplomatsko prakso, prav ti pa so bili pogosto kamen spotike med državami in/oz. njihovimi poslaniki. Neredko so bile sporne celo same imunitete in privilegiji ter njihov obseg. Vse to je vodilo do številnih diplomatskih sporov glede tega, komu vse pripadajo privilegiji in imunitete, kakšen status imajo družinski člani diplomata, prostori misije ter številna druga področja, ki jih pokriva institut privilegijev in imunitet. Večina teh nesporazumov je bilo rešenih s sprejetjem Dunajskega pravilnika leta 1815, z Aachenskim protokolom le-tega iz leta 1818 pa je bil dokončno urejen tudi prednostni vrstni red med diplomatskimi predstavniki. Kljub temu pa je šele leta 1961 prišlo do konsenza glede nujnosti

pravne podlage diplomatske prakse in posledično njene kodifikacije v dokument z imenom Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih⁷.

Prav tako kot se je spreminjala diplomatska praksa se je spreminjalo tudi polje akterjev v mednarodni skupnosti. Vse do dvajsetega stoletja so bile države edini akter v mednarodnem okolju, v 20. stoletju pa se je oblikovalo večje število novih držav, s čimer se je povečal tudi obseg diplomatskih aktivnosti. Vse večjo vlogo so dobile mednarodne organizacije in posledično multilateralna diplomacija.

Tovrsten razvoj svetovne ureditve je vplival na razvoj diplomacije, s tem pa tudi na razvoj diplomatskega protokola ter na razvoj metod v protokolu. Tako so se postopoma izoblikovali instituti diplomatskega ceremoniala, privilegijev in imunitet diplomatskih predstavnikov, diplomatska korespondenca in etiketa ter *preseans*.

V tem poglavju bom skušal sistematsko razdeliti razvoj in zgodovino diplomacije *per se* na obdobja, ki so zaznamovala in opredeljevala diplomacijo tistega časa ter predstaviti glavne značilnosti tistega obdobja. Ta delitev mi bo v veliko pomoč in orientir pri nadaljnjem raziskovanju razvoja vsake izmed metod v protokolu, saj na podlagi sledeče razdelitve diplomacije temelji celotno raziskovanje razvoja metod v protokolu skozi zgodovino diplomatske prakse.

1.1 Dve klasični etapi v razvoju diplomacije

Diplomacija, kot jo poznamo danes, je svojo največjo prelomnico doživela z vzpostavitvijo stalnih diplomatskih misij pri državi sprejemnici misije in odposlancev v Italiji v 15. stoletju. Do tega, za pojmovanje in razvoj diplomacije, prelomnega dejstva se je diplomacija oblikovala okoli nestalnih ali *ad hoc* misij diplomatskih predstavnikov.

V prvo etapo⁸ tako časovno uvrščamo čas antike in srednjega veka oziroma diplomacijo starega Vzhoda, grško diplomacijo, diplomacijo Rimskega imperija, Bizanca, Otomanskega cesarstva ter diplomacijo vzpostavlajočih se novih držav: Italijanskih mestnih držav, Francije ter Nemških dežel. V drugo etapo v razvoju uvrščamo obdobja renesanse in francoske dvorne diplomacije, čas po tridesetletni vojni in vzpostavitvi vestfalskega miru, obdobje francoske

⁷ Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih in Fakultativni protokol k Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih, ki se nanaša na obvezno reševanje sporov. Podpisana 18. aprila 1961 na Dunaju, v veljavi od 24. aprila 1964. Dostopno prek: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf (17. april 2013). V nadaljevanju DKDO.

⁸ Bohte in Sancinova obdobji pred in po omenjeni ločnici v razvoju diplomacije imenujeta kar z besedo »etapa«.

revolucije in Napoleona, obdobje velikih kongresov in čas pred eskalacijo v prvo svetovno vojno.

Z vzpostavitvijo stalnih diplomatskih misij se je izoblikoval temelj za posledično in neizbežno vzpostavitev stalnih diplomatskih predstavništev. Geršić (v Bohte in Sancin 2006, 51) tako navaja, da je bilo prvo stalno diplomatsko predstavništvo ustanovljeno leta 1455 v Genovi, kamor je svojega odposlanca poslal milanski vojvoda. Temu so sledile Benetke s svojo misijo v Londonu, prakso vzpostavljanja stalnih diplomatskih misij pa so kasneje prevzele vse večje evropske države. Prestop k stalnim in stanovitnim diplomatskim misijam predstavlja največjo ločnico v razvoju bilateralne diplomacije. Ta je kraljevala načinu medsebojnega sodelovanja in komuniciranja držav vse do časa prve svetovne vojne in razvoja prve organizirane mednarodne skupnosti v obliki Društva narodov in kasneje Organizacije Združenih narodov ter številnih drugih novih multilateralnih forumov.

1.2 Tretja etapa v razvoju diplomacije

Vzpostavitev multilateralne diplomacije je bil v začetku 20. stoletja ravno tako pomemben korak v razvoju diplomacije, kot je bila v času 15. stoletja vzpostavitev stalnih diplomatskih misij. Čeprav je vzpostavitev multilateralne diplomacije v večini primerov povezana s ponovnim pošiljanjem nestalnih *ad hoc* diplomatskih misij, se s tem stalnost diplomatskih predstavništev ne izključuje, temveč le in samo dopolnjuje.

Ravno zaradi tega dejstva se v zadnjih letih nekatere izmed mednarodnih organizacij in zvez, skupaj z nacionalnimi državami, ponovno poslužujejo stalnosti diplomatskih misij pri teh organizacijah. Zato v vzpostavitvi mednarodnih organizacij vidim velik forum multilateralne diplomacije, primerljiv z mejnikom v diplomaciji, ki ga predstavlja vzpostavitev stalnih diplomatskih misij v 15. Stoletju. S tem širim delitev Sancinove in Bohteta iz dveh etap v razvoju diplomacije na tri etape, pri čemer prvi dve etapi ostajata isti, tretja pa predstavlja vzpostavitev multilateralne diplomacije v začetku 20. stoletja.

1.3 Razdelitev razvoja diplomacije in protokola na obdobja DO vzpostavitve stalnih diplomatskih misij

1.3.1 Stari vek

Hamilton in Langhorne podata malce karikirano tezo, da za zametke diplomacije lahko štejemo vse komunikacije med plemeni, predvsem pa tiste po spoznanju, da je »pametneje

prisluhni sporočilu, kot pa pojesti sla« (1995, 7). Jazbec (2007, 20) podobno kot Hamilton in Langhorne, a brez prisposodob, za začetke diplomatske prakse šteje prve poskuse komuniciranja med plemeni, hkrati pa diplomacijo in njen razvoj poveže na oblikovanje družbenih skupnosti, ki so sposobne izvajati organizirano medsebojno komunikacijo in tako urejati medsebojne odnose.

Munn-Rankinova (v Jönsson in Langhorne 2004, 1) navaja materialne dokaze o obstoju diplomatskih odnosov že iz 18. stoletja pr.n.št. na območju Mezopotamije, a ti naj bi se pojavljali v regiji že prej, že vse od 3. tisočletja pr.n.št., kot trdi Cohen (2004, 44). Benko navede še primer iz bolj oddaljene preteklosti: v obdobju med 7. in 5. tisočletjem p. n. št. naj bi v mestnih državah na porečju Evfrata in Tigrisa za reševanje konfliktov posluževali instituta diplomacije prek odposlancev, ki so sklepali mirovne in zavezniške pogodbe (Benko 1997, 17–18). Tako je bila ena prvih znanih mednarodnih pogodb prav mirovna pogodba med egiptovskim faraonom Ramzesom III. in hetitskim kraljem Hatušilo. Potemkin (1947, 8) piše, da naj bi se ohranili kar trije izvodi te pogodbe. Napisana je bila na srebrnih ploščicah, na katerih je jasno zabeleženo besedilo pogodbe, hkrati pa tudi opis pogajanj, ki so vodili do sklenitve pogodbe in sklepa miru. Benko ob tem navaja tudi, da je bila v spisana babilonščini, za katero se danes verjame, da je bila diplomatski jezik tistega obdobja (Benko 1997, 18).

Pogodba med egiptovskim faraonom in hetitskim kraljem ima velik pomen za zgodovino diplomacije. Potemkin (1947, 10) v njej vidi najstarejši izmed vseh znanih spomenikov mednarodnega prava, ter, drugič, omenjena pogodba je postala 'obrazec' za vse nadaljnje pogodbe,⁹ ne le v državah starega Vzhoda, temveč tudi kasneje v Grčiji in Rimu.

Benko (1998, 43) izpostavi še drugi vidik in prispevek starega veka k razvoju diplomacije, kot jo poznamo danes. Skupaj z vzpostavitvijo komunikacije med plemeni so se tekom te komunikacije vzpostavili tudi elementi ceremoniala, ki še danes predstavlja pomemben in neizogiben del diplomatskih odnosov.

1.3.1.1 Antična Grčija

Vukadinović (1995, 17–18) odlično razdela in opiše značilnosti in elemente takratne grške diplomacije. Razvoj diplomatske prakse vidi kot posledico načela enakosti mest oziroma držav in posledičnega multilateralnega sistema med mestnimi državami. Tako je prišlo do

⁹ Pogodba je sestavljena iz treh delov: iz uvoda, besedila pogodbe ter sklepa, ki je nekakšna molitev k bogovom in prisega k spoštovanju podpisane pogodbe ter preklinjanje bogov tistega, ki bi pogodbo prelomil (Potemkin 1947, 8–9).

usklajevanja širših lastnih interesov mestnih držav prek nastajanja prvih zvez in zavezništev, sklepanja sporazumov, konvencij ter, najpomembnejše, mirovnih pogodb, spore pa so reševali z arbitražo. Značilnost antične grške diplomacije je tudi prepričanje, da je katerakoli vojna nepravilna, če se ni prej prek poslanikov spor poskušal rešiti po mirni poti. Izpostaviti velja, da je za vse poslanike bila ključnega pomena osebna nedotakljivost, le-te pa so izbirale mestne skupščine, ki so prav tako odločale o njihovih nalogah in pristojnostih.

Hamilton in Langhorne (1995, 9–10) ločita tri tipe diplomatskih predstavnikov tistega časa: *angelos* (sel), *keryx* (starejši) in *proxenos* (konzul). *Angelos* in *keryx* sta delovala kot začasna odposlanca ene mestne države v drugi, z določenim obsegom nalog in pristojnosti, njuna funkcija pa je prenehala z dokončanjem svojega poslanstva (Wight 2004, 61). Njuno poslanstvo lahko označim kot antični ekvivalent sodobni diplomatski praksi specialnih misij.

Proxenos, tretji tip diplomatskih predstavnikov v antičnem času, je imel drugačne naloge in pristojnosti: bil državljani polisa, kjer je deloval in tam skrbel za pravice državljanov drugega polisa (Wight 2004, 62). Naloga *proxenosa* je sedaj, prenesena v sodobni diplomatski sistem, domena častnega konzula.

1.3.1.2 Rim

Vzpon in vrhunec Rima je privedel do zastoja v razvoju diplomacije. Vse to izhaja iz preprostega dejstva, da niti Rimska republika, zlasti pa kasnejši Rimski imperij nista priznavala enakosti drugim državam. Svoje zunanjepolitične cilje je Rim dosegal izključno s svojo močjo, silo in nadvlado. Odposlanstva so bila občasna in nestalna, naloge poslanikov pa so bile določene vsakič posebej, glede na potrebe in cilje Rima. Pravzaprav, ambicije Rima nikoli niso bile usmerjene v gojitev trajnejših odnosov, zato jim je takšna *ad hoc* diplomacija popolnoma ustrezala in zadostovala.

Večina akademikov (Satow 1979; Vukadinović 1994; Hamilton in Langhorne 1995; Benko 2000; Jazbec 2007) si je enotna, ko gre govoriti o zastoju napredka v razvoju diplomacije. Vukadinović (2005, 18) pa, kljub splošnemu prepričanju o zastoju razvoja diplomacije v času rimske nadvlade, vidi pomemben prispevek Rima k diplomatski sferi. Okoli tretjega stoletja pr. n. št. je tradicija diplomacije postala sestavni del tudi rimske teorije in prakse, za kar pa so bili pristojni t.i. feciali - *fetiales*. Ti so bili pristojni, da se v mednarodnih odnosih spoštujejo dobre navade, hkrati pa so bili tudi depozitarji (varuhi) arhiva.

1.3.2 Srednji vek

Diplomacija in njen razvoj sta od časov grške diplomacije v prehodu v obdobje rimske nadvlade postopoma zamrla. Srednjeveški fevdalni oblastniki so sicer nadaljevali s prakso pošiljanja svojih odposlancev tudi po razpadu Rimskega imperija, vendar delovanje srednjeveške diplomacije temelji na odnosu, ki ga Potemkin (1941, 78) opredeli kot odnos med posameznimi političnimi enotami, ki so nastala v procesu fevdalnega drobljenja Evrope.

1.3.2.1 Bizanc

Po propadu Rimskega imperija je njegovo diplomatsko izročilo nadaljeval Bizanc. Bohte in Sancinova (2006, 45) sta iz dejstva, da je bil takrat vladar enak bogu ter da je lahko iz tega naslova podeljeval naslove in časti drugim državnikom izpeljala, da so bila v ta namen podrobno izdelana pravila protokola in ceremoniala.¹⁰ Tako noben izmed tujih vladarjev ni bil enak bizantinskemu in je moral v njegovi prisotnosti klečati ali stati, nikakor pa sedeti. Ta pravila so kasneje privedla številnih sporov.

Položaj in delovanje tujih diplomatskih predstavnikov sta bila tako v Bizancu precej težka, nekateri poslaniki so bili celo talci v Bizancu, če je prišlo do kršitev pogodb, podpisanih med obema državama. Resda se je v tem času razširil obseg nalog odposlancev; ti niso več bili samo sli države pošiljateljice temveč se je vedno bolj utrjevala praksa poročanja o razmerah v državi sprejemnici. To delovanje diplomacije še danes številni polemizirajo in implicirajo na sodobno diplomacijo ter jo enačijo z elementi vohunstva (Vukadinović 2005, 19). Obdobji vladavine Bizanca in kasneje Otomanskega cesarstva, ki je nasledilo večino bizantinske diplomatske prakse, sta tako pomembno prispevali k razvoju protokola in ceremoniala v diplomatski praksi.

1.3.2.2 Francija

Francija je za svojo konsolidacijo kot nacionalna država v obdobju monarhije prevzela metode več diplomatskih tradicij, kjer so bile ključne tradicija Bizanca, obdobja cesarstva ter papeštva. Francija je tako oblikovala svojo prožno in trdno diplomacijo, ki je imela velik pomen in zgled pri nastajanju in konsolidaciji drugih nacionalnih držav novega veka.

Diplomacija kot institut, kot ga poznamo danes, je svoj razcvet doživela v času Ludvika XI., ki je prav z diplomacijo preprečil, da bi mnoge napetosti med državami prerastle v vojno

¹⁰ Cameron (1992, 109–10) vidi vzrok, da se je uveljavilo prepričanje o enakosti vladarja in boga, v spreobrnitvi imperija v krščansko vero ter s tem padcem sekularizacije.

(Potemkin 1947, 142–7). Njegov in s tem največji francoski prispevek k diplomatski praksi je prenos vodenja diplomatskih poslov z monarhov na državo, čemur so hitro sledile skorajda vse evropske države (Potemkin 1947, 147).

1.3.2.3 Italijanske mestne države

Ključnega pomena za nadaljnji razvoj Apeninskega polotoka po temačnem obdobju vse od propada Rimskega Imperija je bila konsolidacija mestnih držav. Bohte in Sancinova (2006, 49) vidita razloge za takšno stanje v razdrobljenosti mestnih držav in njihovimi medsebojnimi spopadi. Šele razcvet trgovine med državami je vodil v izboljšanje medsebojnih odnosov. Tako se je z razcvetom trgovinskega sodelovanja spremenila tudi poprej diplomaciji neprijazna klima. Prav zaradi živahne trgovine so se pojavili prvi konzulati Beneške republike, konzuli pa so se imenovali *bajoli*. Zgledu Beneške republike, ki je bila tudi najmočnejša in najbolj razvita med mestnimi državami, so sledile tudi druge, kot so Verona, Pisa, Firenze, Genova in Milano. Kasneje, v dobi Križarskih vojn so trgovci iz teh mestnih držav na obalah Bližnjega vzhoda ustanavljali kolonije, ki so bile proste krajevnih davkov in taks. Zaradi dejstva, da je takrat veljalo načelo personalitete zakona, v katerem se prestopniku sodi po pravu države, katere državljan je le–ta, je prišlo v kolonijah do vzpostavitve organa, ki je skrbel za red in mir v koloniji: konzulata. Vodja konzulata, konzul je skrbel za reševanje sporov med svojimi državljani ter za pravilno in pravično sojenje njim, sam pa ni predstavljal svoje države v odnosu do druge države (Bohte in Sancin 2006, 50).

1.3.2.4 Papeška država

Naraščajoča vloga krščanstva in prerast le–tega v institucionalizirano obliko, ki jo vodi papež, zavzema pomemben segment v zgodovini Evrope, česar vpliv pa se ne konča le na mejah krščanskega sveta. Krščanstvo je združevalo Evropo, prav to pa je predstavljalo največjo moč papeža in papeške države. Štokova (2003, 29–30) navaja, da je v zgodnjem srednjem veku bilo krščanstvo tisto, ki je združevalo Evropo z »enotno vero, kulturo, znanjem in pismenostjo«. Največje in najmočnejše orožje papeža v tistem času je bilo prav posedovanje oblasti nad temi elementi ter njegova pripravljenost širiti ta znanja med ostala ljudstva, ki še niso bila del krščanskega sveta tistega časa. Tako avtorica piše, da je bil papež Leon I.¹¹ prvi izmed papežev, ki se je ukvarjal z doseganjem interesov Rimskokatoliške Cerkve navzven mej krščanskega sveta (*ibidem*). Zavedajoč se ali ne, s tem je odprl vrata polju papeške diplomacije, ki je kasneje pomembno vplivala na razvoj diplomacije, kot jo poznamo danes.

¹¹ Papež Leon I. je bil na funkciji med letoma 440 in 461.

Skozi različna obdobja so papeški odposlanci nosili različna imena. Sprva so jim rekli '*legati*', okoli 13. stoletja pa se je za njih uveljavilo splošno in enotno ime 'nuncij'. Z dodeljevanjem različnih nalog svojim odposlancem so tako papeški *legati* dobili tudi strokovne nazive. Štokova tako loči med seboj odposlance z nazivi *legati nati*, *legati missi* in *legati a latere*. *Legati nati* so bili papeški prvi odposlanci. Njihove naloge in pristojnosti so bile omejene in preproste, a njihova glavnina je bila vezana na naloge verske narave, kot je npr. blagoslov cerkva. *Legati missi* so svoje poslanstvo opravljali na dvorih evropskih plemiških družin ter pri lokalnih cerkvenih dostojanstvenikih, *legati a latere* pa so bili tisti odposlanci, ki so uživali največ zaupanja papeža in bili poslani na najpomembnejše misije (Štok 2003, 30–3).

1.4 V prehodu med *ad hoc* in stalnimi diplomatskimi predstavništvi

Diplomatske funkcije evropskih držav so potekale na ravni *ad hoc* diplomacije vse do leta 1455, ko je prišlo do vzpostavitve prve stalne misije. Milanski vojvoda Francesco Sforza je v Genovo poslal prvega stalnega odposlanca (Benko 1987, 25). Sicer obstaja več teorij o tem, kdo naj bi prvi vzpostavil stalno diplomatsko misijo,¹² splošno sprejeto stališče pa je skladno s stališčem Benka in Geršiča. Koncept in trend pošiljanja stalnih odposlancev se je kmalu razširil po vsej Evropi, a v diplomatski praksi se je ukoreninil šele okoli 17. stoletja. Tako so italijanskemu zgledu najprej sledili najprej v Franciji, Španiji, kasneje pa tudi v avstrijski monarhiji, Angliji, na Nizozemskem in na Švedskem, Otomansko cesarstvo pa se je zaradi že opisanega podedovanega bizantinskega stališča lastne superiornosti nad ostalimi narodi še celi dve stoletji izogibalo vzpostavitvi funkcije stalnega odposlanca (Hamilton in Langhorne 1997, 37).

Po zgledu imenovanja konzula mestnih držav v njihovih kolonijah se je institut konzula razvil tudi drugje po Evropi ter danes predstavlja nepogrešljiv del diplomatske prakse in diplomatskega prava. Konzuli tako predstavljajo zunanje predstavnike države, ki skrbijo za interese svojih državljanov v tuji državi. K rasti te funkcije in njene potrebnosti je pomembno vplivalo tudi dejstvo, da je načelo personalitete prava začelo izgubljati svoj pomen na račun naraščajoče uporabe prava po teritorialnemu načelu.

Praksa vzpostavljanja stalnih diplomatskih misij torej izvira iz začetkov 15. stoletja v italijanskih mestnih državah, vse od njene vzpostavitve pa sta sledila hiter razvoj in širitev

¹² Weckman (v Anderson 1993, 6) trdi, da je prvega stalnega ambasadorja (*orator et ambaxiator continuus et procurator*) na misijo v Rim poslal savojski vojvoda že leta 1460, Nicolson (1988, 13) pa ovrže teorijo o tem, da naj bi prvo stalno odposlanstvo prišlo s strani Svetega sedeža, o prvi stalni diplomatski misiji in tezi dr. Gliše Geršiča pa sem pisal že v poglavju 1.1.

prakse v druge države. Tako je bila že na začetku 17. stoletja praksa stalnih misij že popolnoma razširjena po celotni evropski celini. Tovrsten hiter razvoj je za seboj potegnil tudi razvoj dvorne diplomacije ter njej soodvisne sfere diplomatskega protokola in ceremoniala, ki ju Bohte in Sancinova (2006, 52) opredelita kot »spremljevalna rekvizita stalne diplomacije«. Istočasno lahko pospešen razvoj protokola razumemo kot posledico »ljubosumnosti, nečimrnosti in zavisti zaradi prvenstva« (*preseansa*, prednostnega vrstnega reda) med poslaniki posameznih držav (*ibidem*), saj avtorja svojo tezo argumentirata s slikovitimi opisi situacij in anekdot iz diplomatske zgodovine.¹³

Za obdobje srednjega veka in renesanse lahko zagotovo trdim, da je eno najpomembnejših obdobji v razvoju instituta diplomacije, kot ga poznamo danes. Mattingly (v Satow 1979, 3) vidi to kot posledico treh ključnih dejavnikov. Ti so: Tradicija Rimskega imperija; kjer je ključnega pomena njegov prispevek k oblikovanju civilnega prava, naslednik Rimskega imperija – Sveto Rimsko cesarstvo, skupaj s sistemom germanskega fevdalnega in običajnega prava, ter kanosko pravo cerkvene papeške oblasti. Ti trije elementi po njegovem mnenju (*ibidem*) tvorijo *Res publico Christiano*.¹⁴ Hamilton in Langhorne (1995, 23) izpostavita, da je v sistemu germanskega fevdalnega prava opaziti elemente nečesa, čemur danes pravimo mednarodno pravo, medtem ko sta zunanjo dejavnost in diplomatske odnose regulirala in izvajala Rimsko in kanonsko pravo.

1.5 Razdelitev razvoja diplomacije in protokola na obdobja PO vzpostavitvi stalnih diplomatskih misij

Benko (1998, 49) opredeli mednarodne odnose tistega časa kar s sintagmo 'ravnotežje moči', ki ga razdela kot »smotrno subjektivno ravnanje absolutističnih monarhov, ki niso dopuščali, da bi se katera izmed pomembnejših držav povzpela nad njimi«. Po spoznanju držav, da je diplomacija vedno bolj pomembna metoda komunikacije med državami, so države začele

¹³ Po navedbi Bohteta in Sancinove (2006, 52) sta si v neki ozki ulici nizozemske prestolnice s kočijami nasproti prišla španski in francoski poslanik, oba s spremstvom. Nihče od njiju ni hotel predati prednosti, saj naj bi si bili vsi poslaniki držav med seboj enakovredni. Po več urah posvetovanja nizozemske skupščine in dolgi koloni jeznih potnikov so nenadoma prišli nizozemski vojaki in zrušili ograjo na eni strani ceste ter tako omogočili istočasen mimohod obeh poslanikov. Ob tem sta se oba štela za moralnega zmagovalca, eden zaradi mimohoda po desni strani, drugi zaradi dejstva, da ni odstopil s svojega stališča ter tako ohranil svoj položaj.

¹⁴ *Res publica Christiana* je izraz, ki združuje ideji o republici in krščanstvu. S tem konceptom lahko opišemo takratno politično misel, v kateri je prevladoval koncept krščanstva. *Res publica Christiana* je tako sklop rimskega civilnega prava, germanskega fevdalnega in običajnega prava ter kanoskega prava cerkvene papeške oblasti. Znotraj samega koncepta *Res publica Christiana* je vsaka pravna tradicija, ki je prispevala k oblikovanju *Res publica Christiana*, nosila svojo vlogo.

opuščati načelo *ad hoc* predstavništev in prešle na odpiranje stalnih diplomatskih misij, čeprav načelo *ad hoc* diplomacije še ni zamrlo.

1.5.1 Diplomacija po vestfalskem mirovnem kongresu

Diplomacija je bila še vedno vidna na kongresih, med katerimi je v omenjenem obdobju zagotovo najpomembnejši Vestfalski mirovni proces.¹⁵ Pomemben ni le zaradi vzpostavitve miru v vojskujoči se Evropi, še večji pomen vzpostavitve miru mu daje dejstvo, da je nazorno prikazal vse bolj pomembno in kompleksno vlogo mednarodnih odnosov.

Tudi Simoniti (1995, 12) opomni na velik pomen vzpostavitve vestfalskega miru, tako za Evropo, kot tudi za celotno svetovno ureditev, saj le-ta po vestfalskem miru traja celih 150 let. Ob tem poda primerjavo z dunajskim kongresom in sistemom, ki ga je vzpostavil (ta je namreč vzdržal 100 let), ter mednarodnim sistemom po drugi svetovni vojni (ki pa je trajal 45 let in kljub stanju navideznega miru nosil ime 'hladna vojna'¹⁶) (*ibidem*).

Lipužičeva (2008, 13–4) izpostavi še en pomemben dogodek. Diplomatska revolucija iz leta 1756 je prinesla preobrat dolgoletnih trdnih zavezništev, ki so trajala vse do vojne za avstrijsko nasledstvo. Tako je zavezništvo med Francijo in Prusijo proti Angliji in Avstriji izpuhtelo in se obrnilo v zavezništvo Francije in Avstrije proti Angliji in Prusiji (*ibidem*).

Hitrost razvoja diplomacije in diplomatskega protokola je po diplomatski revoluciji in spremembi tradicionalnih zavezništev za kratek čas upadla, k čemur pa so prispevala tudi leta vojn v Evropi ter, najpomembnejše, Francoska revolucija.

¹⁵ Na Vestfalskem mirovnem kongresu (1648) so dosegli sporazum, ki je končal tridesetletno vojno v Evropi, ki je trajala med letoma 1618 in 1648. Sporazum je sestavljen iz dveh mirovnih pogodb, sklenjenih na 24. oktober 1648. Ti sta plod dolgih pogajanjih, ki so se začela že spomladi leta 1645 v mestih Münster in Osnabrück. Sporazum iz Osnabrücka je vzpostavil mir med cesarjem Svetega rimskega cesarstva in njegovimi zavezniki na eni strani ter na Švedsko in njenimi zavezniki na drugi strani, sporazum iz Münstra pa vzpostavi mir med cesarjem Svetega rimskega cesarstva in njegovimi zavezniki na eni strani ter Francijo in njenimi zavezniki na drugi strani. V Münstru je bila 30. januarja podpisana in 15. maja 1648 ratificirana tudi mirovna pogodba med Nizozemsko in Španijo, ki pa je končala osemdesetletno vojno med državama, s pogodbo pa je prišlo do vzpostavitve neodvisnosti Nizozemske in Švicarske konfederacije (Lee 1995, 33–5).

¹⁶ Hladna vojna je izraz, ki je nastal precej prej, kot ob pojavu bipolarnosti mednarodne skupnosti po koncu druge svetovne vojne. Kot prvi naj bi ta izraz v kontekstu mednarodnih odnosov uporabil že poljski akademik Remigiusz Bierzanek (1912–1993), ki se je skliceval na španskega regenta Juana Manuela (1282–1348). Ta je takratne odnose med Španijo in islamskimi državami v začetku 14. stoletja, opredeli kot vojno, ki naj ne bi bila »/.../ boj na življenje in smrt, ampak hladna vojna, ki ni prinaša niti miru niti slave tistemu, ki se vojskuje.« (v Vukadinović 1995, 62).

1.5.2 19. stoletje in obdobje »klasične diplomacije«

Francoski revoluciji so sledile nove vojne, ki so divjale po Evropi. Tokrat je bil na pohodu proti novemu imperiju Napoleon. S podreditvijo Italije, Avstrije, Prusije in Rusije mu je uspelo izničiti vse koalicije, ki niso bile del francoskega zavezništva ter tako kratkoročno dodobra spremenil politični zemljevid Evrope.¹⁷ Kmalu po propadu njegovega imperija je prišlo do novega kongresa, ki je tokrat potekal na Dunaju. Vukadinović (1995, 26) navaja, da je po volji in želji petih vladarjev velikih sil¹⁸ tako s sklenitvijo miru na dunajskem kongresu nastal nov sistem politično diplomatskih odnosov. Vsi vladarji so si bili enotni, da ne želijo, da se pojavi »nekakšen novi Napoleon in da bo vseh pet držav skupaj ohranjalo doseženo ravnotežje moči« (*ibidem*).

19. stoletje je tako v znamenju miru, ki se nadaljuje celo v del dvajsetega stoletja. Jazbec Dunajskemu kongresu pripisuje še poseben pomen, saj, po njegovem mnenju takrat pride do razcveta klasične diplomacije (Jazbec 2009, 36–8), katere zametke pa lahko opazimo že vse od poznega 15. stoletja, ko so bili vzpostavljeni prvi in osnovni elementi klasične diplomacije; rezidenčnost diplomatske misije in dvostranska komunikacija med misijo in državo pošiljateljico.

Jazbec (2007, 23–4) navede elemente, ki opredeljujejo, tvorijo in reproducirajo klasično diplomacijo. Poleg rezidenčnosti in stalnosti diplomatske misije ter dvostranske komunikacije med misijo in državo pošiljateljico ima velik pomen tudi dejstvo, da so te misije bile skorajda edina oblika mednarodnega institucionaliziranega komuniciranja, ter (ob obstoju vojaškega posredovanja) tudi edina oblika uresničevanja državnih interesov v mednarodnem okolju. Diplomati kot predstavniki države so bili relativno samostojni in prepuščeni lastni pobudi za delovanje, seveda v okviru svojih navodil in usmeritev. To stanje je posledica stopnje tehnološke in prometne razvitosti tistega časa. Žal ima pojem klasične diplomacije pogosto

¹⁷ Prvo je bilo na udaru Sveto rimsko cesarstvo, ki ga je razpustil. Vse nemške države je povezal v Rensko zvezo, pri čemer pa je izvil Avstrijo in Prusijo kot najmočnejši državi. Ustanovil je Ilirske province, s čimer je močno oslabil Avstrijo ter jo tako odrezal od dostopa do morja. Izjema med državami, ki so bile v protifrancoskih koalicijah je bila Velika Britanija (VB). Ta je Napoleonu s svojim močnim ladjevjem v eni najznamenitejših pomorskih bitk pri Trafalgarju zadala velik poraz. Sorazmerno Napoleonovemu hitremu vzponu je raslo tudi gibanje upora proti njegovi vladavini. Leta 1812 je Napoleon napadel Rusijo, kjer je Napoleon sicer zmagal, a se je njegova vojska popolnoma izčrpala, kar je vodilo v poraz v naslednji bitki. Ta poraz je spodbudil tudi druge evropske narode k uporu. Po še nekaj zaporednih porazih so Francozi Napoleona prisilili k odstopu in ga izgnali na otok Elbo. Od tam je 1815 pobegnil nazaj v Francijo in pripravil nov pohod na Pariz. Pri Waterlooju je naletel na združene zavezniške vojske Prusije, Nizozemske in Velike Britanije in bil ponovno poražen. Zopet je bil izgnan, tokrat na otok svete Helene, kjer je zastražen živel do svoje smrti leta 1821.

¹⁸ Pet velikih sil Vukadinović (*ibidem*) našteje v naslednjem vrstnem redu: Velika Britanija, Rusija, Francija, Prusija in Avstrija.

konotacijo t. i. tajne diplomacije in tajnih pogajanj, v tem obdobju pa je diplomacija tudi razširila svoje funkcije predstavljanja in funkcijo opazovanja. Diplomati so se tako v okviru diplomatskega zbora začeli udeleževati protokolarnih in ceremonialnih dogodkov, predvsem pa so spoznali, kakšen vpliv ima to na vplivanje na širšo javnost in množice. Javno mnenje je v tem obdobju tako postalo pomemben družbeni dejavnik. Ob tem je potrebno dodati tudi, da je klasična diplomacija hkrati izraz in produkt evropocentrističnega videnja in temu odgovarjajoče prakse mednarodnih odnosov.

Diplomacija je bila v tem obdobju priča svoji profesionalizaciji. Razširila se je funkcija ministrstev za zunanje zadeve, ki so rasla tako v nalogah, številu predstavništev v tujini in posledično v številu zaposlenih. Dunajski kongres je v diplomatsko prakso prinesel tudi prvo kodifikacijo diplomatskega obnašanja. Diplomacija je tekom svojega razvoja zgradila poseben sklop tehnik komuniciranja in obnašanja, ki pa so s časom prerasle in se standardizirale v norme sodobnega diplomatskega protokola. Na tem kongresu je tako prišlo do sprejetja Pravilnika o razredih in rangih diplomatskih predstavnikov. Ta sedaj predstavlja temelj bilateralne diplomacije in je hkrati mejnik v sodobni razvoj diplomatskega prava. Simoniti (1994, 536–7) trdi, da je sprejetje dunajskega pravilnika »posledica spoznanja, da lahko zunanjo politiko najučinkoviteje izvajajo poklicni diplomati, ki so za tovrstno delo tudi ustrezno usposobljeni«.

Vukadinović (1995, 31) trdi, da so bili diplomati tega obdobja še vedno preveč zaposleni z reševanjem vprašanj, narekovanih iz središča, ter tako svoje delo opravljali mimo svojega poslanstva o ohranjanju ravnotežja moči in preprečevanja izbruha nove vojne. Ker »niso bili sposobni preprečiti tistega, kar že od nekdaj muči človeško zgodovino«, so dočakali izbruh prve svetovne vojne in s tem propad sistema ravnotežja moči med velesilami, za katerega so še nedavno trdili, da jim bi zagotovil trajen mir na celini (*ibidem*).

1.6 Razvoj diplomacije in protokola po pojavu organizirane mednarodne skupnosti

Novejši razvoj diplomacije se pogosto enači s pojavom prve organizirane mednarodne skupnosti. Časovno se ta sklada s koncem prve svetovne vojne, ki je pravzaprav pripeljala do propada elementov klasične diplomacije. Kljub dejstvu, da prva organizirana mednarodna skupnost v okviru Društva narodov ni bila uspešna, le ta predstavlja idejo, hkrati pa lekcijo, da se napake v vzpostavljanju le-te ne ponovi. Tako v drugo ni prišlo do tovrstnih napak in je

bila uspešno ustanovljena mednarodna Organizacija združenih narodov, ki je tako postala najpomembnejši forum diplomacije.¹⁹

Benko (v Jazbec 1998, 40) navaja, da je za vse mednarodne institucije in institute, s čimer poseže tudi na polje diplomacije, mogoče reči, da so produkt »funkcije zgodovinske situacije«. V različnih zgodovinskih obdobjih si različne izražene potrebe in s tem interesi držav narekovali njihov nastanek ter zagotavljali njihovo eksistenco. Tako tudi razloži vzrok in pomen razvoja multilateralne diplomacije.

Skladno z razvojem diplomatske prakse so se pojavile tudi potrebe po kodifikaciji novih polj diplomacije. Tako je sodobni razvoj diplomatskega prava dosegel svoj vrhunec s končno kodifikacijo in razvojem sodobnega diplomatskega prava. Bohte in Sancinova (2006, 55) navajata, da je zato prišlo do sprejetja Dunajske konvencije o diplomatskih odnosih (1961), Dunajske konvencije o konzularnih odnosih (1963), Konvencije o specialnih misijah²⁰ (1969), Konvencije o preprečevanju napadov na mednarodno zaščitene osebe, vključno z diplomati (1973), Dunajske konvencije o predstavljanju držav v njihovih odnosih z mednarodnimi organizacijami univerzalnega značaja (1975), Konvencije o privilegijih in imunitetah Združenih narodov²¹ (1946) in Konvencije o privilegijih in imunitetah specializiranih agencij²² (1947). Ti dokumenti skupaj sestavljajo t. i. *corpus diplomaticus*.

1.6.1 Diplomacija med obema svetovnjima vojnama in v času hladne vojne

V obdobju po prvi svetovni vojni je prišlo tudi do novih pojavnih oblik diplomacije, med katerimi prednjači parlamentarna diplomacija. Novost je tudi pojav in razvoj mednarodnih konferenc, tako *ad hoc* kot tudi stalnih, ter mednarodnih organizacij, ki imajo svoje stalno osebje in specifična pravila delovanja. Na nadaljnji razvoj diplomacije je pomembno vplival

¹⁹ Organizacija združenih narodov je bila ustanovljena 26. oktobra 1945 z Ustanovno listino v San Franciscu v ZDA. Vodilo ustanovitve organizacije je bilo ustanoviti močnejšo različico in naslednico Društva narodov (oz. Lige narodov). V nadaljevanju OZN in Združeni narodi.

²⁰ *Konvencija o specialnih misijah* (KSM) in Opcijski protokol h KSM o obveznem reševanju sporov - *Convention on Special Missions*. Sprejeta s strani Generalne skupščine Združenih narodov v New Yorku, 8. decembra 1969, v veljavi od 21. junija 1985. Dostopna prek: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_3_1969.pdf (15. april 2013).

²¹ *Konvencija o privilegijih in imunitetah Združenih narodov* (KPIZN) – *Convention on the privileges and immunities of the United Nations*. Sprejeta s strani Generalne skupščine Združenih narodov v New Yorku, 13. februarja 1946. Dostopna prek: http://www.undp.org.vn/digitalAssets/31/31616_UN_Convention_on_Priviledges_and_Immunities.pdf (15. april 2013).

²² *Konvencija o privilegijih in imunitetah specializiranih agencij* (KPISA) - *Convention on the privileges and immunities of the specialized agencies*. Sprejeta s strani Generalne skupščine Združenih narodov v New Yorku, 21. novembra 1947, v veljavi od 2. Decembra 1948. Dostopna prek: http://www2.kobe-u.ac.jp/~nmika/linked_files/Special_Lecture2010/Treaties/Convention_Priviledges_Immunties_Specialized_Agncies.pdf (15. april 2013).

razvoj prometne in komunikacijske tehnologije, s čimer se je zelo spremenil način dela, saj je s tem prišlo do vzpostavitve dnevne komunikacije med misijo in matico na ministrstvu za zunanje zadeve v državi pošiljateljici misije.

Povečalo se je število mednarodnih subjektov – tako držav, kot tudi mednarodnih organizacij, s čimer sta se krepila tako multilateralizem kot tudi bilateralizem. V diplomatsko prasko so prišle nove teme, ki odražajo značilnosti sodobne mednarodne skupnosti, kot sta globalna varnost in ekologija, hkrati pa je prišlo tudi do odprave tajne diplomacije ter vzpostavitve javne diplomacije, katere največji zagovornik je bil tedanji ameriški predsednik Woodrow Wilson (Vukadinović, 1994, 32–6). Le-ta temelji na sporazumu in principu iz Ustanovne listine OZN, ki obvezuje vse države podpisnice, da vse sklenjene mednarodne pogodbe registrirajo v Sekretariatu OZN. V nasprotnem primeru se nanje pred organi OZN ne morejo sklicevati (Jazbec 2007, 25).

Skladno z razvojem moderne oblike diplomacije je v mednarodnem okolju tekla tudi vzporedna diplomacija, ki jo Vukadinović (1995, 61 – 73) imenuje kar »diplomacija hladne vojne«. Vse značilnosti »diplomacije hladne vojne« so derivat sistema bipolarnosti v mednarodnem okolju tistega časa. Gledano površinsko, gre za stanje odkrite sovražnosti med obema poloma in njunega stalnega nasprotovanja, ki izvira iz elementov, kot so: koncentriranje vojaške in diplomatske moči v velikih središčih; moč in avtoriteta vseh vodij obeh velikih zvez; ideološko ustvarjena blokovska ureditev; ter omejena interakcija in odnosi med voditelji polov, ter posledično njunih zaveznikov in »neuvrščenih« (*ibidem*).

1.6.2 Nova svetovna ureditev in diplomacija v 21. stoletju

Jazbec (2007, 26–8) opredeli značilnosti postmoderne diplomacije. Temelje le-te vidi v obstoju stalne diplomatske organizacije in stalnega osebja, ki se ukvarja z diplomacijo ter v obstoju stalnih diplomatskih misij držav v drugih državah in pri mednarodnih organizacijah. Pojavi se razmah novih oblik mednarodnega diplomatskega komuniciranja, kot so parlamentarna diplomacija, osebna diplomacija in direktna diplomacija šefov držav. Hkrati se povečuje število članstva v mednarodnih organizacijah, s tem pa tudi število vrhunskih državnih obiskov in multilateralna diplomacija. Pomembna značilnost je razmah instituta posebnih odposlancev, ki so vse pogosteje bivši državniki. Jazbec (*ibidem*) tudi izrazi pomislek po ponovni koncentraciji diplomatske in politične dejavnosti v funkcijo šefov držav in vlad, kot je na primer vidna na srečanjih Evropskega sveta. Postmoderna diplomacija je odprta diplomacija, javna in dostopna in vsem ter izvajana za vse, kar dokazuje usmeritev

diplomacije v zaščito posameznika, človekovih pravic, izobrazbe, enakosti žensk, hkrati pa je preventivna, saj je ključnega pomena vzdrževanje sistema miru in varnosti ter preprečevanje konfliktov.

Tako v postmodernej diplomaciji nekatere njene aktivnosti in značilnosti ostajajo nespremenjene, vsaj kar se tiče vidika stalnosti misij in dvosmerne komunikacije med matico in diplomatsko misijo države. Nekatere opisane značilnosti širijo dosedanje pojmovanje diplomacije, kar je pravzaprav neizogibno, saj se širi tudi nabor tem, medtem ko druge značilnosti diplomacije v postmodernem pojmovanju diplomacije izgubljajo na svojem pomenu, čemur je priča institut pogajanj v klasičnem smislu.

2 Diplomatska korespondenca

Diplomatska korespondenca je ena najpomembnejših in najaktivnejših prvin sodobnega diplomatskega protokola. Skozi zgodovino je le-ta razvila utrjena pravila komuniciranja, s čimer so diplomatom olajšani stiki z organi države, v kateri so akreditirani. Travnikova tako navaja, da diplomatska korespondenca omogoča normalne stike med šefi držav in ostalimi pomembnimi akterji v mednarodni skupnosti (Travnik 2004, 128). Pomen diplomatske korespondence v polju diplomatskega protokola je viden zlasti v navedku akademikov McCaffree in Innis, ki navajata, da je uradna korespondenca med diplomatskimi predstavniki bila dolgo enačena z besedo *protokol* (1985, xi), in je tako predstavljala najpomembnejši ter najobsežnejši del protokola, kot ga poznamo danes. Polje diplomatske korespondence lahko razdelimo sicer na dve večji enoti raziskovanja: osebne stike med diplomatskimi predstavniki oz. verbalno korespondenco in pisno korespondenco.

2.1 Osebni stiki med diplomatskimi predstavniki oz. verbalna korespondenca

Diplomatska korespondenca na temelju osebnih stikov med diplomatskimi predstavniki poteka na več različnih relacijah, in sicer:

- med diplomatskim predstavništvom države pošiljateljice in subjektom akreditacije – vlado države gostiteljice²³ ali mednarodno organizacijo;
- med MZZ države pošiljateljice in diplomatskim predstavništvom države pošiljateljice;
- neposredno med MZZ več držav in;
- med mednarodnimi organizacijami (Jazbec 2009, 227).

Komunikacija poteka običajno prek telefonskih pogovorov, Feltham pa na tem mestu opozarja, da mora biti pogovor po uvodnih vljudnostnih besedah kratek in jedrnat ter da se mora po poslovnem delu pogovora hitro končati (Feltham 1994, 33).

Do osebnih stikov med diplomatskimi predstavniki, mimo uradnih obiskov, prihaja tudi ob raznih sprejemih, kot so državni prazniki, proslave ali druge prireditve. Tu Bohte in Sancinova (2006, 187) vidita drug pomemben vidik verbalne diplomatske korespondence, saj

²³ Vlado države gostiteljice predstavlja ministrstvo za zunanje zadeve (v nadaljevanju MZZ).

pride ob tovrstnih srečanjih do manj formalnih pogovorov med diplomatskimi predstavniki o nič manj pomembnih temah in vsebinah.

2.2 Oblike pisnega komuniciranja oz. pisna korespondenca

Nicolson trdi, da je diplomacija veščina predvsem pisanja, in ne toliko verbalna veščina (1988, 60).²⁴ V nadaljevanju svojo tezo podkrepi s primeri, da veleposlaniki praviloma prejmejo navodila s strani države pošiljateljice v obliki pisem, prav tako pa komunikacija večinoma poteka s in med predstavniki države sprejemnice (*ibidem*). Prav tako bo vesten diplomat zapisal vsebino vseh verbalnih pogovorov in jih preko pisem posredoval vladi pošiljateljici (*ibidem*).

Številni akademiki ločijo več oblik pisne diplomatske korespondence, večina njih pa se osredotoča na delitev le-te glede pomembnosti vsebine, kateri skladna je tudi vrsta dokumenta. Tako diplomatsko korespondenco Wood in Serres (1970), McCaffree in Innis (1985), Mikolić (1995), Nick (1997), Berković (2006), Bohte in Sancinova (2006) ter Jazbec (2009) delijo na tri večje sklope: *uradno*, *poluradno* in *osebno* korespondenco.

2.2.1 Uradna korespondenca

Omenjeni akademiki, poleg njih pa še Feltham (1994), Satow (2011) in Nick (1997) se strinjajo tudi glede delitve uradne diplomatske korespondence na tri pomembnejše pojavnosti oblike: *uradna nota v tretji osebi*, *verbalna nota v tretji osebi* in *uradno pismo v prvi osebi*.

2.2.1.1 Uradna nota v tretji osebi

Tovrstna nota je običajen in najbolj pogost način dopisovanja med diplomatskimi misijami in ministrstvi za zunanje zadeve. Na dokument je vezana nujnost odgovora, stališča in vsebina dokumenta pa so zavezujoča. Napisana je v priznanem mednarodnem jeziku in na uradnem papirju z državnim grbom in naslovom, začne in zaključuje pa se s formalnim odstavkom ali vljudnostno frazo²⁵. Jazbec navaja, da sta ti frazi²⁶ enaka ne glede na državo, ki noto pošilja, s

²⁴ Orig.: »Diplomacy /.../ is a written rather an verbal art /.../«

²⁵ Začetna vljudnostna fraza - *formule de politesse*, zaključna vljudnostna fraza - *formule de courtoise* (fr.).

²⁶ Uvodna vljudnostna fraza: »Veleposlaništvo /.../ izraža svoje spoštovanje Ministrstvu za zunanje zadeve in ga ima čast /.../«. Zaključna vljudnostna fraza: »Veleposlaništvo /.../ izkorišča to priložnost, da Ministrstvu za zunanje zadeve ponovi izraze svojega globokega spoštovanja«. V angleščini: »The Embassy of /.../ presents its compliments to the Ministry of Foreign Affairs and has the honour to /.../« in »The Embassy of /.../ avails itself of this opportunity to renew to the Ministry of Foreign Affairs the assurance of its highest consideration« (Nick 1997, 98; Wood in Serres 1970, 194; Bohte in Sancin 2006, 188–98).

čimer se dokazuje enakost med državami in pristopi do njih (Jazbec 2009, 229–30). Osrednji del note je vsebinski, v katerem pa prav tako, med različnimi notami, srečamo več enakih fraz, ki zagovarjajo enakost med državami. Nota se konča z datumom in žigom ter inicialkama odgovorne osebe – *parafa*. Nota se natisne trikrat, pri čemer se original in prva kopija pošljeta naslovniku, druga kopija pa ostane v arhivu pošiljatelja (*ibidem*).

2.2.1.2 Verbalna nota v tretji osebi

Verbalna nota ima enako obliko kot uradna nota, od nje pa se razlikuje le po vsebini in namenu. Uporablja se za razjasnitev ali potrditev vsebine prejšnjih razgovorov ali za navedbo zadev, ki se jih ni dalo točno zapomniti (Bohte in Sancin 2006, 188; Jazbec 2009, 230; Feltham 1994, 32–3; Satow 2011, 61; in Nick 1997, 94–5).

2.2.1.3 Uradno pismo v prvi osebi

Uradno pismo v prvi osebi je manj formalna oblika diplomatskega komuniciranja. Uporablja se predvsem na relaciji med enim izmed članov diplomatskega osebja misije in funkcionarji MZZ vlade države sprejemnice. Za razliko od *uradne note v tretji osebi* je jezik pisanja v prvi osebi, v glavi dokumenta pa sta samo datum in naslov (Bohte in Sancin 2006, 188; Jazbec 2009, 230–1; Feltham 1994, 33–4; Satow 2011, 61; in Nick 1997, 94–5). Nick nadaljuje opis *uradnega pisma v prvi osebi* ter ga zaradi podobnih zaključnih fraz, kot jih najdemo v *uradni noti v tretji osebi* poimenuje kar *nota v prvi osebi* (Nick 1997, 96).

2.2.2 Poluradna korespondenca

Trajkovski (1990, 180) navaja, da angleška terminologija poluradno korespondenco²⁷ opredeljuje kot pisma, ki si jih izmenjavajo uradne osebe, odgovorne za administrativna vprašanja in posle, s čimer se strinja in poda skorajda identično definicijo tovrstne korespondence tudi Mikolić (2002, 59–60). Na tem mestu je potrebno dodati še videnje poluradne korespondence Satowa, ki navaja, da ima poluradna korespondenca značaj pisma, zato jo je potrebno tudi formirati v obliki pisma in nikoli v obliki diplomatske note (2011, 97).

2.2.3 Osebna korespondenca

Mikolić opredeli osebno diplomatsko korespondenco kot tisto, ki vase zajema vse stike in pisma med diplomatskimi predstavniki, katerih namen pa ni uradne narave (Mikolić 2002,

²⁷ Orig.: *semi-official*.

115). Za tovrstno korespondenco je značilen osebni stil in ton (Berković 2006, 205), Nick (1997, 95) pa ob tem doda še, da se diplomatski predstavnik v takšnem primeru ne sklicuje na svojo osebno funkcijo, ter da se ob tem predpostavlja, da naslovnik dobro pozna, kdo je pošiljatelj. Tovrstne korespondence se diplomatski predstavniki poslužujejo predvsem ob izražanju čestitk, zahval in sožalj, na tovrstna pisma pa je običaj odgovoriti pošiljatelju (Berković 2006, 206).

Tekom tehnološkega razvoja se je le-ta prenesel tudi v diplomatsko prakso. Tako je vedno pogostejša uporaba elektronske pošte za potrebe diplomatskega komuniciranja, kar Jazbec (2009, 230) vidi kot pomembno dopolnilo telefonskim pogovorom diplomatskih predstavnikov. Tako navaja, da diplomati vedno več zadev dorečejo prek uporabe elektronske pošte, vse do faze, kjer je konsenz jasen za uraden zaključek, na primer v obliki note (*ibidem*). Kljub temu je potrebno vedeti, da elektronska pošta ne predstavlja uradne oblike diplomatske komunikacije, je pa pomemben in koristen pripomoček za njeno »hitrejše in učinkovitejše, a tudi selektivnejše izvajanje« (*ibidem*).

2.3 Razvoj diplomatske korespondence

2.3.1 Stari vek

Diplomacija in z njo diplomatska korespondenca se razvijata in oblikujeta vse od spoznanja, da je »pametneje prisluhni sporočilu, kot pa pojedti sla« (Hamilton in Langhorne 1995, 7). Tako se vse odkar je človeštvo sposobno izvajati organizirano medsebojno komunikacijo med različnimi skupnostmi in s tem urejati medsebojne odnose razvija tudi diplomacija in z njo diplomatska korespondenca.

Kot sem navedel že v točki 1.3.1. mojega magistrskega dela, ki opisuje splošne značilnosti diplomacije Starega veka, gre materialne dokaze prvih diplomatskih odnosov iskati že v 7. tisočletju pr.n.št. v porečju Evfrata in Tigrisa, kjer naj bi bile sklenjene prve mirovne in zavezniške pogodbe (Benko 1997, 17–18). Navkljub oddaljenim zametkom diplomatskih aktivnosti in korespondence lahko prave in natančnejše indice prve diplomatske korespondence najdemo precej kasneje. Napredek in razvoj na tem področju sta potrebovala skorajda pet tisoč let, da sta sproducirala novo ločnico v zgodovini. Benko (1997, 18) in Potemkin (1947, 6) delita svoje stališče glede pomena prvih mednarodnih pogodb. Prva naj bi bila mirovna pogodba med egiptovskim faraonom Ramzesom III. in hetitskim kraljem Hatušilo. Pogodba je sicer spisana v babilonščini, za katero Benko verjame, da je bila

diplomatski jezik tistega obdobja (*ibidem*). Do enakih dognanj je prišel tudi Watson, ki navaja, da je bila pogodba zapisana na tablicah v klinopisu Aramejcev, torej, v nevtralnem jeziku in ne v jeziku Egipčanov oz. Hetitov. Iz tega dejstva gre sklepati, da je bila babilonščina res uporabljena kot mednarodni jezik (Watson 1982, 84–5).

Potemkin (1947, 10) smatra to pogodbo kot prelomno za zgodovino in razvoj diplomacije, saj je to najstarejši izmed vseh znanih spomenikov mednarodnega prava, hkrati predstavlja pa tudi nekakšno predlogo oz. 'obrazec' za vse kasnejše pogodbe v širši regiji in skozi daljše časovno obdobje. Isti avtor v nadaljevanju (*ibidem*) navaja tudi, da se je diplomatska korespondenca nadaljevala tudi po sklepu te pogodbe, ki jo sam označi kot »prekrasna pogodba«. Šlo naj bi za izmenjavo pisem in poslanstev ne le med obema kraljema, temveč tudi med kraljicama, v katerih se je poveličevalo »prekrasni mir« in »prekrasno bratstvo« (*ibidem*). Od tu izvira Potemkinovo poimenovanje same pogodbe.

2.3.1.1 Antična Grčija

Benko trdi, da je potrebno pri proučevanju razvoja diplomacije sprejeti tezo, da je eden ključnih dejavnikov razvoja diplomacije vzpostavitev koncepta *država* (Benko 1997, 257). Elemente diplomacije in diplomatske komunikacije gre zaznati že v ceremonialnih oblikah medplemenske komunikacije, vendar se prava diplomatska komunikacija in korespondenca začeta šele z vzpostavitvijo države kot organizirane in teritorialno pogojene družbene skupine.

V antični Grčiji je že bila stalna praksa izmenjavanja posebnih odposlancev, o tipih le-teh pa sem pisal že v poglavju 1.3.2. Stalnost vojn in boj za prevlado sta pomembno vplivala na obseg komunikacije med polisi, kjer velja omeniti razvoj instituta pogajanj in sestavljanja pogodb (Jazbec 2009, 32). Tako je bila ena glavnih nalog poslanika v polisu sklepanje zvez z drugimi polisi in podpisovanje pogodb, te pa so veljale za svete, magične.

Vodenje pogajanj in kasnejše sklepanje pogodb je bilo podvrženo strogim formalnostim, za katere Potemkin (1947, 27) navede poziv nadnaravnih sil za razsvetlitev pogodbe ter prisego na prekletstvo tistega, ki bi pogodbo kršil. Po doseženem sporazumu so besedilo pogodbe vklesali v kamniti steber – *stelo*, ter ga shranili v lokalnem svetišči, kopije najpomembnejših pogodb so hranili tudi v nacionalnih svetiščih, kot so Delfi, Olimpija in Del. V primeru kršitev pogodb so se prekinili diplomatski odnosi in komunikacija med polisi, kar je pogosto

vodilo v vojno. Takrat so *stelo* razbili oz. prelomili (*ibidem*), česar dejanje se simbolno v besedni zvezi *prelomiti pogodbo* uporablja še danes.

Izmenjava poslanstev in s tem diplomatska korespondenca se je sicer nadaljevala tudi po napovedi vojne. Potemkin je zaznal tudi razliko med poslanstvom v mirnem stanju ter med poslanstvom v obdobju vojne med polisi, saj so se v antični Grčiji pogajanja med vojskujočimi se državami vršila poluradno, brez glasnikov (Potemkin 1947, 32).

2.3.1.2 Antični Rim

Po bujnem razcvetu diplomacije v času antične Grčije je prišlo za diplomacijo sušno obdobje, saj sta vzpon in vrhunec Rima privedla do drugačnega razvoja diplomacije, saj so v Rimu diplomacijo dojemali kot instrument moči. Svoje zunanjepolitične cilje je Rim dosegal izključno s svojo močjo in silo, s čimer pa se je določila tudi oblika in narava odposlanstev. Ta so bila občasna in nestalna, naloge poslanikov pa so bile določene za vsako misijo posebej, glede na takratne in aktualne potrebe in cilje Rima. Ker ambicije Rima niso bile usmerjene v gojitev trajnejših odnosov, jim je tovrstna *ad hoc* diplomacija popolnoma ustrezala in zadostovala.

Glavno vlogo pri imenovanju poslanikov za prihodnje misije ter sprejemanje tujih poslanikov je imel senat, ker ključne institucije, ki bi skrbeli za celostno zunanjo politiko pač ni bilo. Tako je bila naloga senata tudi izbira in imenovanje odposlancev, ki jih opredeljuje Potemkin (1947, 48): odposlanci – *legati*, oratorji – *oratores* in glasniki – *cauceatores*. Dodeljenega poslanstva novoimenovani odposlanec ni imel pravice odkloniti. Cilji njegovega poslanstva pa so bili različni, obsegali pa so vse od napovedi vojne, sklenitev miru, podpisovanje pogodb, upravljanje premaganih in podvrženih pokrajin, do reševanja religioznih sporov. Po dokončanju svoje misije so delegati morali dati poročilo o svojem delovanju na misiji, imenovana *legitionem referre* ali *legitionem renutiare* (Potemkin 1947, 49). Ta poročila so nato preučili in hranili feciali – *fetiales*, ki so bili istočasno tudi pristojni depozitarji (varuhi) arhiva.

Rimski Senat ni imel le pravice odpošiljanja poslanstev, temveč tudi sprejemanja le-teh. Poslaniki, ki so prihajali v Rim so morali najaviti svoj prihod enemu izmed rimskih dostojanstvenikov prek tolmača v latinščini, ta pa je napravil poročilo in ga predal senatu, ki je nato potrdil ali zavrnil obisk (Potemkin 1947, 50). Tovrstna diplomatska korespondenca je

bila prisotna v Rimu tako v obdobju republike, kot tudi v obdobju cesarstva, ko je vloga senata uplahnila in so njegove pristojnosti prešle na cesarja.

Zaradi narave in odnosa Rima do drugih narodov in politike nepriznavanja enakosti drugim državam in zunanje politike, ki je temeljila predvsem na vojaški moči in pokoravanju drugih dežel, je v času antičnega Rima mogoče govoriti o novem konceptu diplomacije - *notranja diplomacija*. S tem je povezana zamegljena ločnica med korespondenco med Rimom in osvojenimi ozemlji z določeno mero samostojnosti v okviru Rimskega imperija in korespondenco med Rimom in ozemlji izven meja Rimskega cesarstva (Hamilton in Langhorne 1995, 13). Prav zaradi nedoločenosti odnosov med posameznimi osvojenimi predeli in matico oz. središčem rimske države je skorajda nemogoče začrtati mejo med njeno zunanjo in notranjo politiko, kar posledično vodi v nejasno določitev diplomatskih odnosov in s tem diplomatske korespondence.

2.3.2 Diplomatska komunikacija in diplomatska korespondenca v srednjem veku

Diplomacija in njen razvoj sta od časov grške diplomacije v prehodu v obdobje rimske nadvlade postopoma zamrla. Z razpadom Rimskega imperija in z obdobjem naslednic le-tega je nastopil čas, za katerega Jazbec (2009, 33) trdi, da so posamezni srednjeveški fevdalni oblastniki nadaljevali s prakso pošiljanja odposlancev, a vsebinskega razvoja v diplomatski praksi in misli takrat ni zaznati.

2.3.2.1 Bizanc

Po propadu Rimskega imperija je njegovo diplomatsko izročilo nadaljeval Bizanc, ki je ohranil stare rimske diplomatske tradicije. Diplomacija Bizanca se je morala prilagoditi in se znajti v novem položaju, kjer sta morali njihova zunanja politika in diplomacija v obzir vzeti vsa novonastala barbarska kraljestva po razpadu Rimskega imperija.

Prav Bizanc in bizantinska diplomacija sta zelo odstopali od diplomatskih praks drugih dežel in tako več stoletij obvladovala mednarodne odnose in politiko v regiji. Jazbec (2009, 34) navaja, da je diplomacija Bizanca izoblikovala bistven prispevek k vzpostavitvi oblik in vsebine medsebojne komunikacije med državo (matico) in njenim diplomatskim predstavnikom v državi sprejemnici.

Travnikova (2004, 45) navaja nove funkcije, ki jih je v diplomatsko prakso vnesla bizantinska diplomatska praksa. Tako je Bizanc institut diplomacije vse pogosteje uporabljal za promocijo lastnih interesov, kar sama (*ibidem*) označuje že kot nekakšen prehod med nestalnimi in občasnimi diplomatskimi misijami k stalnim diplomatskim predstavništvom. Ob simbolni in pogajalski funkciji je Bizanc tako postopoma in sistematično uvajal t.i. opazovalno funkcijo diplomacije (*ibidem*), kar je v današnjem pojmovanju diplomacije ena glavnih nalog in funkcij diplomatskih misij. S tem se je razvila metoda spremljanja in poročanja državi pošiljateljici o razmerah v državi gostiteljici diplomatske misije.

Jazbec (2009, 34) navaja, da je ob tem prišlo tudi do vsebinske evolucije v oblikovanju diplomatskega predstavnika in njegovega poslanstva; ta je moral dobro poznati tako domače razmere in načrte politične elite, ki ga pošilja na misijo, kot tudi razmere v državi sprejemnici (*ibidem*). S svojim opazovanjem in poročanjem je moral poslanik skozi korespondenco z matico znati oceniti in izluščiti najbolj pomembne podatke. Država pošiljateljica je nato svojega odposlanca dodatno obveščala o svojih zunanjepolitičnih ciljih, prek katerih pa je poslanik nato zopet opazoval, zbiral podatke in obveščal svojo državo o razmerah v državi sprejemnici.

2.3.2.2 Francija

Francoska diplomacija je dolga leta temeljila na zapuščini diplomatskega delovanja Filipa IV.²⁸ Potemkin (1947, 139) navaja, da so bili v času njegove vladavine položeni temelji za vso kasnejšo francosko diplomacijo. Njegovo kraljevanje naj bi odlikovala številna pogajanja, s čimer se je Francija bodisi izognila vojnem, jih končala, bodisi pridobivala ozemlja. Poprej so pogajanja potekala večinoma ustno, z nastopom vladavine Filipa IV. pa so bila vpeljana pogostejša poslanstva in s tem pisni diplomatski odnosi med državama (*ibidem*). Tovrstno zunanjepolitično delovanje Francije se je nadaljevalo vse do vladavine Ludvika XI., ki ga Potemkin (1947, 142) imenuje kar za začetnika sodobne diplomatske umetnosti. Bohte in Sancinova (2006, 51) med drugim priznavata tovrstno imenovanje Ludvika XI., vendar dodata, da je proti koncu 19. stoletja imenovanje *začetnikov sodobne diplomatske umetnosti* prešlo na vatikanske *apokrisarije*.

²⁸ Filip IV., ki so ga imenovali tudi Filip Lepi izvira iz dinastije Kapetingov. Živel je med letoma 1268 in 1314, leta 1285 pa je postal francoski kralj ter vladal vse do smrti leta 1314. Čas njegove vladavine poleg diplomatske spretnosti zaznamujeta še selitev papeža v Avignon in ukinitvev meniškega reda vitezov templjarjev.

Ludvik XI. je bil brez dvoma odličen diplomat, a je svoja znanja in izkušnje pridobil v funkciji vodje pogajalcev z italijanskimi mestnimi državami, zlasti z Beneško republiko in Firencami, kjer je spoznal in se priučil metod diplomacije od Francesca Sforze, že omenjenim milanskim vojvodo. V tem pogledu se francoska diplomacija ni kaj dosti razlikovala od svoje vzornice, diplomacije italijanskih mestnih držav.

Hamilton in Langhorne (1995, 35–9) trdita, da je ravnotežje sil v diplomaciji, ki so ga vzpostavili Italijani, razpadlo konec 15. stoletja, kar so spretno izkoristili Francozi in prevzeli primat. Latinščina, ki je poprej veljala za jezik diplomacije, je izgubila na veljavi in s tem omogočila, da je mesto diplomatskega jezika prevzela francoščina.

Kardinal Richelieu, ki je vodil francosko diplomacijo med letoma 1624 in 1642, je po spoznanju pomena diplomatskih misij in komunikacije med poslaništvom in matico ustanovil prvo obliko ministrstva za zunanje zadeve. Bohte in Sancinova (2006, 52) ta nastanek umestita v leto 1626. Po francoskem zgledu so tovrstna ministrstva za zunanje zadeve začele ustanavljati tudi druge evropske države. Benko (1987, 28) še dodatno poudari pomen delovanja kardinala Richelieuja, saj trdi, da je »od Richelieuja inspirirani model diplomacije postal praktično sinonim za zunanjo politiko«.

2.3.2.3 Italijanske mestne države

Konsolidacija mestnih držav na apeninskem polotoku je ključni dejavnik za nadaljnji razvoj diplomacije, saj se je prek vzpostavitve trajnejših in stabilnejših odnosov med mestnimi državami ustvarila tudi prijaznejša klima za nadaljnji razvoj diplomacije, ki je, grobo rečeno, pravzaprav stagnirala že vse od časov Antike. Travnikova (2004, 45) poda celo primerjavo italijanskega in starogrškega mikrokozmosa držav. Prav ta mikrokozmosa in njune lastnosti kooperacije med subjekti na podlagi geografske in družbeno-funkcionalne bližine sta pravzaprav temelj za razvoj diplomacije tistega obdobja (*ibidem*).

Tako se je v tem mikrokozmosu držav izoblikovala diplomacija v funkcijah, ki so še danes pomembne v diplomatski praksi: predstavljanje, pogajanje in opazovanje. Pri tem je diplomatska korespondenca med mestnimi državami do vzpostavitve stalnih diplomatskih poslaništev temeljila na vlogi ambasadorjev in nuncijev – *nuncius*, Ti so bili predstavniki in začasni odposlanci ene mestne države v drugi, njihova naloga pa je bila priprava osebnih

srečanj italijanskih vladarjev. Nunciji so bili pogosto imenovani kar '*živa pisma*'²⁹ in so imeli omejene pristojnosti (Hamilton in Langhorne 1995, 24). Danes nunciji predstavljajo le še diplomatske predstavnike Svetega sedeža, medtem ko je termin *ambasador* prešel v splošno rabo šele v 16. stoletju, danes pa izraz predstavlja diplomatskega predstavnika države pošiljateljice misije v državo sprejemnico (Hamilton in Langhorne 1995, 32).

V času začasnih odposlanstev italijanskih mestnih držav se je izoblikoval tudi nov položaj, položaj tajnika diplomatske misije, ki pa je bil med drugim prisoten na pogovorih, pristojen za diplomatsko korespondenco in prevajanje diplomatske pošte (Vukadinović 1994, 20). Poleg naštetega je bil pristojen tudi za šifriranje diplomatske korespondence, česar so se kot prve posluževale diplomatske misije Beneške države, s čimer so se uspešno izogibali temu, da bi njihova korespondenca pristala v napačnih rokah (*ibidem*, Potemkin 1947, 156).

Pomen diplomatske komunikacije in korespondence je rasel ter sčasoma dosegel stopnjo vsakdanje dvosmerne komunikacije, ki je vodila v ustanovitve prve stalne diplomatske misije in napotitve prvega stalnega odposlanca. Hamilton in Langhorne ugotavljata, da gre razloge za tovrsten razvoj diplomacije iskati v dejstvu, da je bila komunikacija med mestnimi državami olajšana zaradi relativne bližine med centri moči v regiji, skupnega jezika in zgodovinskega ozadja (Hamilton in Langhorne 1995, 31). Tako je bil vzorec iz antične Grčije *mutatis mutandis* ponovljen v renesančni Italiji.

Pod vplivom humanistične misli se je izoblikoval slog diplomatske korespondence v obliki depeš in poročil (Potemkin 1947, 166), ki so prisotna v diplomatski praksi še dandanes. Vladarji italijanskih držav so za svoje tajnike v zunanjih zadevah pogosto imenovali humaniste, kar ima za posledico, da se je v diplomatsko komuniciranje in korespondenco vpeljal eleganten slog tako govora kot pisanja (*ibidem*). Glavni predstavnik *diplomatske zgovornosti* je bil po besedah Potemkina (*ibidem*) florentinski kancler, znani humanist Coluccio Salutati, čigar oblika diplomatskega komuniciranja je sčasoma postala vzorec in predloga za diplomatsko korespondenco vse do konca 16. stoletja.

V tem obdobju je torej prišlo do nekaterih jasnih izoblikovanj diplomatske korespondence. Vzpostavitev instituta stalnega odposlanca in stalnost diplomatske misije sta le vrh dolgotrajnega procesa in produkt razvoja vse bolj pogoste, nujne, rastoče in več-relacijske diplomatske korespondence. Pošiljanje odposlancev in diplomatskih misij je tako v srednjem

²⁹ Orig.: *living letters*.

veku postal bistven element diplomatske dejavnosti vseh držav. Zbiranje informacij s strani ambasadorjev in drugih poslanikov je vodilo v njihovo pošiljanje matici, državi pošiljateljici misije, ki pa je bila vedno bolj lačna novih informacij glede stanja in razmer v državi sprejemnici diplomatske misije. Hkrati je bilo ambasadorjem bistvenega pomena tudi pridobiti nova navodila in napotke za izvajanje ciljev svojega poslanstva. Hamilton in Langhorne navajata celo, da so bili poslaniki, ambasadorji, pogosto tarča kritik, da matici ne zagotavljajo dovolj oz. dovolj obsežnih poročil o razmerah v državi sprejemnici misije, a istočasno navedeta, da je bila ta kritika pogosto neupravičena, saj so informacije do matice zaradi počasne poti potovale zelo dolgo (1995, 52).³⁰ Diplomatska korespondenca je bila pogosto soočena z grožnjo, da se bodisi izgubi, da jo prestrežejo, bodisi celo pred poškodovanjem med potjo do svoje matice. Prav zaradi teh groženj je bila diplomatska korespondenca pogosto šifrirana (*ibidem*).

Hamilton in Langhorne kot primer popolne diplomatske korespondence tistega časa navedeta poročila – *relazione* – Beneških ambasadorjev. Ta so tako vsebovala informacije o politiki, družbi in geografiji države, od koder so jih pošiljali ambasadorji. Sprva so bila to ustna poročila, ki jih je Beneška republika vzpostavila že leta 1268, od leta 1530 naprej pa so bili ti *relazioni* pisni, kar je pomembno vplivalo na uvajanje vseh nadaljnjih odposlancev Beneške republike v dotično državo (Hamilton in Langhorne 1995, 53).

Diplomatske misije so še vedno bile omejene na hitrost diplomatske korespondence, zato je bilo logično, da so vladarji diplomatskim poslaništvom ob pomembnejših dogodkih v državi sprejemnici diplomatske misije razširili njihove pristojnosti, s čimer so se delno zmanjšala tudi poprej številna in pogosto nepomembna poročila, ta pa so ob tovrstnih dogodkih postala redkejša, a obsežnejša. Ko se je hitrost pošiljanja povečala in se je čas potovanja diplomatske pošiljke zmanjšal, se je diplomatska korespondenca začela razvijati bliskovito. Revolucija diplomatskega komuniciranja, pogojena s tehnološkim napredkom tistega časa je podrobneje opisana v nadaljevanju tega poglavja (2.3.4).

³⁰ Kot primer tega avtorja navedeta diplomatsko korespondenco misije Beneške republike v Španiji. Matica v Benetkah je prejela paket poročil njihovega ambasadorja na španskem dvoru, ki je vseboval vsa dnevna poročila med 12. januarjem in 8. aprilom 1497, pošiljka pa je dospela v Benetke šele 5. maja.

2.3.3 Diplomatsko komuniciranje in diplomatska korespondenca po vestfalskem mirovnem kongresu

Vestfalski mirovni kongres je zaključil tridesetletno vojno v Evropi, ki je trajala med letoma 1618 in 1648. Ta kongres je hkrati ločnica klasičnega razvoja diplomacije. Satow (2011, 5) celo trdi, da se je s koncem tridesetletne vojne in z vestfalskim mirovnim kongresom začela »era klasične evropske diplomacije«. S kongresom se je utrdilo in okrepilo načelo, ki ga opredeli že Benko (1998, 49) s sintagmo *ravnotežje moči*. To ravnotežje moči med evropskimi državami pa Sen (1988, 6) vidi kot zavezo evropskih držav k temu, da »so pazile druga na drugo«, v istem duhu pa nadaljuje in privede do spoznanja, da je »vzpostavljanje stalnih diplomatskih misij počasi postajala splošna praksa evropskih držav« (*ibidem*). Do enakih zaključkov pride tudi Benko (*ibidem*), saj se je po spoznanju, da je diplomacija vedno bolj pomembna metoda komunikacije med državami, začelo opuščati načelo *ad hoc* predstavništev in prešlo na odpiranje stalnih diplomatskih misij, čeprav načelo *ad hoc* diplomacije še ni zamrlo. Hitrost razvoja diplomacije in diplomatske korespondence je upadla, k čemur pa so prispevala leta vojn v Evropi ter, pomembnejše, Francoska revolucija.

Z vestfalskim mirom se v Evropi začne obdobje velikih kongresov oz. t. i. koncert evropskih sil.³¹ Največji dosežek tega obdobja je ohranitev miru za obdobje stotih let, vse do izbruha prve svetovne vojne, s čimer pa časovno že posegam preko naslednjega poglavja.

2.3.4 Diplomatska korespondenca v obdobju »klasične diplomacije« in komunikacijska revolucija

Za časa francoske revolucije je bil za kratko časovno obdobje dodobra spremenjen politični zemljevid Evrope, toda stanje se je dokaj hitro vrnilo na svojo prvotno raven. 19. stoletje in čas koncerta evropskih sil tako zaznamuje čas miru. Ta čas velikih kongresov je priča vzpostavitvi nove oblike diplomacije, ki jo lahko primerjamo z današnjo obliko diplomacije na vrhu. Jazbec opredeli tovrstno diplomacijo z izrazom klasična diplomacija (Jazbec 2009, 36–8), ki pa je pravzaprav vrh razvoja diplomacije iz zametkov 15. stoletja z elementi vzpostavitve rezidenčnosti diplomatskih misij in vse obsežnejšo in pomembnejšo dvostransko komunikacijo med diplomatsko misijo in matico - državo pošiljateljico diplomatske misije.

Temeljne značilnosti klasične diplomacije opredeli Jazbec (2007, 23–4; 2009, 37–8), ki pravzaprav povzema značilnosti klasične diplomacije Vlada Benka (1998, 54–5). Avtorja tako

³¹ Hamilton in Langhorne trdita, da beseda koncert izvira iz dejstva, da so evropske države posvojile idejo o delovanju držav v harmoniji (Hamilton in Langhorne 1995, 90).

med drugimi značilnostmi obdobja navedeta, da so bile diplomatske misije pravzaprav edina oblika mednarodnega institucionaliziranega komuniciranja med državami, ki pa je bila zelo omejena s stopnjo prometne tehnologije in komunikacijskih poti. Diplomatska korespondenca je bila tako omejena vse do izboljšanja stanja v prometnih povezavah, komunikacijskih poti ter vse do napredka v znanosti in tehnologiji.

Hamilton in Langhorne (1995, 131–2) navajata, da so bile prometne poti in posledično komunikacija, zlasti v vzhodni in jugovzhodni Evropi, v začetku 19. stoletja nezanesljive. Diplomatske pošiljke so tako pogosto prispale na cilj, ko je bila vsebina le-te že dolgo neaktualna. Za ilustracijo avtorja podajata nekaj primerov trajanja potovanja diplomatske pošiljke: v zimskih razmerah je diplomatska pošiljka med Londonom in St. Peterburgom potovala med enim in tremi meseci, pošiljka iz kongresov v Troppaua in Ljubljane pa je potovala do Pariza 20 dni. Za nameček podata še najkrajši čas potovanja pošiljke iz Londona do Dunaja, ki naj bi prispela na Dunaj v rekordnem času, v sedmih dneh (Hamilton in Langhorne 1995, 132).

Prav zaradi prikazanega dolgotrajnega potovanja diplomatskih pošiljk so bile še kako dobrodošle nove iznajdbe na tehnološkem področju, ki so pospešile diplomatsko komunikacijo in omogočile aktualnejša poročanja diplomatske misije matici.

Kot prvo te vrste lahko štejemo iznajdbo iz leta 1792 francoskega inovatorja po imenu Claude Chappe, ki je iznašel semaforski sistem. Sistem je osnoval na principu komunikacije v kodi, pri čemer je iznašel sistem stolpov, na vrh katerih so bile nameščene palice, na vsakem stolpu par, vsaka izmed njih pa je bila razdeljena na dele, kjer so bile pripete navzkrižne roke. Te roke so bile prekrivane z zrcali za refleksijo sonca in s svetilkami, ki so omogočile komunikacijo tudi ponoči. Stolpi so bili postavljeni do 25 km narazen, sistem pa je premogel kar 196 možnih kombinacij. Tako so po prejetem sporočilu istega poslali naprej, kjer se je zgodba ponovila (Beyer 2003, 60–1).

To naj bi bil prvi praktični telekomunikacijski aparat, Beyer (2003, 60) pa poroča tudi, da je Chappe postal »prvi komunikacijski mogotec z iznajdbo mehanskega interneta«. Za namene diplomatske korespondence in komunikacije je bil sistem prvič uporabljen leta 1829 (Hamilton in Langhorne 1995, 132).

Sistem so kasneje prevzele tudi druge evropske države in si s tem olajšale komunikacijo in zmanjšale čas potovanja diplomatske pošiljke, toda šele izgradnja železniškega omrežja in parnikov ter izum elektrike in električnega telegrafa je omogočil pravo diplomatsko revolucijo. Hamilton in Langhorne tako navajata, da je telegrafsko omrežje že leta 1853 povezovalo London, Pariz in Berlin (1995, 132). Tako je Chappov relejni sistem hitro povozil izum, ki je nato ostal osrednji medij diplomatskega komuniciranja več kot 100 let.

Tovrstni napredek v diplomatskem komuniciranju je za sabo potegnil tudi neizogibno željo po večji moči matice in centraliziranju odločevalskega procesa v državi pošiljateljici misije – diplomatski predstavniki so tako vedno bolj postajali le birokratski aparati zunanjega ministrstva države pošiljateljice. Hamilton in Langhorne podata karikirano tezo, ki pa veliko pove o tovrstni transformaciji diplomatskih uradnikov zaradi napredka v komunikaciji med matico in diplomatsko misijo: ti so iz odločevalcev postali svetovalci (1995, 133).³²

2.3.5 2.3.5 Diplomatsko komuniciranje in korespondenca po pojavu organizirane mednarodne skupnosti

Novejši razvoj diplomacije ni lahko časovno natančno umestiti, pogosto pa se enači s pojavom prve organizirane mednarodne skupnosti. Tej delitvi prisegata tudi Benko (1997, 260) in Anderson (1993, x). Časovno se pojav prve organizirane mednarodne skupnosti sicer sklada s koncem prve svetovne vojne, ki pa je pravzaprav *kriva* za propad klasične diplomacije, saj je bila nezmožna preprečiti izbruh prve svetovne vojne. Tovrstno novo organiziranje mednarodne skupnosti je privedlo tudi do formiranja novih oblik diplomatskih praks; do multilateralne diplomacije, parlamentarne diplomacije in številnih mednarodnih konferenc. Te nove oblike diplomacije so predstavljale tudi nov forum za komunikacijo med diplomatskimi predstavniki držav.

Kontinuirani napredek na tehnološkem področju je pomembno prispeval na nadaljevanje revolucije v komunikaciji med matico in diplomatskimi misijami. Tako so prometne in komunikacijske tehnologije zelo spremenile način dela diplomatskih predstavnikov, saj je poleg že omenjenih sprememb v profesionalizaciji diplomacije iz prejšnjega poglavja prišlo do vzpostavitve dnevne komunikacije med misijo in matico na MZZ v državi pošiljateljici misije.

³² Orig.: *from scribes into advisers.*

2.3.6 Diplomatska korespondenca v 21. stoletju in obdobju »postmoderne diplomacije«

Gledano zgolj iz vidika tehnološkega napredka in njegovega vpliva na razvoj diplomatskega komuniciranja in diplomatske korespondence opazam, da je trenutno obdobje v diplomaciji zgolj podaljšano obdobje vzpostavitve organizirane mednarodne skupnosti ter da na pravi ločilni dejavnik v razvoju na področju diplomacije in diplomatske korespondence pravzaprav še vedno čakamo. Resda je v tem obdobju zacvetela uporaba svetovnega spleta – interneta, kar diplomatom sicer omogoča dvoje: najhitrejšo informiranost o dogodkih po svetu ter, še pomembnejše, omogoča hitro in neposredno reakcijo na tovrstne dogodke.

Kurbalja in Baldi vidita velik pomen interneta kot enega novih orodij vseh udeležencev v mednarodni politiki, saj je kontaktiranje kolegov predpogoj za vsakršno nadaljnje delovanje in sodelovanje med njimi (Kurbalija in Baldi 2000, 39). Tako internet in njegova spremljevalka, elektronska pošta, še dodatno povečata že iz časov telegramov obsežno dvosmerno komunikacijo med diplomatsko misijo in matico na MZZ države pošiljateljice, hkrati pa tudi olajša in pospeši delo in komunikacijo med različnimi diplomatskimi misijami v državi sprejemnici misije. Kljub vsemu naštetemu pa je potrebno vedeti, da navkljub vsem prednostim elektronskega komuniciranja le-to, najverjetneje, nikoli ne bo nadomestilo tradicionalne, klasične oblike diplomatske korespondence, je pa, in najverjetneje še dolgo bo, elektronsko komuniciranje in korespondenca več kot le koristen in praktičen dodatni medij komunikacije med diplomatskimi predstavniki.

3 Diplomatski ceremonial

Diplomatski ceremonial je brez dvoma neločljiv element diplomacije. Zajema uradna in družabna pravila in norme, ki določajo oblike stikov med državami in drugimi subjekti mednarodnega prava ter njihovimi predstavniki. Protokolarna pravila ter s tem tudi ceremonial so urejena z mednarodnim pravom, ki ureja tudi vlogo posameznika v mednarodnih odnosih,³³ kar pa opredeljuje diplomatsko in konzularno pravo kot del mednarodnega prava. Vsaka kodifikacija prava *per se* je pravzaprav odziv in regulacija dotedanjih ustaljenih običajev in navad, ki so prepoznane kot običajno pravo. Tako je bilo tudi s pravno kodifikacijo diplomatskega protokola in ceremoniala, ki sta svojo kodifikacijo v pravnem smislu doživela veliko stoletij za pojavom prvih oblik ceremoniala v medplemnski komunikaciji. Tako so bili elementi ceremoniala prisotni že v pradavnini, med takratnimi ljudmi pa je ceremonial sčasoma postal obveza medplemnske komunikacije.

Presek polj, če lahko uporabim tovrsten matematični izraz, protokola in ceremoniala v diplomaciji zajema pravila in običaje o prednostnem vrstnem redu, naslavljanju, diplomatskem seznamu, uradnih srečanjih, obredih, sprejemih, oblačilih, vabilih, darilih, državnih simbolih, pa vse do zadnjega dejanja v življenju diplomatskega predstavnika - uradnega žalovanja.

Ena izmed nalog protokolarne službe je tudi predpis ceremoniala za različne protokolarne dogodke, kot so npr. predaja poverilnih pisem, svečan podpis mednarodne pogodbe in obisk tujega državnika, predvsem pa je skrb službe protokola, da se med izvajanjem dogodka ustrezno spoštuje predpisani ceremonial. Ta namreč neposredno prikazuje stopnjo odnosov med državami in željo po napredku, poglobitvi medsebojnih odnosov in po izboljšanju stopnje sodelovanja med njima, predvsem s strani države sprejemnice tuje diplomatske misije ali državniških gostov.

Lipužičeva (2008, 72) za diplomatski ceremonial navaja, da z upoštevanjem tradicije in nacionalnih običajev pripomore k prijetnejši atmosferi in nemotenemu poteku uradnega življenja, s čimer je omogočena lažja osredotočenost na vsebino (namesto na obliko), obenem pa je izraz dobrih in prijateljskih odnosov med političnimi subjekti.

³³ Osolnik (v Jazbec 1998, 140) navaja možne posamezne udeležence v mednarodnih odnosih: šef države, predsednik vlade, predsednik parlamenta, MZZ in diplomatska predstavništva.

Vračam se na definicijo protokola kot kodifikacije pravil in običajev diplomatske prakse, kjer (Bohte in Sancin 2006, 173) diplomatski protokol in ceremonial zajemata pravila in običaje o prednostnem vrstnem redu, diplomatskem seznamu, uradnih srečanjih in sprejemih, oblačilih, vabilih, darilih, uradnem žalovanju, državnih simbolih, obedih in naslavljanju.

3.1 Elementi diplomatskega ceremoniala

Diplomatski ceremonial je neposredno vezan na izvajanje protokolarne diplomacije in predstavlja vidni del diplomacije. To se še dodatno občuti pri diplomatskih dogodkih, kot so; uradna srečanja, svečani prihod in odhod diplomatske misije, diplomatski sprejemi in žalovanje; ter na formi, ki je izražena predvsem preko pravil oblačenja in izmenjave daril, zato v nadaljevanju sledi opis le-teh elementov ceremoniala.

3.1.1 Uradna srečanja in obiski

Med pomembnejša opravila v diplomatovem življenju spada organiziranje različnih uradnih srečanj (Jazbec 2009, 239). Diplomatska dejavnost pa ne poteka le na ravni diplomatskih misij in ministrstva za zunanje zadeve. Srečanja in obiski najvišjih državnikov so prav tako odraz meddržavnih in mednarodnih odnosov, ki zaradi svoje pomembnosti zahtevajo temeljite priprave in skrbno izvedbo.

Jazbec (*ibidem*) razdeli tovrstne obiske na obiske šefov držav in obiske drugih državnikov, običajno predsednikov vlade in parlamenta ter ministra za zunanje zadeve. Uradne obiske tako naprej loči na državniški obisk (*state visit*), uradni obisk (*official visit*), delovni obisk (*working visit*), neuradni obisk (*informal visit*), zasebni obisk (*private visit*) ter druge, ki so odvisni od priložnosti in namena (*ibidem*).

Ob priložnosti za razvijanje meddržavnih odnosov in dvostranskih pogovorih državnikov program obiska predvideva tudi svečane sprejeme in obede, razne obiske in ogleda ter izmenjavo daril (Mikolić 2002, 79). Ob tem je pomembno izpostaviti, da imajo spremljevalke diplomatskih predstavnikov pripravljen ločen program.

Izjema pri uradnih srečanjih je prvo uradno srečanje novega vodje diplomatske misije v državi sprejemnici. Ob prihodu novega vodje diplomatskega predstavništva ga pričaka, sprejme in pozdravi šef protokola ter mu izroči program obiskov, kjer je prvi na seznamu obisk pri ministru za zunanje zadeve (Feltham 1993, 23–4). Tako je vsak prvi uradni obisk ob nastopu funkcije veleposlanika ali vodje diplomatske misije pri ministru za zunanje zadeve, kjer mu

novi odposlanec preda delovne kopije³⁴ svojega poverilnega pisma (*ibidem*). V nekaterih državah postaja praksa, da novi veleposlanik ob predložitvi kopij svojega poverilnega pisma hkrati izroči tudi odpoklicno pismo³⁵ njegovega predhodnika (Mikolić 2002, 53).

3.1.2 Sprejemi in obedi

Sprejemi so pomemben sestavni del diplomatskega življenja. Hkrati so ti dogodki odlična priložnost za komunikacijo med diplomatskimi predstavniki. Trajkovski (1990, 97) našteje kraje, kjer se odvijajo tovrstni sprejemi: prostori diplomatskih misij, rezidence, hoteli, gradovi in muzeji, pri čemer pa navaja tudi, da se ob primernem vremenu sprejemi vršijo tudi na prostem, kot so popoldanske vrtno zabave v rezidencah. Jazbec, za razliko od Trajkovskega, raje kot lokacije opredeli vrste diplomatskih sprejemov: koktajl, prigrizek, kosilo, večerja, delovni zajtrk ali različne kombinacije navedenega (Jazbec 2009, 243).

Diplomatske sprejeme sicer ločimo na sprejeme uradne in zasebne narave, čeprav Trajkovski (1990, 95) opaza, da se v diplomatski praksi tovrstno ločevanje na podlagi zasebnosti opušta. Termini sprejemov variirajo od 11. in 14. ure ali pa med 17.30 in 18.30 uro, čeprav je vse pogostejši termin diplomatskih sprejemov v večernih urah, ob 20.00 (Bohte in Sancin 2006, 178).

Pri obedih je zelo zahteven in delikaten izbor ter razporeditev gostov pri omizju in odločitev glede najprimernejšega jedilnika. Pri tem je potrebno upoštevati prednostni vrstni red diplomatskih predstavnikov in različne načine razporeditve gostov za omizjem glede na izbor stila razporeditve. Poleg tega je pomembno upoštevati etično ter tudi etnično in religiozno pripadnost gostov diplomatskega sprejema in njihove osebne preference ali morebitne zdravstvene težave gostov. Pri tem Nick (1997, 156–7) navaja, da je zaželeno, da so obroki na tovrstnih sprejemih nacionalno nevtralni, ter da tovrstna nacionalna hrana ne predstavlja osrednjega položaja. Ob tem ni potrebno nacionalne kuhinje izločiti iz menija, nasprotno, nacionalna kuhinja naj tako ostane stvar izbire in radovednosti, kar je lahko odlična iztočnica za začetek spontanega pogovora med diplomatskimi predstavniki.

Osolnik (1998b, 150–3) opredeli razlike med angleškim in francoskim sistemom razporeditve gostov po mizah. V veliko pomoč in orientacijo gostom sprejema je ob vходу v obedovalnico postavljena shema razporeditve gostov za omizjem ter kartončki z njihovimi imeni na mizah,

³⁴ fr. *copie d'usage*.

³⁵ fr. *lettre de rappel*.

pri čemer se gostje sprejema že ob vходу na obed seznanijo s svojimi sosedi za mizo ob sledečem obroku (Osolnik 1998b, 151).

Trajkovski na tem mestu doda, da je izrednega pomena, da ima gostitelj sprejema med obedom prost pogled na način strežbe (1990, 70), po servirani predjedi pa je običaj, da gostitelj izreče kratek pozdrav in nagovori goste, gost pa odgovori na zdravico ali pozdravni nagovor (Bohte in Sancin 2006, 179).

3.1.3 Uradno žalovanje

Uradno žalovanje se razglasi v primeru smrti poglavarja države, predsednika vlade, člana kraljeve družine ali v primeru naravne katastrofe (Feltham 1993, 39–40), razglasi pa ga vlada države sprejemnice diplomatskih misij. Tovrstno žalovanje velja za celoten diplomatski zbor. Če uradno žalovanje razglasi vlada države pošiljateljice diplomatske misije, se tovrstno žalovanje nanaša le na osebje njihovih diplomatskih misij v drugih državah ali mednarodnih organizacijah (Bohte in Sancin 2006, 183; Feltham 1993, 39).

Diplomatski protokol države v tovrstnem primeru obvesti *doyena* diplomatskega zbora, ki nato obvesti vse diplomatske misije v državi, te pa na prostorih diplomatskih misij spustijo zastave na pol droga³⁶ skozi obdobje, določeno za trajanje žalovanja (*ibidem*). Vodje diplomatskih misij pošljejo sožalno pismo ministru za zunanje zadeve, ostali člani misij pa pustijo svoje posestnice (vizitke) z napisom *p.c.*³⁷ v predal ob žalni knjigi v prostorih veleposlaništva. V sodobni diplomatski praksi se vse bolj opušča navada, da vodje diplomatskih misij pošiljajo sožalna pisma ministru za zunanje zadeve. Tako se vodje diplomatskih misij le vpišejo v žalno knjigo in pustijo svojo posestnico (vizitko) s pripisom *p.c.*, kot to storijo drugi člani diplomatskih misij.

3.1.4 Oblačenje

Jazbec navaja (2009, 243), da je slog oblačenja »navzven najbolj razpoznavna simbolika diplomatskega delovanja«. Pravila glede oblačenja diplomatskih predstavnikov se seveda razlikujejo v različnih državah, trend diplomatskega oblačenja pa se usmerja v vse večjo neformalnost. Kljub temu pa različne priložnosti pogojujejo izbiro različnih oblačil, kjer pa je potrebno upoštevati navodila glede oblačil (*dress code*), ki pa so pogosto označena in navedena že na vabilih na dogodek.

³⁶ Orig.: *lowered at half mast*.

³⁷ Kratica *p.c.* predstavlja francoski izraz *pour condoleances*, ki se ga prevaja v slovenščino: *s sožaljem*.

Tako se za oblačila dam uporablja beseda »*primerno*« (*appropriate*), medtem ko se za moške uporablja več oznak, kot so »*informal*« ali »*business suite*« (Jazbec 2009, *ibidem*), kar predstavlja moško obleko umirjenih barv in pripadajočo kravato. Bohte in Sancinova (2006, 179–80) moška oblačila opredelita drugače, in sicer: žaket, frak in smoking. Žaket sestoji iz črnega suknjiča »z repom«, črnega telovnika, črnega cilindra, kadar gre za posebne priložnosti in črtastih sivih hlač, nosi se ga pa v kraljevinah ob predaji poverilnih pisem in ob prihodih ter odhodih visokih državnih gostov. Frak (*white tie* ali *tail coat* ali *full evening dress*) je namenjen formalnim večernim slovesnostim, sestoji pa iz črnega suknjiča z repki, belega telovnika, bele srajce, belega metuljčka in črnih hlač z dvema sivima črtama. Smoking se nosi ob neformalnih večerjeh, sestavljen pa je iz črnega suknjiča in črnih hlač z eno sivo črto, bele srajce in črnega metuljčka (Bohte in Sancin 2006, 179–80 in Feltham 1993, 37–9).

3.1.5 Izmenjava daril

Ob uradnih obiskih najvišjih državnih predstavnikov je stalnica diplomatske prakse in ceremoniala tudi izmenjava daril. Ta naj bi tako po estetski in simbolični vrednosti ustrezno predstavljala deželo in državo (Osolnik 1998b, 157). Osolnik prav tako tovrstna darila opredeli kot umetniške monografije, izdelke umetniške obrti in ročna dela, daril pa se ne izroča osebno, temveč se jih dostavi v rezidenco ali hotel, kjer gost prebiva, s priloženo vizitko pošiljatelja darila (Osolnik 1998b, 158).

V nadaljevanju poglavja sledi pregled razvoja ceremoniala kot ene izmed metod protokola skozi zgodovinska obdobja, kot sem jih opisal v prvem poglavju te naloge.

3.2 Razvoj diplomatskega ceremoniala kot metode v diplomatskem protokolu

3.2.1 Stari vek

3.2.1.1 Stari vzhod

Protokol in ceremonial sta že od nekdaj povezana z bliščem, svečanostjo in veličastvom. Vladarji so bili čaščeni kot bogovi, utelešali so državo in razpolagali s celotnimi armadami slug, uradnikov in pisarjev. Še posebej pa je bil blišč ceremonij viden ob smrti vladarjev. Tako so, na primer, v grobnicah egiptovskih faraonov ohranjene številne slike in hieroglifi, ki prikazujejo stroga pravila ravnanja ob ustoličenju in smrti faraonov (McCaffree in Innis 1997, x–xii). Raznovrstne procesije v čast vladarjem starega veka so tako najverjetneje prvi zametki

ceremoniala. Časovno vzporedno najdemo elemente ceremoniala tudi drugje v regiji Starega Vzhoda; reliefi in podobe na stenah palače v Perzepolisu prikazujejo zaporedje v procesiji kralja Kira II. v času pred okoli 2500 leti (Potemkin 1947, 21).³⁸

3.2.1.2 Antična Grčija

Značilna oblika političnih tvorb v obdobju klasične dobe so bila mesta-države, *polis*. Med njimi je zaznati prve oblike samoupravnih in samozadostnih držav, ki pa so se kljub temu še vedno posluževale številnih oblik meddržavnih zvez. Te so temeljile na pogodbah, za avtentičnost katerih so bili pristojni svečeniki v Delfih, kjer pa ni šlo mimo številnih formalnosti (Potemkin, 23–8).

Sprva so bili vsi poslaniki polisov med seboj enakopravni, kasneje pa so poslaniki med seboj začeli izbirati *arhistarešino*, nekakšnega predsednika poslaniškega osebja (Potemkin 1947, 26), ki ga lahko v preslikavi v današnjo diplomatsko prakso enačimo z vodjem misije. Od tu izvira praksa predaje poverilnih pisem novega vodje diplomatske misije, saj so poslaniki polisov takoj, ko so prišli v polis svoje misije prišli k *arhistarešini* oziroma drugi osebi, ki je bila zadolžena in vodila diplomatske posle, in mu predali svoje dokumente ter od le-tega prejeli ustrezna navodila za opravljanje svojega poslanstva (*ibidem*).

Gostitelji so se do diplomatskih predstavnikov praviloma vedli spoštljivo, jim prirejali svečan sprejem, jim poklanjali darila ter jih vabili na gledališke predstave, igre in praznovanja (Potemkin 1947, 27). Tovrstna praksa se je v diplomatskem življenju ohranila vse do današnjih dni, saj je prirejanje in udeleževanje na različnih sprejemih ena glavnih metod, ki se je poslužujejo diplomatski predstavniki iz seznama diplomatskega protokola in ceremoniala.

3.2.1.3 Antični Rim

Prav tako kot v antični Grčiji je bil tudi v antičnem Rimu ceremonial ena pomembnejših prvin političnega in diplomatskega življenja. Kompleksen proces podpisovanja mirovnih pogodb in napovedi vojn sosednjim deželam sta vseskozi spremljala protokol in ceremonial, za katerima pa so stali feciali - *fetiales*. Potemkin (1947, 47) navede, da so *feciali* ob napovedi vojn odobrili posebno komisijo, ki jo je vodil *sveti oče*. Ta je prenesel napoved vojne sosednjim

³⁸ Perzepolis je staroveško mesto, ki se nahaja na ozemlju današnjega Irana. Potemkin (*ibidem*) mu pripisuje velik pomen predvsem v času druge iranske dinastije, kjer je zgradil svojo palačo tudi kralj Kir II. in v njej gostil številne tuje goste in vladarje ter jih gostil.

mestom in deželam tako, da je odšel na meje cesarstva in na sovražno ozemlje ožgano in okrvavljeno puščico.

Fetiales so bili svečeniški kolegij z državljanskimi funkcijami in so urejali spore in nesporazume, ki so se pojavljali med posameznimi plemeni in njihovimi zvezami. Njihove glavne naloge so bile varovanje mednarodnih pogodb in sporazumov, napoved vojne in sklenitev miru (Vukadinović 2005, 18). Pristojni so bili tudi za spoštovanje dobrih navad v mednarodnih odnosih, hkrati pa so bili tudi depozitarji (varuhi) arhiva, zato Nicolson (1988, 9) rimskemu diplomatskemu sistemu daje posebno težo v uvedbi poklica arhivista, ki je bil poleg arhivista tudi strokovnjak na področju preseansa in procedure – področjih, ki sta ključnega pomena pri izvajanju vseh protokolarnih in ceremonialnih aktivnosti.

3.2.2 Srednji vek

V srednjem veku je bilo veliko pozornosti v areni diplomatske prakse namenjeno protokolu in ceremonialu, s čimer je bil neposredno omogočen njun nadaljnji razvoj. Hamilton in Langhorne (1995, 24) navajata velik pomen spremembe takratne diplomatske prakse v smer, kjer je ceremonialni aspekt diplomatske misije začel nositi vsaj tako pomembno vlogo, kot ga nosi sporočilo diplomatske misije vladi gostiteljici. Rosen na tem mestu razmišlja podobno; obe stranki naj bi svoje argumente začele predstavljali le na »na videz brezkončnih in neskončno dolgočasnih ceremonialnih postopkih« (Rosen 1980, 459–50).

Elementi ceremoniala so bili v diplomaciji vedno prisotni, svoj vrhunec pa so doživeli prav v obdobju srednjega veka. Vloga ceremoniala je v diplomaciji ostala ključnega pomena vse do zgodnjega 18. stoletja, ko se je njegova vloga začela počasi zmanjševati (Hamilton in Langhorne 1995, 24–5).

3.2.2.1 Bizanc

Bohte in Sancinova (2006, 45) sta iz dejstva, da je bil v času Bizanca vladar enak Bogu ter da je lahko iz tega naslova podeljeval naslove in časti drugim državnikom, izpeljala, da so bila v ta namen podrobno izdelana pravila protokola in ceremoniala. Na bizantinskem dvoru nobeden izmed tujih vladarjev ni bil enak bizantinskemu in je moral v njegovi prisotnosti klečati ali stati, nikakor pa sedeti, kar je kasneje privedlo do številnih sporov med vladarji Bizanca in drugih dežel. Obdobje vladavine Bizanca je svoj največji doprinos v zgodovino in razvoj instituta diplomacije prineslo prav na področju protokola in ceremoniala.

Cameron (1992, 110) v svojem članku opisuje in analizira knjigo iz 10. stoletja, ki nosi naslov *De ceremoniis*.³⁹ Avtor omenjenega dela je Konstantin VII. Porphyrogenetos.⁴⁰ Cameron (*ibidem*) trdi, da je Ceremonialna knjiga regulirala skorajda vsak cesarjev korak. Predvsem natančno so opisana pravila o obeleževanju praznikov ter opis procesij, vse od cesarskega dvora, preko ulic, vse do izbrane cerkve v Konstantinoplu.⁴¹ Ceremonialna knjiga naj bi regulirala način potovanja do cerkva, primernost oblačil, seznam aktivnih udeležencev procesije, vse do hrane ter prisotnih na obedu. Opisovala ni le predstavljeno obeleževanje praznikov temveč je vsebovala tudi natančen ceremonial ob sprejemu poslanikov, navodila obnašanja in etikete svojih poslanikov na misijah pri vladarjih drugih dežel, normo o osebni nedotakljivosti poslanikov ter, najpomembneje, prednostni vrstni red uradnikov Bizanca ter tujih poslanikov (Cameron 1992, 111–2; 123).

Našteta dejstva dajejo jasno sliko o naprednem pojmovanju in izvajanju diplomatske prakse bizantinskih cesarjev, katerih elementi še danes tvorijo pomemben segment v diplomatskem ceremonialu. Na bizantinskem dvoru je bil izdelan zelo zapleten sistem sprejemanja poslanikov, katerega glavni namen pa je bil prikazati moč in velikost Bizanca (Potemkin 1947, 90–4). Potemkin ob tem navaja besede poslanika italijanske države Cremone, Liutpranda (1947, 90–1), ki opisuje razkošje cesarskega dvora in dogodkov ob njegovem prvem prihodu na dvor in predaji poverilnega pisma; tam naj bi stalo zlato drevo, na katerem so peli zlati ptiči, ob straneh pa so bili zlati levi, ki jim je mehanizem premikal rep in odpiral usta, da so rjovel. Cesarjev prestol se je med poklekom poslanika Liutpranda dvignil vse do stropa, da ga je cesar gledal z viška, nato pa ga obilno pogostil, kjer je cesar užival v osuplosti poslanikov nad močjo Bizanca (Potemkin 1947, 90–1).

Bizanc je tako na podlagi razvoja brezhibnega protokola in ceremoniala postal osrednja diplomatska prestolnica tistega obdobja. Bizantinska diplomacija je z zvijačami, spletkami in pretkanostjo umetno ustvarila videz Bizanca kot velikega in pomembnega igralca v mednarodnih odnosih tistega obdobja, Konstantinopel pa je, če lahko enačim glavno mesto in

³⁹ *De ceremoniis* (tudi *De ceremoniis aulae byzantinae*) – O bizantinskih dvornih slovesnostih. Izvirni naslov dela je v grščini *Peri tes basileion takseos* - O dvornem redu (Rieske 1830, n.d.). Angleški prevod imena omenjenega dela je *The book of ceremonies*. V nadaljevanju Ceremonialna knjiga.

⁴⁰ Konstantin VII. Porphyrogenetos, (905 – 959), sin cesarja Leona VI Modrega in nečak cesarja Aleksandra, ki mu je zapustil cesarstvo. Bil je četrti cesar Makedonske dinastije Bizantinskega cesarstva. Vladal je med letoma 913 in 959, ko je umrl.

⁴¹ Konstantinopel, Istanbul ali Carigrad, največje mesto v Turčiji je skozi različna zgodovinska obdobja in nadvlado nosil različna imena. V tej nalogi bom uporabljal stvarna lastna imena mest, ki so jih nosila v tistem obdobju, o katerem pišem.

s tem središče diplomatske dejavnosti s celotnim ozemljem bizantinskega cesarstva, tako na temelju razvitega ceremoniala uspešno manipuliral z diplomatskimi poslaniki drugih dežel.

3.2.2.2 Italijanske mestne države

Ob pogledu na razvoj diplomacije in diplomatske prakse v Italiji za časa renesanse in konsolidacije mestnih držav se hitro opazi podobnost italijanskega sistema tistemu, ki ga je imela antična Grčija. Gre za konkurenco in tekmovalnost na skorajda vseh področjih družbenega in političnega življenja med državami v regiji, prav tovrstna tekmovalnost pa je dala diplomaciji možnost in je hkrati pogoj njenega nadaljnjega razvoja. Ta je potekal na vseh področjih diplomacije, a, zanimivo, še najmanj na področju simbolne in ceremonialne ravni.

Prav zato številni akademiki ceremonialne ravni in protokola za časa italijanskih mestnih držav skorajda ne opisujejo. V dosedanjem raziskovanju sem med akademiki, ki se lotijo tega področja, zasledil le Benka. Ta sicer navaja, da se je v tem času razvila tudi ceremonialna raven diplomacije, in sicer na področjih kot so predaja akreditivov, podpisovanje pogodb, uvedba običaja alternacije podpisanih pogodb in prednost med diplomatskimi predstavniki (Benko 1998, 49). Poglavlje o prednosti med diplomatskimi predstavniki je sicer samostojno poglavje moje magistrske naloge pod zaporedno številko 4.

3.2.2.3 Francija

Francija je v 15. stoletju izkoristila prenos ravnotežja sil na diplomatskem področju, ki je bilo vzpostavljeno s strani italijanske diplomacije, ter tako prevzela primat v diplomaciji. V tem obdobju je prišlo do uveljavitve francoščine kot diplomatskega jezika in, pomembneje, do vzpostavitve prvega MZZ zaradi olajšanja diplomatskega komuniciranja in korespondence, čemur so kmalu sledile vse države v Evropi.

Francoski državniki so v razvoj diplomatske prakse poleg prvega MZZ prispevali tudi prvo protokolarno službo, oziroma kar dve službi, ki sta uredili praznine in nesporazume v izvajanju protokola in ceremoniala na francoskem dvoru. Ti dve službi je, po navedbah Geneta (1931, 511), leta 1585 ustanovil francoski kralj Henrik III., in sicer *Službo uvajalcev veleposlanikov in tujih princev* ter *Službo velikega mojstra ceremoniala*. S tem je Francija postala prva izmed držav, ki je izvajanje nalog protokola in ceremoniala prenesla na posebne službe (Genet 1931, 511–33).

Tovrstna ustanovitev protokolarne službe je bila nato zgled diplomatske ureditve povsod drugod po Evropi, obdržal pa se je vse do časa Francoske revolucije, ko je Napoleon ustanovil protokolarno službo, kakršnim smo priča v diplomatski praksi v današnjem času. Francoskemu zgledu so sledile tudi druge države. Dandanes je v vsaki državi prisotna tudi služba, ki, v okviru pravil mednarodnega prava in običajev, skrbi za ustrezno in enakopravno obravnavo vseh diplomatskih predstavnikov ter nudi pomoč diplomatskemu zboru in njihovim predstavnikom ter misijam, hkrati pa skrbi še za izvajanje in spoštovanje protokola in prednosti med enakopravnimi diplomatskimi predstavniki.

3.2.3 Diplomatski ceremonial po vzpostavitvi stalnih diplomatskih predstavništev

Glavna vsebina diplomatske dejavnosti evropskih držav, že vse od 16.- pa tja do 18. stoletja je zaznamovala tiha borba za trgovsko in politično premoč v Evropi. Tu so imele premoč dežele, ki so šle po poti hitrejšega gospodarskega razvoja. Potemkin (1947, 162) trdi, da je z utrditvijo močnih absolutističnih monarhij tega obdobja v Evropi pridobivala na trdnosti tudi organizacija diplomatske službe. S tem se je poleg stalnih diplomatskih predstavništev oblikovala tudi natančna diplomatska hierarhija, splošne forme diplomatske korespondence, predvsem pa je za moje poglavje pomembna splošna prepoznavna francoščine kot splošno priznanega jezika v diplomatski praksi ter natančnejša ureditev zunanjega diplomatskega ceremoniala.

Ker poslanikovo vedenje in vedenje vladarja⁴² odraža medsebojne odnose med državama, je lahko vsaka oddaljitev od sprejete prakse in reda ob svečanem sprejemu znak spremenjenih odnosov med državama. Spremembe v ustaljeni ceremonialni praksi niso pogojene le z zmanjšanjem dostojanstva sprejetega poslanika, temveč so mnogokrat odraz poudarjenega spoštovanja in sprejema poslanika z najvišjimi državnimi častmi. Iz tega časa izvira tudi odgovornost poslanika za njegovo vedenje in dejanja, hkrati pa tudi za dejanja vladarjev in njegovih pristojnih ministrov. Ta dejanja simbolizirajo medsebojne odnose med državami ter imajo hkrati veliko težo v okolju mednarodnih odnosov.

3.2.4 Diplomatski ceremonial v obdobju »klasične diplomacije«

Obdobje klasične diplomacije sovпада s časom velikih kongresov na evropski celini, kjer pa je prav zaradi protokolarnih in ceremonialnih vprašanj prihajalo do nesporazumov in

⁴² ... ali ministra, ki sprejema poslanika v vladarjevem imenu.

sporov,⁴³ vzroki katerih pa so bili rešeni in regulirani šele na kongresu na Dunaju leta 1815 s sprejetjem Pravilnika o razredih in rangih diplomatskih predstavnikov, ki hkrati predstavlja vrh razvoja obdobja klasične diplomacije.

Dunajski pravilnik je rešil do tedaj nerešljiva nesoglasja glede prednosti med diplomatskimi predstavniki, vendar le na ravni diplomatskih predstavnikov držav, ne pa tudi na ravni prednosti med državami in njihovimi misijami. Poleg tega je bilo v obdobju klasične diplomacije še vedno nerešeno polje sporazumne določitve diplomatskega jezika. Čeprav uradno na kongresu tega niso reševali pa je pravilnik z Dunajskega kongresa zapisan v francoščini, kar predstavlja majhno, a zelo pomembno zmago francoske diplomacije (Hamilton in Langhorne 1995, 105). Zaradi rastoče in vse večje razširjenosti angleškega jezika se je diplomatski spor nadaljeval vse do leta 1919, ko je bila na Versajski mirovni konferenci angleščina priznana kot uradni jezik konference, enakovreden francoskemu, še dodatno pa je pridobila na pomenu ob ustanovitvi Organizacije združenih narodov.

Vukadinović (1994, 37) navaja, da je v obdobju klasične diplomacije, ki ga sam poimenuje kar *klasični sistem diplomatskega delovanja*, prišlo do izoblikovanja organiziranih pravil o vedenju diplomatov, njihovi izobrazbi in izbiri le-teh. Diplomacija je v tem obdobju na poti profesionalizacije prerasla svoje prvotne okvirje in postala (Simoniti 1994, 537) »profesija«, zaznamovana s svojo hierarhijo in pravili, ki so v naslednjem stoletju prerasla v mednarodne konvencije.

Diplomacija in z njo diplomatski ceremonial sta postala zapleten, pragmatičen in, kot trdi Vukadinović (1994, 128) prozaičen proces, kjer tiči tudi razlog, da so nekatere oblike dotedanje diplomatske prakse začele spontano izginjati. Diplomatski ceremonial je prišel do faze, kjer postaja vse bolj preprost, saj boja za prestiž praktično ni več, diplomati pa ne tekmujejo več, »čigava kočija bo prva v sprevodu ali kdo bo prvi poljubil roko kraljici« (*ibidem*).

⁴³ O tem podrobneje pišeta Hamilton in Langhorne (1995, 80–3), ki navedeta težave, ki so spremljale diplomacijo na kongresih. Med njimi izpostavljam Vestfalski mirovni kongres, katerega končni akt – Vestfalski mirovni sporazum je bil zadrževan skorajda sedem let, saj je bilo potrebno rešiti prednost med Francozi in Švedi, dodatno težavo pa je predstavljala nezmožnost dogovora o jeziku zapisa.

3.2.5 Diplomatski ceremonial v 20. stoletju ob razvoju sodobnega diplomatskega prava

Novejši razvoj diplomacije se pogosto enači s pojavom prve organizirane mednarodne skupnosti, Društva narodov, ter dodobra zaživi ob podpisu Ustanovne listine Organizacije združenih narodov leta 1945.⁴⁴ Skladno z razvojem diplomatske prakse so se pojavile tudi potrebe po kodifikaciji novih praks s pravili, ki bi celovito urejale diplomatsko prakso. Tako je prišlo v 20. stoletju do oblikovanja konvencij, ki jih imenujemo kar *corpus diplomaticus*. Polji diplomatskega protokola in ceremoniala sta se tako v nadaljevanju oblikovali in kodificirali skladno in v okviru razvoja diplomatskega prava.

Privilegiji in imunitete diplomatskih predstavnikov je dolgo pokrivalo mednarodno običajno pravo (Satow 1995, 9). Tako so bile poslanikom, vladarjem in šefom držav zagotovljene določene pravice in s tem tudi protokolarni in ceremonialni časti, imeli pa so tudi popolno imuniteto pred pregonom v civilnem in kazenskem postopku. Šele dunajski konvenciji⁴⁵ sta dokončno opredelili in kodificirali polje enega najpomembnejših delov protokola – privilegije in imunitete diplomatskih predstavnikov. Z Dunajsko konvencijo o diplomatskih odnosih so bila urejena področja določitve terminologije diplomatskega osebja, nalog diplomatske misije, prednostnega vrstnega reda diplomatskih predstavnikov in vodij diplomatskih misij ter privilegijev in imunitet. Te natančneje opredelim in opišem njihov razvoj v poglavju 6.1.

Posebne pomena so ceremonialna pravila. Te Simoniti (1994, 21) sicer opredeli kot del notranjega (nacionalnega) prava, ki pa imajo istočasno »močno mednarodno in politično razsežnost«. Ta ne smejo biti diskriminatorna in se morajo do vseh držav izvajati dosledno in brez razlik, do odstopanj med njimi pa lahko prihaja le zaradi različnega ranga v prednostnem vrstnem redu ali pa zaradi izraza posebne časti.

Protokolarna pravila in s tem kodifikacija ceremonialnih pravil so tako močno vpeta v sistem diplomatskega in konzularnega prava. S podpisom konvencij in pravilnikov so se subjekti mednarodnega prava tako obvezali, da bodo spoštovali ta pravila, ki vsem akterjem v areni mednarodnih odnosov omogočajo ne le medsebojno enakost,⁴⁶ temveč tudi nemoteno

⁴⁴ Ustanovna listina združenih narodov - *The Charter of the United Nations*. Podpisana 26. junija 1945 v San Franciscu, Kalifornija, ZDA, v veljavi od 24. oktobra 1945. Dostopno tudi prek: <http://www.un.org/en/documents/charter/> (13. april 2013).

⁴⁵ Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih in Dunajska konvencija o konzularnih odnosih.

⁴⁶ ... med med seboj primerljivimi rangi, seveda, ...

delovanje. V primeru kršitev teh pravil in postopkov nemalokrat pride do trenj med diplomatskimi predstavniki, ki pa se lahko hitro spreobrnejo v spor med državami.

Diplomatski ceremonial je že vse od časa klasične diplomacije v procesu svoje poenostavitve in racionalizacije. Kot že zapisano, boja za prestiž, tekmovalnosti med diplomatskimi predstavniki in nesporazumov o prvenstvu praktično ni več, diplomacija pa se vedno bolj poslužuje najosnovnejšega ceremoniala, pri katerem (Vukadinović 1994, 128) gostitelj še vedno dostojno izrazi gostoljubja svojemu gostu.

4 Preseans

Prednostni vrstni red predstavlja temelj vsakršne diplomatske aktivnosti. Predstavlja hierarhijo oz. zaporedni vrstni red med diplomatskimi predstavniki, ki so enaki po rangu in je, kot trdi Trajkovski (1991, 65), posameznikova pravica, biti postavljen pred drugimi osebami na uradnih in drugih protokolarnih slovesnostih.

Mesto posameznika v prednostnem vrstnem diplomatskega protokola ni nujno odraz njegove pomembnosti oz. pomembnosti njegove funkcije, temveč je njegovo mesto pravzaprav odraz protokolarne in ceremonialne zgodovinske pomembnosti. Temelji na načelu enakosti med diplomatskimi predstavniki istega ranga, kot enega temeljnih načel in pravic vsake države in njihovih poslanikov, na podlagi česar je iz zgodovine znanih mnogo sporov zaradi boja za prestiž v diplomatskem protokolu.

Izraz se včasih uporablja tudi za namene nasledstva oz. nameščanja funkcij v primeru odsotnosti s položaja ali nesposobnosti nosilca funkcije.

4.1 Delitev prednostnega vrstnega reda glede na pojavne oblike

Zaradi širine diplomatske praske tako ločimo štiri vrste prednostnega vrstnega reda, kot jih razdelajo Feltham (1993, 29–31), Mikolić (1995, 52–3) in Jazbec (2009, 233–4). Avtorji tako ločijo med prednostnim vrstnim redom: preseans znotraj diplomatskega zbora,⁴⁷ individualni prednostni red znotraj posamezne diplomatske misije, prednostni vrstni red med vsemi diplomati na funkciji v diplomatskem zboru in na precedens znotraj države sprejemnice diplomatske misije.

4.1.1 Prednostni red med vodji diplomatskih misij oz. predstavništev

Preseans med vodji diplomatskih misij oz. predstavništev temelji na razredu, v katerega spada dotični vodja misije oz. predstavništva. DKDO povzema dognanja Dunajskega pravilnika ter v 14. členu razdeli razrede diplomatskih predstavnikov na:

⁴⁷ Feltham in Jazbec kot precedens znotraj diplomatskega zbora imenujeta precedens med vodji diplomatskih misij.

- veleposlanik, apostolski nuncij in drugi vodje misij ekvivalentnega ranga, akreditirani pri šefu države, kamor spadajo tudi Visoki komisarji⁴⁸;
- poslanik, minister, internuncij; akreditirani pri šefu države⁴⁹ in
- odpravnik poslov – *charge d'affaires (en pied, en titre ali titular)*, akreditiran pri zunanjem ministru (DKDO 1961, 14. člen).

Znotraj posameznega razreda se senioriteta določa glede na datum prihoda vodje diplomatske misije, pri čemer se za datum prihoda šteje datum predaje akreditivnega pisma šefu države ali datum predaje kopij akreditivnega pisma zunanjemu ministru (Feltham 1993, 29).

Feltham (1993, 30) in Mikolić (1995, 53) navajata, da mora določeni veleposlanik ali poslanik obnoviti svoje akreditivno pismo, če pride do smrti suverena ali do sprememb politične oblasti v državi pošiljateljici misije. Mikolić nato dopolni Felthamov opis obnovitve akreditivnega pisma z utemeljitvijo, da se ne vidi zagotovila, da se v primeru sprememb politične oblasti obdrži prvotno stanje v prednostnem vrstnem redu (*ibidem*). Šef države sprejemnice se lahko odloči, da se vzpostavi nov prednostni vrstni red diplomatskih predstavnikov in na njem upošteva datum obnovitve akreditivnega pisma veleposlanika ali poslanika v državi sprejemnici diplomatske misije ter ga na novo prednostno listo uvrsti glede na datum obnovitve akreditivnega pisma.

4.1.2 Individualni prednostni vrstni red znotraj posamezne diplomatske misije

Le-ta se nanaša na člane osebja diplomatske misije, med katerimi je hierarhija sledeča: Veleposlanik, pooblaščen minister, minister – svetovalec, svetovalec, prvi sekretar, drugi sekretar, (morebitni) tretji sekretar in ataše (Feltham 1993, 30).

Jazbec naprej opredeli položaj specialnih atašejev (ekonomski, vojaški, kulturni, znanstveni), saj se po rangu uvrščajo nad prvega sekretarja, običajno v rang svetovalca, vendar pa speciani atašeji ne delujejo kot namestnik šefa misije in niti ne kot odpravnik poslov. Slovenski Zakon o zunanjih zadevah pa predvideva še en rang, *prvega svetovalca*, ki ga sicer uvršča med ministra svetovalca in svetovalca (ZZZ, člen 39.).

⁴⁸ Visoke komisarje si izmenjujejo države Commonwealtha.

⁴⁹ Ta rang v praksi skorajda ne obstaja več, ohranil se je le razred internuncija.

4.1.3 Splošni prednostni red vseh diplomatskih predstavnikov v diplomatskem zboru v državi sprejemnici pri izvajanju diplomatskih funkcij in pri pojavljanju na formalnih dogodkih

Jazbec (2009, 233) navede tovrstno razvrstitev vseh diplomatov na sedežu akreditacije kot kombinacijo obeh do sedaj opisanih delitev preseansa. Tako se v principu splošnega prednostnega reda vseh diplomatskih predstavnikov v državi sprejemnici upošteva in razvrsti najprej šefe misij in za njimi ostale diplomatske predstavnike vseh misij. Nekatere države imajo običaj, da je dekan oz. *doyen* diplomatskega zbora apostolski nuncij, ki tako zavzema prvo mesto na prednostnem vrstnem redu, ne glede na vrstni red nastopa funkcije ostalih vodij diplomatskih misij (DKDO, 16. člen). V državah, kjer ni tovrstnega običaja je *doyen* diplomatskega zbora tisti veleposlanik, ki je po stažu najdlje v dotični državi sprejemnici diplomatskih misij. 16. člen DKDO predvideva tudi, da se prednostni vrstni red vodij diplomatskih misij v vsakem razredu določa na podlagi dneva nastopa funkcije v skladu s členom 13., v primeru več predaj akreditivnih pisem novih veleposlanikov na isti datum pa se upošteva tudi ura prevzema funkcije.

Republika Slovenija se je ob svoji osamosvojitvi kljub stalni praksi katoliških držav, da za *doyena* diplomatskega zbora imenuje papeškega nuncija, odločila drugače in je senioriteto v prednostnem vrstnem redu diplomatskih predstavnikov podelila najstarejšemu veleposlaniku po času njegove funkcije. Udovič (2009, 168) navaja, da je Republika Slovenija šele leta 1997 funkcijo dekana diplomatskega zbora podelila veleposlaniku Svetega sedeža, ta pa se od takrat prenaša iz enega papeževega veleposlanika na drugega.

4.1.4 Prednostni vrstni red znotraj države sprejemnice diplomatske misije in diplomatska lista

Tovrstni preseansi imenujemo tudi nacionalni prednostni vrstni red, katerega pa določi služba državnega protokola. V praksi se šefi diplomatskih misij uvrščajo na nacionalnem prednostnem vrstnem redu za člane vlade in predsednike zakonodajnih organov (Jazbec 2009, 234 in Feltham 1993, 31).

Služba državnega protokola poleg določitve nacionalnega prednostnega vrstnega reda določi tudi diplomatsko listo, ki jo vseskozi tudi obnavlja in ažurira. Gre za seznam šefov misij, akreditiranih pri šefu države, kjer so vodje diplomatskih misij razvrščeni po senioriteti glede na datum nastopa svoje funkcije in predaje akreditivnih pisem. Seznam vključuje tudi podatke o naslovu misije, članih diplomatske misije in njihovih družinskih članih. Običajno je ob

podatkih misije priložena tudi shema MZZ države pošiljateljice diplomatske misije z imeni glavnih funkcionarjev in njihovih položajev (Bohte in Sancin 2006, 109–11, Feltham 1993, 31–2).

4.2 Razvoj preseansa

Zaradi specifičnosti in skorajda nenadnosti pojava določitve preseansa v diplomatski praksi v obdobju in času srednjega veka, ter nenadne in univerzalne rešitve tega problema s kodifikacijo Dunajskega pravilnika, je to poglavje o razvoju preseansa kot metode v diplomatski protokolarni praksi obravnavano mimo in ločeno od ustaljenega dosedanjega in tudi nadaljnjega načina raziskovanja razvoja metod v protokolu. To poglavje se zaradi svoje specifičnosti začne neposredno s časom prvih konfliktov zaradi prednosti v diplomatski praksi.

Vprašanje prednostnega vrstnega reda med diplomatskimi predstavniki je vedno igralo ključno vlogo v polju mednarodnih odnosov in diplomacije, nedorečenost in nejasnost pravil prednosti pa je pripeljala do marsikaterega zapleta in konflikta med državami. Tovrstno stanje nešteti konflikti in nesporazumi, kjer ni bilo splošno sprejetega načela o prednosti med državami v mednarodnih odnosih, je izražalo nujnost po reguliranju tovrstnega področja prek načel mednarodnega občega prava. Najsi gre tu za mednarodno obče pravo ali mednarodno običajno pravo, nedorečeno polje preseansa je zahtevalo nujno in hitro rešitev in kodificiranje mednarodnopravne praznine. V nadaljevanju sledi pregled različnih poskusov določitve prednosti med diplomatskimi predstavniki držav.

4.2.1 Preseans bizantinskega cesarstva

Kot sem pisal že v poglavju 3.2.2.1., Bizantinsko cesarstvo je velik del svoje diplomatske dejavnosti usmerilo v vidni cel diplomacije – ceremonialno dejavnost, prek katere so v Bizancu dajali diplomatskim predstavnikom tujih vladarjev na bizantinskem dvoru (pogosto) lažne predstave o moči njihovega imperija.

Vrh njihove ceremonialne ureditve je bil ob natančno dodelanem ceremonialu tudi priročnik oz. knjižica navodil, ki so opredeljevala način obnašanja bizantinskih poslanikov na tujih dvorih, poleg katerega je bil izdelan tudi natančen in dodelan seznam prednostnega vrstnega reda njihovih državnikov in tujih diplomatskih predstavnikov (Cameron 1992, 123). Omenjeni seznam prednostnega vrstnega reda je bil kot priloga vključen v že omenjeno

Ceremonialno knjigo cesarja Konstantina VII., seznam prednostnega vrstnega reda pa je naslovljen z imenom *Cletorogion of Philotheus* in naj bi bilo delo cesarja Leona VI. Modrega⁵⁰ (Gregory 2005, 227).

Gibbon (2008, 517) dodaja, da je moral biti omenjeni seznam oblikovan v prvih letih 10. stoletja, saj, kot ugotavlja avtor, seznam ne vsebuje nekaterih kraljestev, ki so obstajala še pred smrtjo bizantinskega cesarja Leona VI. Modrega, seznam pa že vključuje deželo Cephalaria, ki jo je osvojil omenjeni cesar Leon VI. Modri.

Cletorogion of Philotheus predvideva sprejem gostov na cesarskih banketih (*cletoria*) in primerno postavitve gostov na sedeže glede na njihovo mesto v cesarski hierarhiji. Predstavlja zadnja poglavja Ceremonialne knjige, ohranjeni deli pa pričajo o obsegu in natančnosti celotnega dela, ki je tako pomembno prispevalo k diplomatski teoriji. Vsebina ohranjenih poglavij je razdeljena na štiri dele:

Prvi del predstavlja uvod, ki podaja kratek pregled vseh državnih in dvornih uradnikov Bizantinskega cesarstva. Le-ti so razdeljeni v pet razredov: razred za »bradate moške«⁵¹, razred za visoke državne uradnike, razred za nižje državne uradnike po uradih in ministrstvih, razred za evnuhe in razred za visoke državne uradnike. (Gibbon 2008, 14–5). Drugi in tretji del navajata vrstni red, prek katerega naj bi potekal sprejem državnih uradnikov na državnih slovesnostih in banketih. Tako v drugem delu seznam navaja najvišje dostojanstvenike, ki imajo čast sedeti za isto mizo kot cesar, v tretjem poglavju pa seznam navaja uradnike srednjega in nižjega razreda ter, najpomembnejše za mojo raziskovanje, poslanike in diplomatske predstavnike drugih držav (Gibbon 2008, 15–6: tudi Kazhdan 1991, 1661–2). Četrti del je vsebinsko najdaljši, a je za namene mojega raziskovanja diplomatskega preseansa najmanj uporaben. Navaja namreč vlogo uradnika, zadolženega za protokolarne zadeve in organizacijo slovesnosti in državnih proslav skozi leto. Pomembnejše kot samo poglavje je njegova priloga, ki vsebuje seznam različnih cerkvenih dostojanstvenikov ter hierarhijo med njimi ob državnih slovesnostih.

Preseans Bizantinskega cesarstva kljub svoji dodelanosti in naporom ter prizadevanjem Bizantincev za njegovo splošno rabo v mednarodnem prostoru nikoli ni postal preseans

⁵⁰ Bizantinski cesar Leon VI. Modri je živel med letoma 866 in 912, na oblasti pa je bil od leta 886 do svoje smrti. Leon je dobil svoj nadimek Modri, ker je bil cenjen filozof in imel velik čut za umetnost. Prevajal je grška dela in moderniziral Justinijanov zakonik. Bil je tudi prvi, ki se je ukvarjal z vojaško logistiko in jo tudi definiral, njegova definicija (Leonova definicija) pa je še dandanes ena izmed temeljev vojaške logistike.

⁵¹ Orig.: *bearded men*, besedna zveza predstavlja starešine bizantinske cesarske družbe.

univerzalne narave, čeprav velja za prvega izmed znanih dokumentov, ki docela ureja prednosti med državnimi poglavarji in njihovimi predstavniki v mednarodnem prostoru.

4.2.2 Preseans papeške države in papeža Julija II.

Pomemben vpliv na razvoj preseansa med diplomatskimi predstavniki državnih vladarjev je skozi zgodovino imela tudi papeška država in, posledično, papeži. Kot omenjeno, kljub poskusom univerzalizacije bizantinskega preseansa v širšem mednarodnem prostoru, je leta propadel sočasno s propadom bizantinskega cesarstva, na področju prednosti med diplomatskimi predstavniki evropskih vladarjev pa njegov zaton zopet pustil praznino in tako postavil temelj novim konfliktom in nesporazumov. Tako je bilo tudi na Koncilu v Konstanci⁵² leta 1415, ko je prišlo do nasprotij med predstavniki različnih narodov, ki so izvirala iz omenjene nedorečene prednosti med vladarji in njihovimi predstavniki. Koncil je sprejel nekaj začasnih rešitev, a z jasnim sporočilom, da njihova tokratna razvrstitev in obravnava ne predstavljata precedensa za nadaljnja srečanja med vladarji in njihovimi predstavniki (Rousset de Missy 1739, 201).

Neurejeno polje prednostnega vrstnega reda je poskušal rešiti kar papež sam. Tako za naslednji poskus ureditve prednostnega vrstnega reda med diplomatskimi predstavniki velja rangiranje papeža Julija II.,⁵³ ki je leta 1504, kmalu po svojem nastopu funkcije papeža oblikoval prednostno vrstno listino in prek nje rangiral vladarje in njihove poslanike. Prednostna lista papeža Julija II. je bila sestavljena iz dveh delov, in sicer iz dela *Ordo Regnum Christianiorum* in dela *Ordo Ducum*. Prvi del predstavlja vrstni red med carji in kralji, medtem ko drugi del predstavlja preseans med vojvodami.

Prvenstvo na seznamu carjev in kraljev - *Ordo Regnum Christianiorum* je prevzel germanski cesar, kateremu pa sta sledila francoski in nato španski kralj. S tem je papež Julij II. po skorajda dveh stoletjih boja za prvenstvo med francoskim in španskim kraljem končal njun boj in na vrh seznama prednosti uvrstil germanskega cesarja. Trajkovski nato navaja preostali del papeževega prednostnega vrstnega reda (*ibidem*): za kraljema Francije in Španije so bili po rangu kralji Aragonije, nato Portugalske, zatem Anglije, Sicilije, Škotske, Madžarske,

⁵² Koncil v Konstanci, znan tudi kot Vesoljni Cerkevni zbor, je bil 16. zaporedni ekumenski koncil in je trajal med letoma 1414 in 1418. S tem koncilom se je dokončno končalo obdobje, ko so bili na oblasti hkrati kar trije papeži. Kardinali so za papeža izvolili Martina V., potem ko sta preostala dva 'papeža' odstopila. Ta koncil je znan tudi po dejstvu, da so na njem javno obsodili in usmrtili Jana Husa.

⁵³ Papež Julij II., rojen kot Giuliano della Rovere se je rodil 5. decembra 1443 v Genovski republiki in umrl 21. februar 1513 v starosti 69 let. Za papeža je bil izvoljen 1. novembra 1503, po njegovi smrti pa ga je nasledil papež Leon X..

Cipra, Češke, Poljske in, kot zadnji, kralj Danske. Seznam preostalih vladarjev - *Ordo Ducum* tvori zaporedje 15ih vladajočih vojvod: Beneški vojvoda, vojvoda Bretanje, nato vojvoda Burgundije, grof Palatine, vojvoda Saške, nato mejni grof Brandenburga, nadvojvoda Savoje, veliki vojvoda Toskane, vojvoda Milana, vojvoda Bavarske, vojvoda Lorene, sledijo ostali italijanski principi, člani rimskih družin Colonna in Ursini, ter vojvodi Bologne in Ferrare (Prednostni vrstni red papeža Julija II., 1504).

Iz sledečega obdobja izvira tudi dvestoletni spor za prvenstvo med francoskim in španskim kraljem, ki se je sprva začel med ambasadorjema obeh držav. Rousset De Missy (1739, 199) navaja francosko različico spora, v kateri je francoski veleposlanik vedno užival prednost, vse dokler ni kralj Španije postal tudi Sveti rimski cesar.⁵⁴ Ko je španskemu kralju potekel mandat cesarja je hotel obdržati svoje mesto na prednostnem seznamu pred kraljem Francije, čemur pa so se francoski kralj in veleposlaniki uprli. Spor so rešili šele leta 1761, kjer so sprejeli odločitev, da se prvenstvo določi na podlagi senioritete, torej da prvenstvo dekansko mesto dobi tisti veleposlanik, ki je najdlje akreditiran pri šefu države.

4.2.3 Spor zaradi prednosti na mirovnem procesu v Sremskih Karlovcih

Na Karlovškem mirovnem procesu v Sremskih Karlovcih so se prvič v zgodovini diplomacije pogajanja vršila za okroglo mizo, kjer nihče ni imel primata.⁵⁵ Vsaka od petih delegacij je vstopila v prostor, kjer so potekala pogajanja, prek svojih vrat, s čimer so izničili dvom o preseansu ene države in njenih predstavnikov pred drugimi ter jih tako postavili v enakovreden položaj.

Prav zato in v ta namen je bila je bila na predlog turškega tolmača postavljena okrogla zgradba s prav toliko vrati, kolikor je bilo pogajalskih strani (Simoniti 1995, 17). Tako so se spretno izognili vprašanju *preseansa* med državami in njihovimi predstavniki. Bohte in Sancinova trdita, da je bila ta formula uporabljena tudi leta 1815 na Dunajskem kongresu in

⁵⁴ Kralj Španije je bil istočasno tudi Sveti rimski cesar med letoma 1519 in 1555.

⁵⁵ Karlovški mirovni proces v Sremskih Karlovcih je potekal 26. januarja 1699 po koncu vojne med Sveto ligo in Otomanskim cesarstvom. Sveto ligo so sestavljale takratne evropske sile, z Avstrijo in njeni zavezniki na čelu, kjer pa so posredovale tudi Anglija, Nizozemska, Rusije, Beneška republika in Poljska. Rezultat mirovnega procesa je Karlovški mir. Mir je sicer zahtevala Turčija po nekaj zaporednih porazih v vojni z Avstrijo, začeni s tisto na Dunaju leta 1683 v bitki pri Senti 1697, ki je zaznamovala dokončen umik Turkov in turškega vpliva s teritorija srednje Evrope. Pogajalci so se sestali kar 36-krat in na koncu podpisali mirovni sporazum za prihodnjih dvajset let. Oblikovale so se tudi nekatere nove meje med Avstrijo in Turčijo, ozemeljsko je pridobila Beneška republika, Kraljevina Poljska pa je pridobila pokrajine v današnji Ukrajini. Na mestu, kjer je bil podpisan Karlovški mir v Sremskih Karlovcih so Frančiškani kasneje uredili kapelico, od leta 1817 pa je kapelica znana pod nazivom Kapela miru.

pri mnogih drugih srečanjih, kjer je ljubosumnost držav oz. njihovih vladarjev bila pomembnejša od vsebine pogajanj (Bohte in Sancin 2006, 48).

4.2.4 Francoski pogled na prednost med diplomatskimi predstavniki in čas Velikih evropskih kongresov

Vattel (v Genet 1931, 297–8) navaja, da je že narava sama ustvarila »čudovito enakopravnost pravic med suverenimi narodi«. Iz navedenega je Vattelu logično in samoumevno, da veliki in močni državi v mednarodnem prostoru zaradi svojega vpliva v protokolarnih ceremonialnih zadevah, torej tudi na področju prednostnega vrstnega reda, pripada prvenstvo med sicer enakimi državami.

Genet v nadaljevanju (1931, 301) navaja še enega avtorja, barona Garcio de la Vega, ki je v polje prednostnega vrstnega reda prispeval enega pomembnejših ključev razdelitve diplomatskih predstavnikov evropskih držav, po čigar ključu bi se prednostni vrstni red oblikoval glede na »starost krone«. Tovrsten ključ delitve je seveda bil v prid francoske diplomacije, saj bi potem takem Francija in njeni diplomati v diplomatski prednostni listi zasedli prvenstvo, drugo mesto pa bi, po ključu barona Garcie de la Vege in starosti krone, zasedla Španija (*ibidem*).

Naslednji v vrsti ključev delitve pomembnosti evropskih držav in njihovih predstavnikov ob skupnih srečanjih je bil osnovan na podlagi delitve držav na monarhije in republike, ki so, po mnenju Vattela (v Genet 1931, 303) inferiorne velikim monarhijam, zato med njimi enostavno ne more biti enakopravnosti. Podoben ključ delitve navede Genet sam, a njegova delitev na podlagi naziva vladarja države bi zopet privilegirala monarhije, česar se tudi sam dobro zaveda (*ibidem*). Genet v nadaljevanju opredeli še nekaj ključev opredelitve prednosti med državami in njihovimi uradnimi predstavniki, kot so: *število prebivalstva v državi*, saj naj bi le-to odražalo vojaško moč posamezne države; *čas državne neodvisnosti ter prevlada intelektualne in moralne kulture naroda*, ki pa sta ostala le na ravni predloga in nista nikoli bila uporabljena kot ključ delitve (Genet 1931, 305). Trajkovski (1990, 65) vse te kriterije označi za nezadostne in nesprejemljive za vse strani in države.

Prav številnost in vsebinska neustreznost obstoječih prednostnih list in novih predlogov oz. ključev oblikovanja novih prednosti med poslaniki in vladarji so bili glavni vzroki, da so se morale evropske države v času Velikih kongresov, vse do Dunajskega kongresa, dogovarjati za prednostni vrstni red na vsakem izmed njih posebej, torej *ad hoc*. Spori in nesporazumi

glede vstopa v svečano dvorano, sedežnega reda za mizo in drugih oblik prednosti so se sicer, kot pravi Laguey Feilleux (2009, 41–2), »s približevanjem 19. stoletja zmanjševali v obsegu, a vendarle niso še izginili«.

Celoten razvoj diplomatskega ustroja, in s tem tudi razvoj preseansa kot diplomatske protokolarne metode, je bil deležen nenadne stagnacije, ko je izbruhnila francoska revolucija in za njo Napoleonove vojne po skorajda celotnem evropskem ozemlju. Revolucija je s sloganom po svobodi, bratstvu in enakosti dvignila meščanski in delavski razred na raven možnosti prevzema vodenja oblasti, s čimer pa bi v njihove roke padel tudi diplomatski ustroj države. V tem duhu mišljenja so bile odpravljene tudi vse prednostne liste diplomatskih predstavnikov, Mattingly (1964, 176) pa navaja, da je Napoleon celo zavračal priznavanje instituta diplomatske imunitete tujim diplomatskim predstavnikom. Ob tem je dal zapreti več britanskih diplomatov ter jih obtožil spletkarjenja proti Franciji (*ibidem*).

Po padcu vladavine Napoleona se je nadaljevalo obdobja Koncerta velikih sil, pri čemer je razvoj preseansa kot protokolarne metode doživel svoj vrhunec na kongresu na Dunaju leta 1815.

4.2.5 Dunajski pravilnik in prva univerzalna rešitev problematike prednosti ter sprejetje teiste ideje v kodifikacijo DKDO

Dunajski kongres označuje sodobni razvoj diplomatskega prava, saj so na njem državniki sprejeli akt, Dunajski pravilnik o rangih in razredih diplomatskih predstavnikov, s čimer se je, po Bohte in Sancin (2006, 54), postavil temelj bilateralne diplomacije. Še več, Bartoš (1956, 355) v njem vidi še poseben pomen, saj je »vnesel red v najrazličnejše nazive, ki so jih države dajale svojim predstavnikom, da bi jim zagotovile višji rang, ter je s tem v znatni meri odvrnil boj držav in vladarjev okoli prvenstva.«

Na kongresu sprejeti pravilnik je tako zamenjal sporni prednostni vrstni red papeža Julija II. iz leta 1504 (Nicolson 1963, 98–9), in sedaj predstavlja najstarejši večstranski pogodbeni vir diplomatskega in konzularnega prava ter je hkrati eden njegovih temeljev. V njem se prek rangiranja diplomatskih predstavnikov v razrede prvič resnično »reši« vprašanje prednostnega vrstnega reda. Vodje diplomatskih misij Dunajski pravilnik tako rangira v razrede, kot jih poznamo še danes, in katere je vase zajela tudi Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih iz leta 1961, o čemer sem že pisal v začetnem splošnem delu tega poglavju (4.1.1.). Trajkovski (1990, 14) ob do sedaj navedenem dodaja še, da je Dunajski pravilnik z

izenačitvijo nazivov diplomatskih predstavnikov v tri razrede posredno sprejel tudi načelo enakosti vseh držav, ne glede na njihovo moč ali velikost, razvrščanje le-teh pa je od sprejetja tega pravilnika v domeni države gostiteljice in poteka običajno po abecednem redu v jeziku države gostiteljice (*ibidem*).

Člen 17 sklepnega dokumenta Dunajskega kongresa, Dunajskega pravilnika, z dne 9. junija 1815, določa uvrstitev in rangiranje diplomatskih predstavnikov v državi sprejemnici diplomatske misije glede na datum uradnega obvestila o prispetju veleposlanika v prestolnici (Dunajski pravilnik 1815, čl. 17.), v sodobni diplomatski praksi pa obvestilo o prispetju veleposlanika zamenjuje simbolična in ceremonialna predaja njegovih akreditivnih pisem.

S sprejetjem Dunajskega pravilnika se je prenehala tudi praksa držav ob podeljevanju prvenstva glede na politična zavezištva in družinske vezi med vladajočimi monarhijami, vendar pa Dunajski pravilnik dopušča državam ohranitev podelitve senioritete v preseansu papeškim odposlancem. Odločitev o ne-zapisu tega v besedilo pravilnika tako omogoča katoliškim državam, da na mesto doyena diplomatskega zbora uvrstijo apostolskega nuncija, princip podeljevanja prednosti glede na datum prihoda diplomata v državo pa se uporabi šele za mesta za dekanom diplomatskega zbora. Tovrsten zapis je, zaradi dejstva o posvojitvi dognanj iz Dunajskega pravilnika, zajet tudi v Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih, v členu 16 (DKDO, čl. 16.). Katoliške države tako pogosto dajejo absolutno senioriteto papeškim nuncijem, neodvisno od časa trajanja njegove misije v državi sprejemnici.

Dunajski pravilnik je sicer rešil večino takrat aktualnih vprašanj glede upoštevanja prednostnega vrstnega reda, saj opredeli range diplomatskih predstavnikov in uredi vprašanja prednosti med njimi, vendar se je potrebno zavedati, da na kongresu še vedno niso uspeli urediti vprašanja prednosti med *državami* ter da s tem Dunajski pravilnik še vedno rešuje le vprašanja prednosti med rangi njihovih diplomatskih predstavnikov. Kljub temu predstavlja njegovo sprejetje velik napredek na področju ureditve prednosti, diplomatska dejavnost pa se je s tem pravilnikom priznala kot poklic, urejen z lastnimi pravili, običaji in navadami. Simoniti (1994, 536–7) vidi v tem posledico končnega spoznanja držav, da se lahko zunanjo politiko držav učinkovito izvaja le na podlagi kompetentnih kadrov, torej, poklicnih diplomatov.

Po sprejetju Dunajskega pravilnika se je, kot ugotavlja Udovič (2009, 171) nadaljnji razvoj in kodifikacija diplomatskega prava ustavila za skorajda 90 let, ko je Inštitut za mednarodno

pravo harvardske univerze izdal pravilnik o diplomatskih predstavnikih. Še 30 let kasneje so na eni izmed konferenc Panameriške Unije osnovali pravilnik, ki je v veljavo stopil leta 1928, ob koncu zasedanja v Havani, po čemer nosi tudi svoj alias, *Havanska listina (ibidem)*. Dokument tako na regionalni (in ne na univerzalni) ravni zbira, ureja in kodificira že dognane diplomatske prakse (Bartoš 1956, 355–7 v Udovič 2009, 171).

Prednost med različnimi predstavniki znotraj sicer enovite družbe je sicer nekaj vsakdanjega. V sferi neuradnega in zasebnega življenja se vrstni red, kot vevata bonton in zavest o dobrem in zglednem obnašanju, določi glede na starost, spol, prijateljstvo in pomembnostjo gostov. Isti pristop se uporablja v sferi uradnih srečanj državnih predstavnikov in ob določitvi preseansa med njimi, ta pa se od preseansa v neuradnem in zasebnem življenju razlikuje le po svoji kodificiranosti, nad čimer pa bdijo in ga v skladu z zapisom kodifikacije izvajajo službe za protokol. Navkljub vsem predpisom in pravilom pa protokol še ne predvideva nekaterih nepredvidenih situacij, pred katerimi ni imun niti še tako jasno zapisan preseans diplomatskih predstavnikov. Na tem mestu pride do izraza fleksibilnost in sposobnost diplomatske službe, da s svojimi odzivi, seveda v mejah pristojnosti in brez poseganja v privilegije drugih predstavnikov, reši tovrstno nepredvideno situacijo, pri čemer pa v veliki meri pomaga zdrava pamet in logično razmišljanje.

Dokončna kodifikacija in sama pripravljenost po ureditvi in izogitvi nadaljnjim sporom glede prednosti med diplomatskimi predstavniki je odraz volje držav in rastoče ideje o enakosti med državami v mednarodni areni. Rast in razvoj preseansa kot metode v diplomatskem protokolu je neposredno povezana z rastjo zavesti po pomembnosti načela enakega obravnavanja držav in njihovih predstavnikov, ta mentaliteta pa je svoj dokončni vrhunec in labodji spev v univerzalnem mednarodnem okolju doživela ob zapisu načela enakosti narodov v drugi člen Ustanovne listine OZN. Ta že v svoji prvi alineji navaja, da »/o/rganizacija temelji na načelu suverene enakosti vseh svojih članov« (UL OZN, čl.2).

5 Etiketa

Diplomatska etiketa je ena neločljivih prvin diplomatskega protokola in, tako kot protokol, izvira iz kodeksa primerne obnašanja in zajema ter reproducira civiliziranost, uglajenost in eleganco. Etiketa je nabor splošnih in splošno sprejetih pravil, ki omogočajo in zagotavljajo nemotene odnose znotraj posamezne družbe. Tako se od vsakega predstavnika te družbe pričakuje, da deluje v skladu s pravili bontona in etikete, spoštovanje teh pravil pa odraža posameznikove vrednote in osebnost.

Veljić (2005, 18) etiketo definira kot sistem pravil in konvencij, ki regulirajo družbeno in profesionalno obnašanje, njihova kršitev pa nima predvidenih formalnih sankcij, temveč kršitev etikete privede do neodobravanja ostalih članov skupine.

Glede na Veljićevo definicijo, etiketa predstavlja enega izmed temeljev protokola, saj diplomatski protokol temelji in se vsakodnevno odraža prek bontona in etikete. Za protokol kot celoto lahko trdim, da se je pravzaprav razvil iz običaja izražanja posebnega gostoljubja ob prihodu gosta, najsi gre za obisk v zasebnem življenju, bodisi za obisk tujih delegacij na ravni države. Protokol je dandanes še posebej pomemben, saj ne zajema več le predpisov o poteku obiskov na najvišjem nivoju in pravil obnašanja na teh posebnih priložnostih, temveč vase zajema tudi celoten spekter uveljavljenih pravil vljudnosti.

Vsak, ki je več v polju izvajanja protokola, je dobro seznanjen z vsebino etikete in bi bil osramočen ob vsem, kar ni v skladu z etiketo. Ker se jo uporablja povsod, tako v družinskem krogu kot na javnih mestih, jo institucije in organizacije, predvsem pa podjetja, pogosto kar enačijo s protokolom pravilnega obnašanja. Etiketa zajema skupek norm obnašanja, ki so sprejeta kot *pravilno* obnašanje v medsebojnih odnosih ter tako temelji na spoštovanju pravic in obveznosti drugih, prav na podlagi teh pa omogoča ljudem prehod do pomembnejših faz socialnih interakcij.

5.1 Etiketa vs. Kurtoazija vs. *Comitas gentium*

Različni avtorji imajo sicer različen pogled na definicijo etikete. Že omenjeni Veljić jo vidi kot samostojen element diplomatskega protokola, Lipužičeva (2008, 7) pa pojem etiketa enači s pojmom kurtoazija, Ibler (1987, 43) in Simoniti (1994, 20) pa oba pojma opredelita kot *comitas gentium* ali pravila mednarodne vljudnosti.

Enačenje etikete in kurtoazije, kot to opredeli Lipužičeva, sicer ni napačno, a vendar etiketa ni edini element pravil mednarodne vljudnosti, zato se sam bolj nagibam k delitvi pravil mednarodne vljudnosti na tisto, kot jo opredeli Simoniti (1994, 20).

Etiketa tako predstavlja del *comitas gentium*-a, ki skupaj s pravili kurtoazije tvori zaključeno celoto. Pravila kurtoazije, po Petriču (2010, 217–8), pa niso del mednarodnega prava, saj predstavljajo razna protokolarna pravila, s katerimi države izražajo spoštovanje drugim državam in njihovim delegacijam. Ta pravila imajo svoj ciljni pomen pri zunanji politiki držav pri ustvarjanju primerne vzdušja za pogovore in njihov nemoten potek (*ibidem*), na podlagi tega se omogoča državam tudi medsebojno in vzajemno spoštovanje kot ene izmed temeljnih pravic držav (Türk 2008, 103).

Etiketa *per se* posebej civiliziranost, uglajenost in eleganco, za razliko od kurtoazije pa (etiketa) predstavlja nabor splošno sprejetih pravil in norm, s katerimi se zagotavlja tekočo in nemoteno socialno interakcijo. Ta na diplomatski ravni vase zajema vabila na bankete in druge sprejeme, naknadne zahvale, vljudnostna pisma, vračanje vabil na svečane dogodke in sprejeme, ipd.

5.2 Razvoj etikete

Kljub prepričanju, da je etiketa, kot jo opredeli Shinseki (2001, 4), »stvar splošne razgledanosti« in »ustrežljivosti ter ugajanja gostu«, etiketa predstavlja več kot le to. V večini družb velja prepričanje, da je etiketa razmeroma statičen nabor pravil obnašanja, oblikovanega skozi mitična stoletja razvoja družbe. Etiketa je tako trenutni odraz konvencionalnih norm in pravil znotraj družbe, ki pa se skozi razvoj in evolucijo družbe spreminjajo, z njimi pa posledično tudi etiketa (*ibidem*).

Prevladujoča etiketa je v vsaki družbi mešanica »tradicije in uporabnosti«⁵⁶ (Martin 1994, 2). Etiketa kot nabor družbeno konvencionalnih norm, ki se zdijo jasna in družbeno razumljiva ter spremenljiva je večinoma sredinska pot med običaji, vrednotami, praktičnosti uporabe ter uglajenostjo (*ibidem*). Kljub splošnim normam v neki družbi pa so le-te sestavljene iz številnih manjših skupin in družb, ki so pravzaprav definirane z istimi ideali, te pa oblikujejo svoj nabor norm in vrednot, ki oblikujejo posebno, njim lastno, etiketo. Tako je tudi z etiketo znotraj profesije diplomacije.

⁵⁶ Orig.: »tradition and practicality«.

Prvi ljudje so sicer kaj malo dali na bonton in etiketo. Pravzaprav, vse, čemur so dali določeno težo, je bilo preživetje in medsebojno shajanje ter izogibanje zameram in spopadam. Oblike obnašanja so temeljile predvsem na praktičnosti in nujnosti, s čimer so hoteli olajšati življenje sebi in vsem okoli sebe. Kot primer, danes preprosta gesta prijateljstva in dobre namere je stisk rok, ki pa izvira iz običaja iztega roke v dokaz prihoda v luči dobronamernosti in brez orožja. Stisk rok velja za prvo in najbolj osnovno instanco dobrih manir in bontona, s čimer se izkazujeta spoštovanje in miroljubnost; temeljna koncepta, na katerem temelji etiketa še dandanes.

Temelj bontona in etikete, lepo vedenje, sega nazaj vse do prvih civiliziranih družb, v čas starih Egipčanov okoli 2000 pr.n.št., ko je bilo oblikovano besedilo, danes poznano pod imenom *Prisse Papyrus*. Dokument je v Tebah leta 1856 našel francoski orientalist Émile Prisse d'Avannes, po čimer dokument nosi tudi ime. Izvira iz 12. dinastije Egiptovskega kraljestva in je napisan na papirus, predstavlja pa zadnji dve strani obsežnejšega dokumenta, ki se žal ni ohranil, *Instructions of Kagemni*. Na ogled možen v Francoski Narodni knjižnici - Bibliothèque nationale de France in Paris (I.E.S. Edwards in drugi 1975, 159).

Gre pravzaprav za zbor moralnih maksim in kreposti, ki se bi jih moral, »kot vsak poslušen sin« držati vsak uradnik v Egiptu (Lichtheim 1973, 59; Lauth 1869, 542). Te maksime zajemajo hvalo vrlin, kot so samokontrola, spoštovanje resnice, prijaznost do sočloveka, izogibanje konfliktom ter ne-obravnavanje le-tega kot slabost, spoštovanje pravice in pravičnega, primerno obnašanje v prisotnosti vladarja, odprtost, prijaznost ter obsodbo pohlepa kot temelja vsega zla (*ibidem*).

Za časa Rimskega imperija so ugledni državljani prirejali velike bankete, od koder izvira eden najpomembnejših običajev diplomatske etike in ime zdravica (*toast*); Rimljani so imeli navado namakati v vino skorjico kruha (*toast*), kar zmanjšuje stopnjo kislosti vina in bi izboljšalo vino slabše kakovosti ter ga naredilo bolj pitno. Gostitelju so tudi prvemu natočili vino v kozarec, s čimer je le-ta dokazoval, da v pijači ni strupov, saj je bila metoda zastrupljanja rivalov in nasprotnikov prek vina, kot navaja Perrottet, običajna praksa (2008, 32).

Poklic diplomata je bil v Rimskem imperiju zelo cenjen in imeniten, ker je, kot pravi Potemkin (1947, 74) »prinašal visoke dohodke in nudil visok družbeni položaj«. Prav zaradi tega je bilo veliko zanimanje za pridobivanje znanj v rimskih šolah, kjer so učence učili pravil

pravega diplomatskega govora (*oratio*) in načina govora le-tega. Neupoštevanje oz. kršitev teh pravil je veljalo za kršitev etikete in pomanjkanje dobre šole diplomatske umetnosti.

Razvoj na področju etikete je nato zamrl vse do časa srednjega veka, ko je ta prebudil 'zaspano Evropo' in se razcvetel na evropskih kraljevih dvorih. Velikega pomena za oblikovanje etikete kot jo poznamo danes je zbir italijanskih del iz 16. stoletja pod imenom *Il libro del Cortegiano* – Knjiga dvorjana avtorja Baldassarja Castiglionnesa, ki jo je pisal od leta 1508, dokončal in objavil pa jo je šele tik pred smrtjo, leta 1528. Delo predstavlja opis popolnega dvornega uradnika in uradnice. Zaradi svojega natančnega opisa renesančnega dvornega življenja predstavlja eno temeljnih in najbolj pomembnih del renesančne književnosti. Knjiga je pravzaprav niz fiktivnih pogovorov med dvornim uradnikom, kar je Castigliones pravzaprav tudi bil, in njegovim vojvodo. Delo *Il libro del Cortegiano* je bilo že za časa 16. stoletja prevedeno kar v 6 jezikov, vsak prevod in ponatis knjige pa je imel velik vpliv na družbeno držo višjih slojev evropskih držav (Cunningham in Reich 2006, 3).

Evropski vladarji so pogosto pričakovali, da bodo pomembnejši plemiči preživeli večji del leta v njegovem spremstvu na dvoru. Dvorni uradniki niso bili vsi plemiškega rodu, saj so bili mnogi izbrani iz stanu duhovščine in vojske. Napredovanje na pomembnejše položaje je bilo lahko hitro, kar je bilo idealno za ambiciozne dvorjane, ki so tako imeli dostop do vladarja in s tem možnost posedovanja pomembnih informacij. Tako je bilo tudi na dvoru francoskega kralja Ludvika XIV. v Versaillesu, kjer se je na plesih in večerjah zadrževala velika družba francoskih plemičev. Riede trdi (2010, nd.), da se je sčasoma oblikoval poseben nabor pravil obnašanja, ki so pokrivala skorajda vsakršno družbeno podrobnost, od držbe ob večerji do plesa. Kraljeva stroga pravila so predstavljala tudi njegov nekakšen nadzor nad preštevilnim plemstvom, pri čemer je kršitev teh pravil etikete pomenila takojšnje izobčenje (*ibidem*).

Iz tega obdobja naj bi tudi izviralo poimenovanje *etikete*. Duffy tako navaja, da naj bi vrtnar v Versaillesu, razburjen zaradi številnih gostov na dvoru, ki so neprestano hodili po skrbno negovani travi pred dvorcem, z listki – etiketami označil, naj se ne hodi po travi ter istočasno prosil Ludvika XIV., naj ukaže vsem na dvoru, naj se vsi uradniki »držijo znotraj etiket«⁵⁷ (Duffy v Post 1922, xix). Tako so je oblikoval ne le princip opozarjanja z mali opozorilni znaki v večini parkov po vsem svetu, temveč celoten nabor posebnih in strogih pravila obnašanja in ravnanja, ki ga danes poznamo pod imenom etiketa.

⁵⁷ Orig.: »to keep within the etiquette«.

Razvoj etikete je nato zopet zamrl in se zopet pojavil, tokrat v množičnem obsegu, v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. Verbinc sicer navaja (1979, 195), da je bila etiketa na začetku 20. stoletja enačena celotnemu diplomatskemu ceremonialu in je tako predstavljala zaključeno celoto družbenih običajev. Trditev drži, diplomatska etiketa je pravzaprav res predstavljala enakost diplomatskemu ceremonialu, vendar ne le v začetku 20. stoletja, kot navaja Verbinc, temveč je bilo polje diplomatske etikete in polje ceremoniala praktično enačeno prav vse do tega obdobja. Začenši že s koncem 19. stoletja in z nadaljevanjem vse do pozne sredine 20. stoletja je kultura lepega obnašanja in vedenja začela osvajati svet, istočasno pa so začeli izhajati prvi priročniki bontona, ki so svoj vrh dosegli z izdajo priročnika *Etiquette in Society, in Business, in Politics and at Home* leta 1922 avtorice Emily Post. Priročnik je pomembno vplival na razvoj kulture lepega vedenja v vseh sferah družbenega življenja, tudi na področju diplomacije.

Lahko trdim, da je prav to obdobje ozaveščanja ljudi o vrednotah lepega obnašanja pravzaprav vplivalo na delitev do tedaj enačenih polj diplomatske etikete in ceremoniala. Resda razvoj diplomatskega ceremoniala še vedno temelji na običajih družbe, vendar je naraščajoča ozaveščenost množic ljudi vplivala na splošno rast primerne in ugajene načina vedenja, pri čemer je dohitela in ujela raven elit, kamor je diplomacija vedno spadala. Diplomatski ceremonial je tako ubral svojo pot razvoja in se razvil ločeno od etikete, ki sedaj predstavlja samostojno metodo diplomatskega protokola.

Podobno ugotavlja tudi črnogorski diplomat in akademik Veljić (2005, 18), ki navaja, da od sredine 20. stoletja interes lepega obnašanja ni več rezerviran samo za socialne elite, saj so v tem času nastajale tudi obče knjige in literatura lepih manir in vedenja, namenjene običajnim ljudem v vsakodnevnih situacijah, nastajajoče družbene spremembe pa so tako odraz enostavnih pravil, ki tudi sama omogočajo spreminjajoči stil življenja.

V obzir pa je nujno potrebno jemati tudi stalno spreminjanje in menjavanje okvirov ter vsebine vseh družb, s čimer se tako menja tudi etiketa in pravila le-te. Kakorkoli že, etiketa ostaja vedno živa in aktivna na kraljevih dvorih, v protokolarnih in ceremonialnih dogodkih ter v formalnih aspektih profesionalnega in javnega življenja. Skozi stoletja so se tako družbe preoblikovale in iz nomadskega življenja postale nacije in narodi, s tem pa je rasla tudi potreba po vzpostavitvi uradnih dokumentov, ki bi urejali komunikacijo in srečanja med njihovimi uradnimi predstavniki. Tako so diplomatski protokol in njemu neizbežna ceremonial ter etiketa postali neločljiv element diplomacije. Spoštovanje diplomatske etikete

kaže tako na stopnjo spoštovanja druge države, kot tudi na spoštovanje instituta diplomacije in dotičnega diplomatskega predstavnika. Z globalizacijo, ki briše meje in ločnice po svetu, pa pomen etikete le še raste. Prav tako to velja za institut diplomacije. Pravi diplomat je vešč tudi na področju etikete in spoštuje predpisane norme primerne vedenja in ravnanja, s tem pa, kot je ugotovil že Satow, odraža poznavanje in obvladanje profesije, ki temelji na taktu in spretnosti.

6 Institut privilegijev in imunitet kot metoda diplomatskega protokola

Institut privilegijev in imunitet je bil vedno kamen spotike in eden ključnih razlogov in vzrokov diplomatskih sporov. Diplomati uživajo svoje privilegije in imunitete že od nastanka prvih prvin diplomacije, dolgo pa je bilo sporno, kam in kako daleč ti privilegiji dejansko segajo.

Imunitete in privilegiji omogočajo državam in njihovim predstavnikom vzajemno zagotovilo, da njihova interakcija v mednarodnem prostoru ne bo privedla do oblik medsebojnega izkoriščanja prek vzvoda zajetih odposlancev. Istočasno diplomatskim predstavnikom omogoča tudi, da niso podrejeni pravu države gostiteljice. Principi diplomatskih privilegijev in imunitet so danes predmet mednarodnega običajnega prava, razvili pa so se z razlogom, da omogočijo vzdrževanje odnosov med državami, ne le v času miru in sodelovanja, temveč tudi in predvsem v času konfliktov ali celo oboroženih spopadov. Privilegiji in imunitete predstavljajo olajšave pri delu, ne le v profesiji diplomacije, za katero pa Freeman v svojem delu, diplomatskem slovarju opredeli institut privilegijev in imunitet kot:

»/o/prostitve od običajnega delovanja prava države gostiteljice diplomatske misije. Te se zagotovijo tujim diplomatskim predstavnikom z namenom preprečitve ovir njihovim uradnim dolžnostim. Najpomembnejši privilegiji in imunitete so osebna nedotakljivost in nedotakljivost prostorov ter oprostitev plačevanja davkov in taks ter oprostitev od civilne in kazenske jurisdikcije lokalnih oblasti« Freeman (1997, 253).

Bohte in Sancinova navajata, da privilegiji na splošno predstavljajo izvzetje iz zakonskih materialnih določb in drugih predpisov v državi, medtem ko imunitete predstavljajo nekakšno procesno oviro za začetek in uvedbo sodnega postopka v državi sprejemnici, kadar pride do kršitve materialnih norm (Bohte in Sancin 2006, 126). Privilegiji diplomatskim predstavnikom nudijo ugodnosti za uspešnejše opravljanje nalog misije, medtem ko imunitete predstavljajo nujnost za nemoteno opravljanje njenih funkcij.

Tako države koncept imunitet in privilegijev medsebojno priznavajo že vse od starega veka, od takrat in iz tedanje diplomatske prakse pa se je, kot navaja Petrič (2010, 309), institut imunitet in privilegijev oblikoval prek pojmovanja ambasadorja na svoji misiji kot predstavnika »ene suverenosti, enega suverena vladarja pri drugi suverenosti, pri drugem suverenem vladarju, in ker suverenost izključuje nadoblast katerekoli druge oblasti (*par in*

parem non habet imperium), pa tudi zato, da bi mogel čim bolj nemoteno opravljati delo« (*ibidem*), skozi opisano prakso pa so »/.../ nastala pravila mednarodnega običajnega prava, ki so urejala položaj, delovanje, zlasti pa pravice in obveznosti ter imunitete in privilegije veleposlanikov« (*ibidem*).

Petrič kasneje v svojem delu nadaljuje v luči navajanja nujnosti podeljevanja imunitet in privilegijev, ker ti po njegovem mnenju (2010, 320):

»/.../ omogočajo diplomatski oz. konzularni misiji in misijam pri mednarodnih organizacijah ter specialnim misijam nemoteno in učinkovito delovanje. Imunitete in privilegiji imajo zato svoj *raison d'être* tudi v funkcionalnosti. Prav zaradi funkcionalnih potreb so iste ali podobne imunitete in privilegiji v glavnem priznani tudi vodji in diplomatskemu osebju stalnih misij pri mednarodnih organizacijah, konzularnim predstavnikom in članom specialnih misij« Petrič, (2010, 320).

Prav iz tega razloga imajo tako predstavniki držav pri mednarodnih organizacijah *grosso modo* enak obseg privilegijev in imunitet, vendar le v državi, kjer je sedež dotične mednarodne organizacije. To področje sicer ureja Dunajska konvencija o predstavljanju držav v njihovih odnosih z mednarodnimi organizacijami univerzalnega značaja⁵⁸, v nadaljevanju pa se bom osredotočil na DKDO, matično konvencijo, s katero je krito področje imunitet in privilegijev v profesiji diplomacije.

6.1 Imunitete in privilegiji v Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih (DKDO)

Podeljevanje privilegijev in imunitet je produkt diplomatske tradicije in istočasno zagotovilo za lažje in učinkovitejše izvrševanje nalog diplomatskih predstavnikov. Čeprav ima institut privilegijev in imunitet svoje korenine daleč v zgodovini, se je kodifikacija tega področja izvršila šele leta 1961 s sprejetjem DKDO, ki sedaj v celoti kodificira diplomatsko prakso v zvezi s priznavanjem in obsegom imunitet in privilegijev diplomatskih predstavnikov in je tako osrednji mednarodno pravni akt, ki pa ureja ne le obseg imunitet diplomatskih predstavnikov, temveč celotno diplomatsko pravo.

⁵⁸ *Dunajska konvencija o predstavljanju držav v njihovih odnosih z mednarodnimi organizacijami univerzalnega značaja - Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Character*. Sprejeta na Dunaju 14. marca 1975. Konvencija še ni stopila v veljavo, ker ni bil izpolnjen pogoj 35 ratifikacij te konvencije. Do sedaj je konvencijo ratificiralo 32 držav. Dostopno prek: <http://untreaty.un.org/ENGLISH/bible/englishinternetbible/partI/chapterIII/treaty36.asp> (17. april 2013).

Polje privilegijev in imunitet zajema vase dva tipa upravičencev imunitet in privilegijev, kar upošteva tudi DKDO. Ta deli privilegije in imunitete na tiste, ki zadevajo diplomatsko misijo in na tiste, ki zadevajo diplomatsko osebje. V nadaljevanju sledi opis obeh vidikov.

6.1.1 Privilegiji in imunitete diplomatske misije

K privilegijem in imunitetam misije DKDO šteje: pomoč glede pridobitve prostorov; nedotakljivost in imuniteta le-teh; oprostitev davkov in taks za prostore misije; nedotakljivost arhivov in listin; splošne olajšave; svobodo komuniciranja in nedotakljivost diplomatske korespondence; diplomatsko pošiljko in kurirja; svobodo gibanja in pravico do znakov (DKDO, členi 19–28).

Pri podeljevanju privilegijev in imunitet diplomatski misiji je ključen trenutek, ko diplomatski prostori, najsi gre za celotno zgradbo ali zgolj njen del, postanejo ali prenehajo biti 'prostori diplomatske misije', kar pravno upravičuje misije do njenih privilegijev in imunitet.

V skladu s členom 22 Dunajske konvencije so prostori misije nedotakljivi in, skupaj s pohištvo in drugimi predmeti znotraj misije, ne morejo biti predmet preiskav, zasegov, zaplemb ali izvršb (DKDO, člen 22). Država sprejemnica diplomatske misije je dolžna zagotoviti zaščito gostujoče misije, in to tako pred postopki in dejanji organov države sprejemnice kot tudi pred dejanji tretjih oseb. Za prostore misije tako velja absolutna prepoved vstopa, ki se ne prekine niti v primeru zlorabe prostorov za namene, nezdružljive s funkcijo misije. Vstop organom države sprejemnice lahko izda samo vodja misije.

Država sprejemnica diplomatske misije je torej dolžna storiti vse, da prepreči nasilni vstop v prostore misije, poškodovanje prostorov misije, ogrožanje prostorov misije in žalitev dostojanstva misije, pri čemer pa mora država sprejemnica zagotoviti zaščito, ki je sorazmerna z nevarnostjo, ki grozi. Prostori misije izgubijo nedotakljivost sočasno ob prekinitvi diplomatskih odnosov med državama ali ob odpoklicu diplomatske misije, vseeno pa velja spoštovanje in zaščita prostorov misije, premoženja in arhivov, saj 24. člen DKDO navaja, da so arhivi in dokumenti misije vselej in povsod nedotakljivi (DKDO, člen 24). Arhivi in dokumenti misije tako ne smejo biti zaseženi niti zadržani zaradi pregleda, niti predloženi kot dokazno gradivo v kateremkoli pravnem postopku, pri čemer je trajanje njihove zaščite zagotovljeno tudi po prekinitvi diplomatskih odnosov ali odpoklicu misije.

Čeprav termin "*arhivi in dokumenti*" v konvenciji niso posebej opredeljeni, to stori Dunajska konvencija o konzularnih odnosih⁵⁹ v členu 1(1k), v katerem termin »konzularni arhivi« opredeli kot »vsi akti, dokumenti, korespondenca, knjige, filmi, magnetofonski trakovi in registri konzulata kot tudi gradivo za šifriranje in kodiranje, kartoteke in vsak del pohištva, ki je namenjen za njihovo zaščito in hrambo« (DKKO, člen 1(1k)). Glede na sorodnost obeh konvencij in širšega polja diplomatskih odnosov kot so konzularni odnosi, lahko razumemo, da izraz, ki se uporablja v DKDO pod terminom »*arhivi in dokumenti*« ne more obsegati manj, kot to kodificira in ureja DKKO oz. razume pod tem terminom vsaj tolikšen obseg in spekter predmetov in aktov, kot jih opredeli DKKO.

Uradna korespondenca misije je nedotakljiva, misija pa ima na razpolago vsa primerna komunikacijska sredstva, postavitve oddajne radijske postaje pa je dovoljena le ob privoljenju države sprejemnice. Misija ima tudi pravico, da v prostorih misije izobesi emblema države pošiljateljice, zastavo in grb, pri čemer pa odtujitev te pravice predstavlja kršitev tako mednarodnega kot tudi notranjega prava.

6.1.2 Privilegiji in imunitete diplomatskega osebja

Diplomatskim predstavnikom, članom osebja diplomatske misije, ožji družini diplomatskih predstavnikov in osebni služinčadi misije pripadajo različne stopnje imunitet pred jurisdikcijo države sprejemnice.

Glede diplomatskega osebja DKDO našteje naslednje privilegije: oprostitev vseh osebnih in premoženjskih ter državnih, regionalnih in občinskih davkov in taks (z izjemami); oprostitev plačila carinskih dajatev in pregleda prtljage; oprostitev vezanosti na predpise socialnega zavarovanja; oprostitev osebnih dajatev in javnih služb; in oprostitev vezanosti na predpise pridobitve državljanstva. DKDO navaja tudi imunitete diplomatskega osebja: osebno nedotakljivost; nedotakljivost stanovanja diplomatskih predstavnikov in vstopa vanj; sodno imuniteto in imuniteto pred dolžnostjo pričanja (DKDO, členi 29–42).

6.1.2.1 Imunitete in privilegiji diplomatskega agenta

Diplomatski agent, ki ga DKDO v členu 1(e) opredeljuje kot "vodja misije ali član diplomatskega osebja misije" uživa najvišjo stopnjo imunitet. Člen 29 Dunajske konvencije določa: "Oseba diplomatskega agenta je nedotakljiva. Na noben način ne sme biti prijeto ali

⁵⁹ *Dunajska konvencija o konzularnih odnosih – Vienna Convention on Consular Relations*. Sprejeta na Dunaju 24. aprila 1963, v veljavo stopila 19. marca 1967. Dostopno prek: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf (17. april 2013). V nadaljevanju DKKO.

priprt. Država sprejemnica se vede do njega z dolžnim s spoštovanjem in ukrene vse, kar je potrebno, da prepreči vsak napad na njegovo osebo, svobodo ali dostojanstvo« (DKDO, člen 29).

Diplomatski predstavnik tako uživa imuniteto pred sodnim kazenskim postopkom v celoti. Imuniteta pred kazenskim pregonom je absolutna in lokalna kazenska sodišča v državi sprejemnici ne morejo soditi niti kaznovati diplomatskega agenta pod nobenim pogojem. Ob tem pa imuniteta diplomatskega predstavnika še ne pomeni procesne ovire za kazenski postopek v državi pošiljateljici, ker podeljena imuniteta ne zanika obstoja kaznivega dejanja. Država sprejemnica ima pravico do zbiranja dokaznega materiala in lahko nato zahteva od države pošiljateljice, da ukrepa proti diplomatskemu predstavniku v skladu z nacionalno zakonodajo države pošiljateljice (DKDO, člen 31(4)). Država pošiljateljica diplomatskega predstavnika ima tako vedno pravico, da diplomatu odvzame⁶⁰ imuniteto (DKDO, člen 32(1)), kar pa je v praksi pogosto rezultat in posledica resnih prekrškov ali kriminalnega dejanja, nepovezanega z njegovo vlogo kot diplomatskega predstavnika.

Imuniteta diplomatskega agenta stopi v veljavo v tistem trenutku, ko diplomatski agent vstopi v državo sprejemnico, ali obvesti njenega ministra za zunanje zadeve, če se le-ta na ozemlju države sprejemnice nahaja že poprej. Njena veljava preneha s prenehanjem opravljanja funkcije in ko diplomatski agent zapusti državo, ali ko poteče razumen rok, namenjen za njegov odhod (DKDO, člen 39 (1, 2)).

Prav tako je diplomatski agent imun pred civilno in upravno jurisdikcijo, razen v primeru: stvarnopravne tožbe glede nepremičnine v državi sprejemnici v zasebni lasti ali posesti, razen če diplomat s takšno nepremičnino razpolaga v imenu države pošiljateljice za potrebe misije (DKDO, člen 31(1a)), dediščinske tožbe, v kateri diplomat nastopa kot dedič, volilojemnik, izvršitelj ali upravitelj oporoke, ko gre za zasebno tožbo in diplomat ne nastopa v imenu države pošiljateljice (DKDO, člen 31(1b)) in tožbe proti njegovi poklicni ali trgovinski dejavnosti, ki jo diplomat opravlja mimo svojih uradnih funkcij (DKDO, člen 31(1c)).

Imuniteta pred civilno jurisdikcijo za diplomatskega agenta tako ni absolutna, vendar je treba izpostaviti, da našete tri izjeme obstajajo samo v primerih, kjer diplomatski agent deluje zunaj okvira svojih uradnih dolžnosti. Te tri izjeme so zelo pomembne tudi v praksi in vsakdanjem diplomatskem življenju in ne bodo vplivale na njegovo dostojanstvo ali na izvajanje funkcij diplomatskih predstavnikov. Kljub temu pa mora država sprejemnica te

⁶⁰ ang.: *to waive*.

izjeme od imunitet izvajati v skladu z njihovo ozko interpretacijo, ker diplomatski agent v vseh drugih aspektih civilne in kazenske jurisdikcije uživa imuniteto.

Zaradi širine imunitet, ki jih podeljuje Dunajska konvencija imajo države sprejemnice omejeno število možnosti za ukrepanje v primeru diplomatovega neprimernega ravnanja. Ena izmed metod ob zlorabi privilegijev in imunitet diplomatskega predstavnika je razglasitev dotičnega diplomata z *persona non grata*. V tem primeru bi morala država pošiljateljica odpoklicati diplomata ali prekiniti njegovo poslanstvo na misiji, s čimer bi izničila diplomatsko imuniteto v prihodnje (DKDO, člen 9(1)). V primeru, da država pošiljateljica odkloni ali pa se ne odzove ustrezno in v razumnem času pa lahko država sprejemnica v skladu s členom 9(2) zavrne priznavanje zadevne osebe kot člana misije (DKDO, člen 9(2)). Druga možnost odziva države gostiteljice je, da z državo pošiljateljico doseže dogovor glede odvzema imunitete diplomatskemu predstavniku, kar ureja člen 32 DKDO, vendar mora ta ukrep biti izrecen (DKDO, člen 32(2)). Ob pa tem zopet izpostavljam; imuniteta pred kazenskim postopkom v državi gostiteljici diplomatskega agenta ne izvzame iz jurisdikcije države pošiljateljice.

6.1.2.2 Imunitete in privilegiji ostalih članov misije

Družinski člani diplomatskega predstavnika, ki niso državljani države sprejemnice, uživajo v skladu s členi od 29 do 36 Dunajske konvencije enake privilegije in imunitete, kot jih uživa diplomatski predstavnik. V členu 37(2) Dunajska konvencija opredeljuje tudi privilegije in imunitete članov administrativno-tehničnega osebja diplomatskega predstavništva, ki skupaj s člani njihovih družin, če niso državljani države sprejemnice ali imajo stalno prebivališče v državi prejemnici, uživajo privilegije in imunitete, kot so dane diplomatskim predstavnikom, razen imunitet pred civilnim in upravnim postopkom v državi gostiteljici za dejanja, ki niso storjena pri opravljanju svojih nalog. Prav tako uživajo privilegij oprostitev carin in carinskih dajatev, vendar le ob predmetih, uvoženih v državo sprejemnico ob svoji prvi doselitvi. Člani strežnega osebja misije (37(3)) in člani zasebne služinčadi članov diplomatske misije (37(4)), ki niso državljani ali nimajo stalnega prebivališča v državi sprejemnici, uživajo privilegij v oprostitev dajatev in davkov na plačo, ki jo prejemajo za svojo službo.

6.2 Teorije, ki opredeljujejo podeljevanje imunitet in privilegijev diplomatskim predstavnikom

Polje diplomatskih privilegijev in imunitet je ena najstarejših doktrin v svetu mednarodnih odnosov in eden temeljev diplomatskega prava. Tako je zapisano tudi v DKDO, v členu 29. Vsakemu diplomatskemu agentu, ki odide v državo sprejemnico diplomatske misije kot medij komunikacije med državama, pripadajo privilegiji in imunitete, zaradi česar se mu omogoči in olajša izvajanje njegovih nalog. Podeljevanje imunitet in privilegijev ter upravičenost diplomatskih predstavnikov do teh temelji na različnih teoretskih pristopih, prek katerih se pravno utemeljuje in upravičuje nujnost samega obstoja le-teh in njihove uporabe s stani diplomatskih agentov. V nadaljevanju sledi opis treh teorij: teorija eksteritorialnosti, teorija reprezentance in funkcionalna teorija.

6.2.1 Teorija eksteritorialnosti

Za teorijo in doktrino eksteritorialnosti lahko trdim, da velja za prvo in najstarejšo teorijo, ne le imunitet in privilegijev, ki jih obravnavam v tem poglavju, temveč celotnega polja diplomatskih odnosov. Temelji na konceptu, da prostori misije niso del ozemlja države sprejemnice diplomatske misije, temveč so del ozemlja države pošiljateljice le-te. Veleposlaništvo in ambasadorjevi zasebni bivalni prostori se obravnavajo kot ozemlje države pošiljateljice, kar lahko razumemo kot nekakšno razširitev ozemlja države pošiljateljice diplomatske misije.

Ta teorija je prejela številne kritike s stani novejših teoretikov diplomatskega prava in več sodb, saj naj bi imela številne pomanjkljivosti. Kritike temeljijo na tem, da teorija eksteritorialnosti ne uspeva zagotoviti in pokriti celotnega spektra vzrokov in razlogov za podeljevanje imunitet; teorija temelji na maksimi prostorov misije in ne tudi diplomatskega osebja, kar je pomembno omajalo tudi njeno uporabo v praksi. Bohte in Sancinova (2006, 128) gresta v kritiki te teorije še dlje, in sicer trdita, da prostori diplomatske misije niso eksteritorialni, temveč v državi sprejemnici diplomatske misije zgolj uživajo poseben pravni položaj.

Poleg že opisane pomanjkljivosti, teorija eksteritorialnosti ne preprečuje niti veleposlanikove vključenosti v posle v svojem imenu in posedovanja nepremičnine v državi sprejemnici. Veleposlanik je, temelječ na tej teoriji, dolžan upoštevati lokalno zakonodajo države sprejemnice. Kljub številnim kritikam pa ta teorija vse odposlance vseeno obravnava, kot da

so zunaj države sprejemnice in s tem niso predmet lokalne zakonodaje in tako zunaj njene pristojnosti. Bohte in Sancinova trdita, da teorija s svojimi pomanjkljivostmi »implicira zelo širok krog privilegijev in imunitet, ki se v praksi nikoli niso udejanjili«, ter tudi da »izvzetje od jurisdikcije države sprejema ni absolutno« (*ibidem*). Ob poznavanju do sedaj navedenega in ob dejstvu, da teorija eksteritorialnosti ni več v uporabi na področju mednarodnem prava, ni težko ugotoviti, da je teorija preživela svoj čas in s tem zastarala.

6.2.2 Teorija reprezentance

Druga teorija privilegijev in imunitet je reprezentančne narave. Izhaja iz časov, ko diplomacija kot institut še ni obstajala, so pa vladarji pošiljali svoje odposlance drug k drugemu, ti pa so bili deležni določenih privilegijev in imunitet, kot so svoboda gibanja in osebna nedotakljivost. Ti odposlanci so bili za čas svoje naloge v državi sprejemnici obravnavani, »kot da bi bili oni sami suvereni države, ki jih je poslala« (McClanahan 1989, 27–8), Sen (1988, 97) pa navaja celo, da je vsaka razžalitev dostojanstva vladarjevega odposlanca veljala za razžalitev dostojanstva samega vladarja, ki ga pošilja. Iz tega izhaja nujnost ravnanja z odposlanci na način, ki bi ustrezal njihovemu reprezentativnemu značaju (Sen, *ibidem*).

Na podlagi te, sicer tradicionalne, teorije bi tako država sprejemnica morala obravnavati odposlance, ki predstavljajo suvereno državo, kot bi obravnavala suvereno državo *per se*. Vendar pa sodobna diplomatska praksa ne sprejema tega teoretičnega pristopa, in sicer zaradi več razlogov, izpostavljam pa tistega, ki je pomemben za namen tega poglavja, za privilegije in imunitete diplomatskih predstavnikov: Teorija reprezentance namreč širi imunitete diplomatskih predstavnikov za dejanja uradnega značaja, vendar pa ne krije in ne zajema niti osnovnih imunitet diplomatskih predstavnikov za dejanja zasebnega značaja. Poleg tega ima teorija tudi druge razloge, ki delajo za neprimerno za diplomacijo, kot jo poznamo danes. Bohte in Sancinova tako navedeta, da teorija pripisuje suverenost tudi monarhom, saj ustave suverenost pripisujejo narodom, ter da teorija reprezentance onemogoča diplomatskih predstavnikom, sploh pa osebnju nižjega statusa, uživanje privilegijev in imunitet za dejanja, ki so storjena izven okvirja njihovih funkcij (Bohte in Sancin 2006, 127).

Avtorja pa tej teoriji, navkljub njeni sedanji neaktualnosti, pripisujeta velik pomen, saj je sledove teorije reprezentance mogoče najti v teoriji, v kateri diplomatskih predstavnik pooseblja njegovega vladarja oz. državo pošiljateljico samo (McClanahan 1989, 28–9).

6.2.3 Funkcionalna teorija

Funkcionalna teorija podeljevanja privilegijev in imunitet diplomatskim predstavnikom je v akademskih krogih vse bolj zastopana. V sodobnem diplomatskem pravu in diplomatski praksi podeljuje imunitete in privilegije diplomatskim predstavnikom na podlagi funkcionalne nujnosti. Sodeč po tej teoriji, diplomatski misiji pripadajo te imunitete in privilegiji zaradi omogočitve njihovega neoviranega dela, saj naj diplomati ne bi mogli izvajati svojih naloge popolnoma in v celoti, če ne bi uživali teh privilegijev in imunitet. Iz tega lahko sledi, da diplomatskega predstavnika, v primeru njegove odgovornosti za vsa svoja dejanja, dejanja politične in osebna narave izpostavlja tveganim situacijam, pri čemer pa je velikega pomena tudi *dobra volja* države sprejemnice, kjer je akreditiran in stopnja prijateljskih odnosov med državama. Diplomatskemu predstavniku njegova odobrena imuniteta tako omogoča, da se počuti bolj varnega in premošča njegove ovire pri opravljanju svojih dolžnosti, s čimer jo Mugunthan (2006, 2) označuje kot bolj pragmatično od teorije reprezentance in teorije eksteritorialnosti.

Diplomatskim predstavnikom so ti privilegiji in imunitete podeljeni primarno zaradi narave njihovih funkcij. Če bi bili diplomati podvrženi pravnim normam države sprejemnice kot vsi ostali individuumi, bi bili odvisni od dobrodušnosti države sprejema. Tako sedaj lahko diplomatski predstavniki, ob podeljenih imunitetah in ob upoštevanju varnosti in udobja, ki izvirata iz njih, bistveno lažje in učinkoviteje uresničujejo in izvajajo njihove naloge in funkcije. Če diplomatski predstavnik ne uživa imunitete je prepuščen na milost in nemilost lokalne uprave, kar ima lahko za posledico ovirajoče opravljanje nalog misije. Tako funkcionalna teorija temelji na praktični praktični nujnosti.

Za razliko od teorije eksteritorialnosti, za katero Mugunthan (*ibidem*) meni, da je v diplomatski pravni praksi že dolgo zavržena, institut privilegijev in imunitet, kot da poznamo danes, ne izvira izključno, *solum*, iz funkcionalne teorije. Osnova podeljevanja imunitet in privilegijev je pravzaprav kombinacija teorije reprezentance in funkcionalne teorije, kar je jasno izraženo tudi v Preambuli DKDO. Ta v četrti izmed petih maksim izraža, da privilegiji in imunitete nimajo namena dajati prednosti posameznikom, temveč zgolj olajšati delo diplomatskim predstavnikom in misijam. S tem odstavkom se Konvencija ozira na obe teoriji, a jasno poudarja prevlado in primarnost funkcionalne teorije. Kljub temu ne izključuje teorije reprezentance, vendar pa se v nadaljevanju in v samem besedilu konvencije opira zgolj na funkcionalno teorijo. Imunitete in privilegiji diplomatskih predstavnikov tako temeljijo, sodeč

po funkcionalni teoriji, primarno, na zagotovitvi izvajanja funkcij diplomatskih predstavništev, in sekundarno, na teoriji, da diplomatsko predstavništvo pooseblja državo pošiljateljico diplomatske misije.

V nadaljevanju sledi poglavje o razvoju imunitet in privilegijev, vse od svojih prvih pojavnih oblik, prek faze preraščanja iz običajev v institut diplomatskega prava, do svoje zadnje razvojne faze, kakršni smo priča v sodobni diplomatski praksi.

6.3 Razvoj instituta privilegijev in imunitet

Že od časa prvih civilizacij zahtevajo medsebojne interakcije varne metode komunikacije, tako na relaciji med suvereni in suverenimi entitetami, kot tudi na relaciji med suverenom in njegovim odposlancem, ki na svoji misiji izvršuje naloge in navodila in olajšuje nadaljnje odnose med entitetama. Praksa podeljevanja in uživanja imunitet diplomatskim predstavnikom, kot navaja Bederman, je bila prisotna in je predstavljala običaj v odnosih med suvereni že med starimi Grki, v Rimu, pa tudi na Bližnjem in Daljnem vzhodu, vključno s civilizacijami Babiloncev, Egipčanov, Izraelcev, Indijcev in Kitajcev (Bederman 2001, 176).

Prve zametke privilegijev in imunitet lahko tako zasledimo že v prvih fazah medplemenske komunikacije in v poizkusih reševanja medsebojnih konfliktov na miroljuben, oz. bolje rečeno, ne-nasilen način. Tako lahko zopet uporabim znano karikirano tezo, da se diplomacija začne, ko so ljudje prvič spoznali, da je bolje prisluhniti slu kot ga pojesti. Tako že Nicolson (1998, 2) izpostavi velik pomen začetka razvoja instituta privilegijev in imunitet, saj naj bi ljudje že zgodaj morali priti do spoznanja, da nobena pogajanja ne prinesejo zadovoljivih zaključkov, če se nadaljuje ubijanje poslanikov že ob njihovem prihodu. Tako Nicolson (*ibidem*) trdi, da je prav načelo imunitet v diplomaciji prvo doživelo svojo konsolidacijo.

Suverene države tako že dolgo priznavajo koncept diplomatskih imunitet in privilegijev in sicer iz naslova nujnosti in zagotavljanja osnovnih pogojev delovanja misije in njene komunikacije, tako z državo sprejemnico kot s svojo matico. Institut privilegijev in imunitet ima sicer močne korenine v mednarodni praksi, ki segajo, pričakovano, vse od prvih medplemenskih komunikacij, prek starega Egipta, Indije in Kitajske, presenetljivo, tudi med avstralske Aborigine in hindujsko pleme Manu, kar navajata tako Nicolson (1998, 2–3) kot tudi Potemkin (1947, 21–2). Van der Toorn pa je naprej razvil njuni tezi, da naj bi v njihovih zakonih iz časa 1500 let pr.n.št. bilo zapisano, da naj bi se prihajajočega gosta:

»/p/ostreglo z mestom za mizo, začinjenim obrokom in vodo. Gostu, ki pride po sončnem zahodu ne sme biti zavrnjeno gostoljubje; čeprav je prispel ob napačnem času gost ne sme ostati ne-nahranjen. Pripada mu stol za mizo, soba s posteljo, pozornost in spoštovanje; višjemu višje –, nižjemu nižje, enakovredno vsem (Van der Toorn, 1995, 365).

6.3.1 Stari vek

Prav iz starega Bližnjega vzhoda prihajajo prvi pisni indici privilegijev in imunitet, in sicer v korespondenci med egiptovskim faraonom Ramzesom III. in hetitskim kraljem Hatušilo III. Pisma iz Amarne, kot tudi imenujemo njuno medsebojno korespondenco, predstavljajo tako glavni vir diplomacije tega obdobja. Ta prvič pisno prepoznavajo pravico sla, in sicer pravico za »hiter in neoviran prehod«⁶¹, kar sicer navaja več avtorjev: Cohen in Westbrook (2000, 235), Elgavish (2000, 76–7), Brglez (2008, 64) in Potemkin (1947, 8–10).

V stari Indiji se vladarji niso posluževali stalnih poslanikov, namesto njih so se zanašali na začasne odposlance, ki so dostavljali sporočila, ter pogajalce, ki so bili pooblaščen za doseg dogovorov v imenu njihovega pošiljatelja (Kurbalija 2008, nd.). Ta položaj pogajalcev je užival visoko stopnjo imunitet poleg že obstoječih imunitet, namenjenih začasnim odposlancem. Rana (2000, 25) tako navaja Arthashastro, ki označuje poslanike kot »usta kraljev«, saj morajo izvrševati svoja navodila in napačno bi jih bilo usmrtiti, četudi bi bili izobčenci.⁶²

Tako je jasno dejstvo, da se je institut privilegijev in imunitet v diplomaciji oblikoval na temelju zagotovitve osebne svobode in varnosti vladarjevih odposlance in v luči nemotenih diplomatskih odnosov in odprte komunikacije med državami in njihovimi vladarji. Na teh temeljih je osebna nedotakljivost diplomatskih odposlancev postala norma in običaj. Ob tem se poraja vprašanje o odgovornosti v primeru kršitve teh norm in običajev ter posegu v odposlančev svobodo in nedotakljivost. Čeprav so se prav gotovo razlikovale prakse zagotavljanja teh imunitet diplomatskim predstavnikom, so se kršitve najpogosteje odražale v implikacijah na meddržavnih odnosih.

6.3.1.1 Antična Grčija

V tem obdobju in regiji se je oblikoval svojevrsten sistem mednarodnih odnosov, v katerem so si grški polisi *ad hoc* izmenjevali odposlance, katerih naloge so bile sklenitve miru ali

⁶¹ Orig.: »swift and unhindered passage«.

⁶² Orig.: »outcasts«.

zavezništev. Smatralo se je, da je bilo njihovo odposlanstvo sveto, da so bili ti odposlanci neposredno pod Zevsovo zaščito (Hanrahan 2005, 2) ter da so predstavljali »medij komunikacije med ljudmi in božanstvom« (*ibidem*). Ob vseh teh imunitetah in spoštovanju jim je bila zagotovljena tudi pravica do varne vrnitve v svojo državo.

Omenjena oblika mednarodnih odnosov, značilna za antično Grčijo, je temeljila na konceptu *proxenoi* oz. gostoljubnosti, ki je bila ena prvih oblik stalnih predstavništev. Njena vloga je bila sicer bolj konzularne kot diplomatske narave, pa vendar. *Proxenoi* je predstavljal eno mestno državico znotraj druge, *proxenos*, njen glavni odposlanec pa je užival privilegije na področju trgovine, davkov, prava ter tudi vrsto honorarnih koristi. V zameno za te privilegije je imel tudi svoje obveznosti do *polis*a, kjer je deloval; tako je v svojem *polisu* moral zagovarjati pravice *polis*a, kjer je deloval in služil, posredovati pa je moral tudi pri morebitnih pogajanjih na ravni *polisov* (Kurbalija 2008, nd.). Sen (1988, 3) poda še večji obseg privilegijev grških odposlancev, s tem, ko navaja grškega zgodovinarja Tukidida; ta naj bi poročal, da so si grške mestne države redno izmenjavale misije, gostujoče ambasadorje pa so sprejeli s polnim ceremonialom in obravnavali z najvišjo kurtuazijo.

Privilegiji in imunitete pa v Grčiji niso veljale zgolj za diplomatske misije in odposlance. Te so predstavljale le enega od temeljnih običajnih pravil, ki so tvorila predpisane običaje in norme v grškem mikrokozmosu *polisov*. McClanahan navaja, da (1989, 22) so privilegiji trajali tudi v času medsebojnih vojn, in sicer s prekinitvijo spopadov in dopustitvijo nasprotniku, da pokoplje svoje padle vojake ter s prekinitvijo vseh vojn za časa svetih atletskih iger, kot so potekale v Olimpiji.

6.3.1.2 Antični Rim

Podobno kot v antični Grčiji je tudi v antičnem Rimu diplomacija igrala pomembno vlogo v boju Rimskega imperija za prevlado na apeninskem polotoku (med četrtim in tretjim stoletjem pr.n.št.) in v času punskih vojn (med tretjim in drugim stoletjem pr.n.št.) proti Kartagini, največjemu nasprotniku Rima v regiji.

Kršenje svetosti in pravic odposlancev, ali, kot navaja Potemkin (1947, 47) *ius et sacra legationis*, je urejalo rimsko pravo narodov, *ius gentium*. Poslanik, tudi poslanik sovražnih držav, je bil torej sveta in nedotakljiva oseba, kršenje njegovih privilegijev in imunitet pa se je štelo kot kršenje mednarodnega prava.

Tako kot ostale države v antičnem svetu se tudi Rim ni posluževal stalnih diplomatskih poslaništev, kakršne poznamo danes. *Legati* so igrali pomembno vlogo v diplomatskem življenju; Kurbalija trdi celo, da so *legati* ne le uživali posebne privilegije, temveč da je položaj odposlanca je veljal za svetega, nasilna smrt odposlanca pa pogosto služila kot motiv za vojno (Kurbalija 2008, nd.). Tako kot so osebno nedotakljivost uživali diplomatski predstavniki v antični Grčiji so jo ti uživali tudi v času Rimskega imperija. Ta je vase vključevala imuniteto pred civilnim in kazenskim pregonom v državi sprejemnici diplomatske misije, suveren pa je bil dolžen zagotoviti tujim diplomatskim predstavnikom te privilegije in imunitete.

Kot sem že pisal v poglavju 2.3.1.2, v antičnem Rimu niso pretirano razvijali diplomatskih funkcij, posledično pa skorajda niso priznavali privilegijev in imunitet tujim odposlancem. Institut imunitet in privilegijev temelji na reciprociteti, kar pa so Rimljani kot zmagovalci razumeli kot nečastno dejanje. Namesto tega so raje do vrhunca razvili pravila fecialnega prava, ki ureja pravila glede zunanjih pravnih odnosov in sklop pravic in dolžnosti poslanika, vendar v luči pošiljanja lastnih odposlancev in manj glede pravic, imunitet in privilegijev gostujočih odposlancev. Pri tem velja omeniti prakso izvzetja tujih poslanikov od obveznosti plačevanja davkov, kar je sicer še danes eden temeljnih privilegijev diplomatskih predstavnikov.

Glavno vlogo pri imenovanju poslanikov za prihodnje misije ter sprejemanje tujih poslanikov je imel senat, ker ključne institucije, ki bi skrbela za celostno zunanjo politiko pač ni bilo. Ta je tudi podeljeval imunitete, ki so diplomatske predstavnike varovale celo ob dejanjih, kot je strmoglavljanje oblasti, pri tem pa je bil edini dovoljen ukrep suverena imenovanje odposlanca za *persono non grata*, ki je takrat nosilo za posledico njegov »izgon« iz države (Carter in Trimble 2007, 654).⁶³

Prav tako je kršitev diplomatove nedotakljivosti zahtevala takojšnjo odškodnino suverena, ki te nedotakljivosti ni zagotovil, hkrati pa je prišlo do izbruha »več kot le ene vojne zaradi neplačila te odškodnine« (Carter in Trimble 2007, 655–6). Ob tem velja omeniti še dejstvo, da je diplomatski predstavnik v rimskem pravu užival imuniteto po osebni nedotakljivosti tudi po izbruhu oboroženih spopadov (Frey 1999, 25).

Tudi diplomatski odposlanci, ki jih je na svoje misije odpošiljal uradni Rim, so bili deležni določenih privilegijev in imunitet. Vukadinović (2005, 18) navaja, da so bili ti večinoma v

⁶³ Orig.: »oust«.

skupinah, ki so običajno štejele po deset članov in jih je vodil senator. Bili so osebno nedotakljivi in imeli določene privilegije, kar so izkazovali z zlatim prstanom, ki jim je zagotavljal brezplačno prenočišče, prevoz in hrano, njihove naloge pa so bile osredotočene predvsem na izročitev vojne napovedi, sklenitev miru in podpis sporazumov. Ta prstan jim je, kot navaja Potemkin (1947, 49) omogočal tudi druge privilegije, in sicer vse od spremstva *ad hoc* vojnih sodišč, za vzdrževanje in izvajanje poslaniških nalog pa so jim bili omogočeni vsi potrebni pogoji, k čemur sodi srebrna posoda in pribor, razkošne obleke in druge dobrine, povrh vsega pa jim je bil dodeljen »cel štab« služinčadi, ki pa je bila običajno sestavljena iz sužnjev.

6.3.2 Srednji vek

Z razvojem političnega in ekonomskega sodelovanja med narodi je rasla tudi potreba po stalnejših in pogostejših diplomatskih odnosih med narodi. Tako je bila diplomacija konec srednjega veka precej podobna diplomaciji, kot jo poznamo danes. To še posebej drži za polje priznavanja diplomatske imunitete držav sprejemnic tujim diplomatskim misijam, kar je v tistem času postala tudi običajna praksa vseh diplomatskih služb. V tej luči piše tudi Hugo Grotius, eden očetov in utemeljiteljev modernega mednarodnega prava in prvi zagovornik ideje naravnega prava. Grotius (2001, 155–6) tako trdi, da »v mednarodnem pravu obstajajo dve pglavitni maksimi, ki se nanašata na veleposlanike in sta splošno sprejeti in uveljavljeni: prva se nanaša na pravico ambasadorja do sprejema ob začetku svoje misije; in druga, ki mu zagotavlja, da ne smejo utrpeti nič hudega⁶⁴.«

Hamilton in Langhorne (1995, 40) vidita vire imunitet in privilegijev v času srednjega veka v treh ključnih dejavnikih: verske, pravne in praktične narave. Vpliv vere in religije avtorja utemeljujeta z dejstvom, da so bili poslaniki enega suverena k drugemu pogosto izbrani iz vrst duhovščine (Hamilton in Langhorne 1995, 40–1). Pravni vidik vpliva na konsolidacijo instituta imunitet in privilegijev, kot jo navedeta avtorja, predstavlja dediščina Rimskega prava, ki je že poznalo pravne sankcije zoper kršitve poslanikove imunitete po nedotakljivosti (Hamilton in Langhorne 1995, 41), vidik praktičnosti obstoja instituta imunitet in privilegijev pa avtorja utemeljujeta z obsegom nevarnosti, ki so pretile diplomatskim predstavnikom tistega časa pri izvajanju njihovih nalog ter tudi z nevarnostmi, katerim so bili le-ti izpostavljeni na poti na misijo, s čimer se je podeljevanje imunitet tudi pravzaprav pričelo (*ibidem*).

⁶⁴ Orig.: »suffer no harm«.

6.3.2.1 *Diplomatska praksa Bizanca in posnemanje ter sprejem teh praks s stani barbarskih narodov*

Velik vpliv na diplomacijo celotnega srednjega veka je imel Bizanc, ki je pravzaprav ohranil in nasledil diplomatsko tradicijo poznega rimskega cesarstva in podedovano diplomacijo še dodatno nadgradil z visoko organiziranostjo in razvojem svečanega ceremoniala, prav tako pa tudi s posebnimi, običajnimi ali neobičajnimi, pristopi k izvajanju diplomatske dejavnosti. Podobno je bilo tudi z razvojem instituta privilegijev in imunitet diplomatskih predstavnikov v času in na dvoru Bizanca.

Bizanc je bogato obdaroval tuje odposlance na svojem dvoru, o čemer navaja tudi Potemkin, ki piše, da so bogato obdarili in z zlatom obsuli odposlance hunskega vladarja Atila, ki je svoje odposlance poslal z namenom, da se pogajajo o vrnitvi prebežnikov, Bizanc pa je te bogato obdarjene poslanike vrnil Atili z odgovorom, da v Bizancu pač prebežnikov ni. Atila je nato poslal še štiri misije odposlancev, predvsem zaradi daril, ki so jih dobili odposlanci in ne več zaradi prebežnikov samih. Spori med Atilo in Bizantinskimi cesarji so se nato le še povečevali in prerasli celo v namero Bizanca, da pošlje k Atili poslanika Edikona, katerega dolžnost in misija pa je bila samo ena: ubiti Atilo. Ta je nato obžaloval, da je sprejel tako misijo in Atila obrazložil svoje namere in vzroke, ki so botrovali k temu, da si je premislil. Ob tem je Atila ves besen dejal, da bi ga moral »natakiniti na kol in pustiti pticam, da ga izključujejo«, a bi s tem kršil pravo poslanstva (Potemkin 1947, 83–5).

Iz navedenega je razvidno, da se je v srednjem veku utrdil pojem nedotakljivosti diplomatskih odposlancev, s tem pa tudi institut privilegijev in imunitet. Ob tem je pomembno tudi dejstvo, so imunitete in privilegije odposlancev pričeli priznavali tudi, za Bizanc in ostali »civilizirani« svet, barbarski narodi. Potemkin (1947, 86) in Hanrahan (2005, 3) navajata, da salisko pravo določa odkup⁶⁵ v primeru uboja diplomatskega odposlanca, in sicer v višini 1800 solidov (*soledis*), pri čemer pa oba podata primerjavo, da je uboj »navadnega Franka« predvideval le odškodnino v višini 200 solidov. To pravo naj bi prav tako določalo, da diplomatskemu odposlancu na poti in na misiji pripada brezplačna nastanitev in prehrana, ter nalaga kazen vsem, ki bi jim to pravico in ta privilegij odrekli (Hanrahan, *ibidem*).

⁶⁵ Potemkin - *Wehrgeld*, Hanrahan - *weregild*.

6.3.2.2 Italijanske mestne države

Diplomatski sistem, ki so ga vzpostavile italijanske mestne države, je bil prvi, ki je uvedel sistem stalnih diplomatskih misij, diplomatskih arhivov in drugih elementov, ki danes tvorijo temelj sodobne diplomacije. Ključni element tega sistema je bil institut diplomatskih privilegijev in imunitet. Diplomati so potrebovali strogo in natančno določeno zaščito, saj sta bila njihovo delo in status zelo občutljiva, ker so jih, kot navajata Freyevi (1999, 57) imeli za vohune, lokalno prebivalstvo pa s tujimi diplomati, domnevnimi vohuni, ni smelo razpravljati o javnih zadevah.

Prav tako diplomatom ni bilo dovoljeno imeti nobenega premoženja v državi gostiteljici, kar je s časom preraslo v stalno prasko moderne diplomacije, in na koncu celo do kodifikacije v DKDO, v kateri je posedovanje nepremične lastnine celo izvzeto iz privilegijev in imunitet ter postavlja diplomatskega predstavnika v položaj, enakovreden preostalim državljanom države sprejemnice misije.

6.3.2.3 Papeška država in papeški odposlanci

Papeška država je bila vse do leta 1870 država, ki je izpolnjevala vse pogoje državnosti - ozemlje, prebivalstvo in oblast. Vse od 1870 naprej je papeška država postala del Kraljevine Italije, papež pa ni več teritorialni suveren, a z drugimi državami v svojih odnosih še vedno izmenjava diplomatske zastopnike. Omenjena sprememba statusa papeške države je posledica italijanske zasedbe Rima, položaj papeža pa je opredeljen z Garancijskim zakonom iz leta 1871. Ta zakon pa ne rešuje celotnega položaja papeške države. Omenjena pomanjkljivost Garancijskega zakona se odpravi šele leta 1929 z Lateransko pogodbo, ki papežu odstopi ozemlje, ki se imenuje Država Vatikanskega mesta in mu podeli popolna oblast na tem področju, vključno z aktivno in pasivno pravico poslanstva. Papeška država je bila tako pred letom 1870 *prava* država in subjekt mednarodnega prava, po letu 1870 pa njena suverenost postala fiktivna, tolerirana suverenost in *sui generis* (De Cesare 1909, 146–9).

Papežu ostaja oblast nad določenimi palačami v Vatikanu in Lateranu, lahko prosto komunicira s svetom, a z namene mojega poglavja so pomembnejše naslednja določila: Papež je sveta in nedotakljiva oseba, ki mu na italijanskem ozemlju pripadajo in se izkazujejo časti kot suverenu; prav tako so nedotakljive zgradbe, kjer prebiva papež; pri papežu akreditirani diplomatski predstavniki pa uživajo vse privilegije in imunitete, ki jim pripadajo po mednarodnemu pravu.

Glede papeških odposlancev pa sestri Frey trdita, da so vedno uživali posebne privilegije in zaščite, ki izvirajo iz njihovega »svetega statusa« kot predstavnikov papeža. Apostolskim nuncijem so bili privilegiji vedno nudeni v dvojni meri, in sicer s strani države gostiteljice diplomatske misije Svetega sedeža in s strani lokalnih župnij in samostanov, kjer se je nuncij nahajal (Frey in Frey 1999, 77–8). V nadaljevanju svojega dela sestri navajata, da se je od lokalnih župnij in samostanov celo pričakovalo, da poskrbijo za apostolske nuncije in njihove sluge, ko so na poti ali na misiji sami. V tem duhu naj bi duhovniki vse od 11. stoletja dalje morali priseči, da bodo v času svojega služenja varovali papeževe odposlance (Frey in Frey 1999, 78–9).

6.3.2.4 Francija

Za Francosko diplomacijo lahko trdim, da je bila največji *uvoznik* idej, ki so se oblikovali v diplomatski praksi italijanskih mestnih držav, katere pa so, ne le prenesli v svoj diplomatski ustroj, temveč jih tudi izpopolnili. Nenadna in številčna rast francoske birokracije pod Ludvikom XVI. je večino diplomacije začela obravnavati kot umetnost.

Na doseg in vpliv diplomacije pa je pomembno vplival vestfalski mir, ki je v Evropi vzpostavil temelj sistema moderne države. To ravnotežje moči na evropski celini je prevladalo in zagotovilo mir za skorajda nadaljnjih sto let, pri čemer je glavno vlogo v meddržavnih odnosih zopet prevzela diplomacija in diplomatski predstavniki (sedaj) suverenih držav. De Callieres je tako diplomatske predstavnike poimenoval kar »častni vohuni« (Potemkin 1947, 173), s čimer pa je hkrati polemiziral njihovo funkcijo in upravičeval njihove imunitete in privilegije.

6.3.3 Imunitete in privilegiji po vzpostavitvi stalnih diplomatskih predstavništev

V času renesanse se raslo število trajnejših in stalnih diplomatskih predstavništev in s tem preplavljalo dotedanjo prakso *ad hoc* diplomatskih predstavništev. Od tod prihaja tudi rast števila osebja misije, in, posledično, rast obsega osebja, ki jim pripadajo imunitete in privilegiji.

Ko je reformacija ideološko razdelila Evropo, so se države v svoji zunanji politiki in diplomaciji kot orodju le-te vse bolj posluževali doktrine *quasi extra territorium* Huga Grotiusa, ki opredeljuje tovrstne privilegije in imunitet in je utemeljitelj teorije eksteritorialnosti, tekem 17. in 18. stoletja pa so drugi teoretiki te privilegije in imunitete na

podlagi naravnega prava razširili. Misijo in ambasadorje ter njihove rezidence teorija eksteritorialnosti tako razume, kot da so locirani izven države gostiteljice in so s tem opravičeni kazenskega in civilnega postopka.

De Rosier (v Mattingley 1964, 45–6) navaja, da so bili ambasadorji

»/.../ imuni pred pravno jurisdikcijo za celoten čas trajanja njihovega poslaništva. Zagotovljena jim je bila popolna svoboda potovanja in varovanje na njej. Ti privilegiji so stvar tako civilnega kot tudi kanonskega prava in imajo predvidene sankcije v običajnem pravu, ki ga izvajajo državne oblasti. Tisti, ki na kakršen koli način kršijo diplomatsko nedotakljivost, /.../, so nasprotniki vsega človeštva in vredni splošnega prekletstva⁶⁶. Kdorkoli s svojim vmešavanjem moti ambasadorja v izvajanju njegovih funkcij škoduje miru in spokojnosti vseh ljudi.«

Vzroki podelitve imunitet in privilegijev za časa srednjega veka so bili v prvi vrsti v luči podelitve vseh potrebnih pogojev misiji in njenemu osebju za opravljanje svoje funkcije za čas trajanja misije, in ne kot omogočanje zlorabe le-teh v primerih dejanj, ki niso predstavljala dejanj, skladnih s funkcijami misije. Velika večina prejšnjega citata pa je danes, v malenkost drugačni dikciji, še vedno prisotno v praksi in kodificirano v DKDO.

Navkljub vsem prevaram, zlorabam in dvomom glede podeljevanja imunitet in privilegijev diplomatskim predstavnikom pa so le-ti v sredini 18. stoletja postali skorajda univerzalen institut diplomatske prakse vseh držav. Vse večjo težavo kot podeljevanje imunitet v luči olajševanja izvajanja funkcij misije pa je začela predstavljati njihova nedorečenost in posledične zlorabe v kazenskem pregonu. To je hkrati odraz začetkov vzpostavljanja stalnih diplomatskih misij, stalne in običajne prakse držav tekom 16. stoletja. Hamilton in Langhorne navajata, da so se takrat začele tudi spreminjati ideje glede podeljevanja imunitet in privilegijev diplomatskim predstavnikom (Hamilton in Langhorne 1995, 46). Te so postajale vse bolj podrejene potrebam diplomacije tistega časa, njihove značilnosti in opredelitev pojmovanja pa lahko, zopet, najdemo v zgornjem citatu De Rosierja.

⁶⁶ Orig.: »*execration*«.

6.3.4 Prispevek 18. stoletja k razvoju instituta imunitet v diplomaciji

6.3.4.1 *The Diplomatic Privileges Act 1708 – prva kodifikacija instituta privilegijev in imunitet diplomatskih predstavnikov*

Z razvojem in razponom stalnih diplomatskih misij se je povečalo tudi število sporov med državami, ki so izvirali iz naslova instituta imunitet in privilegijev diplomatskih predstavnikov. Do leta 1708 ni bilo nobenega pravnega precedensa, s katerimi bi bili v angleškem pravu podeljeni privilegiji in imunitete gostujočim diplomatskim agentom. Tako je leta 1708 Združeno kraljestvo sprejelo *The Diplomatic Privileges Act*, ki je notranje dokončno uredil vsebino mednarodnih običajev o diplomatski imuniteti in nedotakljivosti, Simoniti (1994, 8) pa navaja, da ta dokument predstavlja prvo kodifikacijo notranje-pravnih pravil o diplomatski imuniteti.

Ob tem velja navesti ozadje sprejetja tega dokumenta, ki naj bi bilo precej naključno in precej pospešeno v fazi glasovanja, saj sprejetje akta časovno sovpada z aretacijo grofa Andreja Matvejeva, veleposlanika ruskega carja Petra Velikega, ki je hotel ob koncu svoje misije zapustiti Združeno kraljestvo, dolgovi, ki so nastali za časa trajanja misije pa bi ostali neplačani. Upniki so se temu uprli in ga zadrževali v lokalnem pubu, njegova »aretacija« pa je postala sramotna za britanski kraljevi dvor, ki je pohitel s sprejetjem tega zakona, osvobodil zadržanega veleposlanika, dal pravni precedens in s tem pomiril ruskega carja (Potemkin 1947, 269; Brglez 2008, 66; in Hanrahan 2005, 7).

Omenjeni dokument preprečuje vse sodne postopke proti diplomatskim predstavnikom, prekršek pa mu predstavlja že vsak začetek sodnih postopkov proti njim. Zakon je ostal v luči spremljevalnih dogodkov, pritisk carja na sprejetje zakona pa je vedno prežemal njegovo izvajanje. Kljub temu, institut privilegijev in imunitet je postal s tem zakonom del običajnega prava Združenega kraljestva, in pomembneje, prva notranje-pravna kodifikacija instituta privilegijev in imunitet diplomatskih predstavnikov v zgodovini.

Kljub pozitivnemu odnosu do samega sprejetja tega zakona in pravne kodifikacije instituta privilegijev in imunitet, je *The Diplomatic Privileges Act* na podlagi navedenega zagotovil diplomatskim predstavnikom absolutno imuniteto in izvzetje iz pravnih določil Združenega kraljestva. S tem je še povečal možnost zlorab instituta imunitet in privilegijev iznajdljivih diplomatskih predstavnikov, kar pa je že poprej bila razširjena praksa, ne le v Združenem kraljestvu, temveč povsod po Evropi.

6.3.4.2 Francoska revolucija

Obstoječi in ustaljeni sistem mednarodnih odnosov je pretresel izbruh francoske revolucije. Nova država in Napoleon sta prekršila številne norme mednarodnega prava, med drugim tudi posegla v nedotakljivost diplomatskih predstavnikov. Kot sem že pisal v poglavju, 4.2.4, je bilo v času trajanja Francoske revolucije priprtih tako več diplomatskih predstavnikov, ker naj bi ti delovali proti Franciji in njenim interesom.

Hanrahan (2005, 7–8, tudi Frey in Frey 1999, 714) tako navaja francoskega revolucionarja in takratnega župana Pariza Jerome Petiona, ki je nasprotoval podeljevanju privilegijev in imunitet diplomatskim predstavnikom, saj naj bi jih vodila »ambicija, strast in neizmerna hvalisavost⁶⁷; smatrajo se za vsemogočne, vzbujajo mir po celotni Evropi in iz Francije v valovih črpajo zlato in kri«.

Revolucionarji so bili še posebej kritični do stalnih diplomatskih predstavnikov, saj so jih že vse od časa De Callieresa in njegove karikirane teze obravnavali kot vohune. Sestri Frey navajata (1999, 717), da si je nova francoska republika po revoluciji prizadevala za bolj odprto in pošteno diplomacijo ter za odstranitev diplomatskega odbora, ki je do tedaj vodil francosko diplomacijo. Sprva so nameravali diplomatske odnose nadaljevati zgolj s podobno mislečimi državami, kot sta ZDA in Švica, a njena zgodovinska in teritorialna veličina sta ji dajali posebno moč, ki je pogojevala sprejem poslaništev in poslanikov s celotne Evrope (*ibidem*).

Stari elementi diplomacije, ki so si jih revolucionarji tako prizadevali ovreči so tako ponovno priplavali na gladino in zaživel tudi v času nove republike, kar velja tudi za institut privilegijev in imunitet.

6.3.5 19. stoletje in obdobje »klasične diplomacije«

Države so na podlagi že vzpostavljenih stalnih diplomatskih misij vzpostavljale in oblikovale vse bolj organizirane in intenzivne medsebojne odnose, česar praksa je vodila do sprejetja Pravilnika o rangih in razredih diplomatskih predstavnikov na Dunajskem kongresu leta 1815. Z njim se je vzpostavil institucionalni okvir moderne diplomacije, ki je še vedno aktualen. Kongres je vzpostavil razrede diplomatskih predstavnikov in posredno uvedel preseans med diplomatskimi predstavniki in misijami. S sprejetim zaključnim aktom kongresa se začne tudi

⁶⁷ Orig.: »vainglory«.

kodificirano običajno diplomatsko pravo, številna dognanja Dunajskega kongresa pa so vključena tudi v DKDO iz leta 1961, ki predstavlja aktualni temeljni vir diplomatskega prava.

Tekom 19. stoletja se je v diplomatski praksi utrdil institut privilegijev in imunitet ter postal pravna norma in običaj po vsem svetu. Podeljevanje imunitet in privilegijev je tem obdobju temeljilo na teoriji eksteritorialnosti, v katero pa so, kot navajata sestri Frey, teoretiki začeli dvomiti (Frey in Frey 1999, 49). V to jih je vodil vedno večji obseg privilegijev in imunitet, ki jih uživajo odposlanci in posledično neizbežno povečanje števila spremljajočih zlorab, med katerimi je prevladovalo odobravanje azila zločincev in tihotapcev v prostorih veleposlaništev (Frey in Frey 1999, 49–50).

Po njunih navedbah (*ibidem*) so bili zlasti pravni pozitivisti⁶⁸ tisti, ki so spodkopavali teorijo funkcionalnosti in trdili, da bi moralo diplomatsko pravo, ki ureja privilegije in imunitete diplomatskih predstavnikov, temeljiti na pogodbah in precedensih. Cilj teh prizadevanj je bil zmanjšanje prekomernih imunitet in privilegijev odposlancev.

Do poznega 19. stoletja so pravni pozitivisti prevladali mednarodno sodno prakso, predvsem zaradi tega, ker so se izognili problemu, značilnemu za teoretike naravnega prava; ker jim je uspelo razviti teorijo iz dejanske prakse ravnanja držav (Pavčnik 1997, 322).

6.3.6 Razvoj instituta imunitet in privilegijev po pojavu organizirane mednarodne skupnosti

Položaj diplomatov in spoštovanje, ki so ga ti uživali v javnosti sta močno upadla v 20. stoletju. Skupaj še z nekaterimi drugimi dejavniki, kot sta vzpostavitev prvih mednarodnih organizacij in nenaden ter eksploziven porast števila novih držav po drugi svetovni vojni, je prišlo do povečanja števila in obsega diplomatskih misij.

Ustanovitev prvih mednarodnih organizacij je prinesla pomembne spremembe v mednarodno skupnost, med katerimi je bila ena ključnih sprememb glede jurisdikcije. Ker so mednarodne organizacije podrejene mednarodnemu pravu in ker nimajo svojega lastnega teritorija, potrebujejo pa določeno mero zaščite, je bil potreben dogovor glede privilegijev in imunitet, ki jih uživajo novoustanovljene mednarodne organizacije, njeno stalno osebje, misije držav

⁶⁸ Pravni pozitivizem preučuje pravo kot pravo, ki dejansko obstaja. Pravo se obravnava kot empirično preverljivo celoto, katero lahko nato opišemo, razčlenimo in ugotavljamo korelacije med njegovimi sestavnimi deli. Pravni pozitivizem istočasno zavrača metafizični pristop obravnavanja prava in pozitivno pravo ostro loči od naravnega prava, moral ali drugih vrednostnih meril. Temeljni ugovori proti pravnemu pozitivizmu temeljijo na argumentu razumevanja pravnih pravil, argumentu pravnih načel in argumentu ne-prava (Pavčnik 1997, 317–8).

pri teh organizacijah ter diplomatski predstavniki misije. Ob tem je prišlo tudi do prve organizirane mednarodne organizacije, Društva narodov in njegovega Sekretariata, za katerega pa Brglez (1998, 69) trdi, da je takrat prišlo do prvega formalnega in univerzalnega priznanja mednarodnih uslužbencev.

Vse to je vodilo do formiranja novega gibanja in teorije v mednarodnem pravu in odnosih – funkcionalizma. Tako se je oblikovala tudi funkcionalna teorija podeljevanja imunitet in privilegijev diplomatskih predstavnikov, v skladu s katero bi privilegiji in imunitete morali biti omejeni na tiste, ki so potrebni, da omogočajo in olajšajo diplomatu izpolnjevanje svojega poslanstva.

Funkcionalistični pristop v mednarodnih odnosih in diplomaciji si prizadeva za omejevanje instituta imunitet in privilegijev v novo-nastajajočih mednarodnih pogodbah, ki so v 20. stoletju dokončno kodificirale diplomatsko prakso držav. Tekom 20. stoletja se je institut privilegijev in imunitet diplomatskih predstavnikov postopoma razširil tudi na diplomatske predstavnike in osebje na misiji pri mednarodnih organizacij.

Največji napredek na področju urejanja instituta privilegijev in imunitet v diplomaciji je prinesla DKDO leta 1961, a DKDO ni edina konvencija, ki je tekom 20. stoletja pravno kodificirala polje privilegijev in imunitet. V času med obema svetovnjima vojnama sta bila sprejeta še dva dokumenta, ki pomembno vplivata na evolucijo instituta privilegijev in imunitet diplomatskih predstavnikov, in sicer leta 1928 Konvencija o diplomatskih agentih⁶⁹; in štiri leta kasneje, leta 1932 na podlagi raziskave Univerze v Harvardu izdelani Načrt konvencije o diplomatskih privilegijih in imunitetah⁷⁰. Konvencija iz Havane o diplomatskih agentih predstavlja regionalno in začasno rešitev problema neurejenosti prava glede instituta diplomatskih privilegijev in imunitet, za katero pa Satow (1979, 108) trdi, da predstavlja začasen instrument, »dokler ne bo sprejet celovitejša regulacija pravic in dolžnosti diplomatskega osebja«. Osnutek harvardske konvencije je odigral pomembnejšo vlogo, a kljub vsemu trudu in ambicijam mu ni uspelo prepričati držav, da bi v svoje zakonodaje vpeljale zakone, ki jih osnutek konvencije predlaga.

Osnutek konvencije sicer ni ostal brez potrditve, ki mu pravzaprav pripada, saj je imel omenjeni osnutek namreč precejšen vpliv na oblikovanje same DKDO, ki dokončno in docela

⁶⁹ *Konvencija iz Havane o diplomatskih agentih – Havana Convention on Diplomatic Officers*. Sprejeta na 6. Panameriški konferenci februarja 1928.

⁷⁰ *Načrt konvencije o diplomatskih privilegijih in imunitetah – Harvard Research Draft Convention on Diplomatic Privileges and Immunities*. 1932.

rešuje in kodificira ne le institut privilegijev in imunitet v diplomaciji, temveč ureja celotno področje diplomatske dejavnosti in je postala univerzalen in temeljni pravni vir diplomatskega prava.

Mednarodno običajno pravo, vključno z imunitetami diplomatskih predstavnikov se je tako do konca razvilo v drugi polovici 20. stoletja, začenši s kodifikacijo Dunajske konvencije o diplomatskih odnosih. Konvencija je omejila privilegije in imunitete, dodeljene diplomatskim predstavnikom, njihovim družinam in preostalemu osebju misije. Z izogitvijo spornim vprašanjem, kot je diplomatski azil in z osredotočanjem na predstavnike stalnih diplomatskih misij in ne na *ad hoc* diplomatske predstavnike in drugih mednarodne varovane osebe, DKDO priznava imuniteto diplomatskim predstavnikom in njihovim družinam pred kazenskim pregonom in pred civilno jurisdikcijo z že navedenimi izjemami. Konvencija prav tako predvideva nižje ravni imunitet in privilegijev za osebje misije, katerih imunitete in privilegiji pa so omejeni za dejanja, storjena pri opravljanju uradnih dolžnosti.

Skozi zgodovinski razvoj so se oblikovale številne teoretske utemeljitve v podporo doktrini diplomatskih imunitet, o čemer sem pisal v točki 6.2, a DKDO se osredotoča na funkcionalno teorijo. Ta opredeljuje, da so privilegiji in imunitete diplomatskih predstavnikov v DKDO utemeljeni na funkcionalni nujnosti, kjer so privilegiji in imunitete diplomatskih predstavnikov pogoj za učinkovito izvajanje diplomatu predpisanih nalog in navodil.

Institut privilegijev in imunitet je navkljub svoji dolgi zgodovini in diplomatski praksi zaradi pozne kodifikacije relativno mlad produkt. Kot navaja Brglez (1992, 6), se je poseben položaj diplomatskih predstavnikov sprva kazal kot »nedotakljivost diplomatskega predstavnika, skozi zgodovinski razvoj pa so se iz te osnove razvili posebni ukrepi za njihovo zaščito, ki jih danes imenujemo imunitete in privilegiji«.

Diplomatske imunitete in privilegiji so načelo mednarodnega prava, ki tako določa, da določeni tuji državni uradniki niso predmet pristojnosti lokalnih sodišč in drugih organov. Koncept imunitet in privilegijev je star, kot je stara izmenjava informacij med starodobnimi plemeni brez prisotnosti strahu pred dejstvom, da bi druga stran zadrževala, mučila ali celo ubila njihovega poslanika. Danes diplomatsko pravo opredeljuje imunitete in privilegije in njihov obseg glede na položaj diplomatskega predstavnika, ter jih tako ščiti z izvzetjem iz pristojnosti oblasti v državi sprejemnici, da lahko nemoteno in učinkovito opravljajo svoje

dolžnosti. Institut imunitet in privilegijev tako ni podlaga za okoriščanje posameznikov, temveč je temelj za učinkovito opravljanje njihovih nalog. Imunitete in privilegije diplomatskih predstavnikov ureja mednarodno običajno pravo, natančneje diplomatiko pravo. To je svoj največji razvoj doživelo po koncu druge svetovne vojne z naraščajočo potrebo po celoviti kodifikaciji in regulaciji obstoječe diplomatske in konzularne prakse, vključno z institutom privilegijev in imunitet.

Formalno gledano, diplomatski privilegiji in imunitete so omejeni na uslužbence, akreditirane v državi gostiteljici, ali na njihovem potovanju v ali iz države gostiteljice, v praksi pa je običajno, da se priznava diplomatsko imuniteto vsem, ki potujejo z diplomatskimi potnimi listi že ob vstopu v državo. Od vseh diplomatskih predstavnikov se pričakuje, da spoštujejo predpise, ki urejajo njihovo vedenje in da se soočijo z disciplinskimi ukrepi v primeru kršitev norm, opredeljenih z DKDO. Dunajska konvencija izrecno navaja, da je dolžnost vseh oseb, ki uživajo privilegije in imunitete, spoštovati zakone in predpise države gostiteljice, kljub temu pa lahko vedno pride do kršitev predpisanih norm, kar pa je že tema samostojne raziskave.

7 Zaključek, vrednotenje hipotez in rezultati raziskovanja

Z opisom evlucijskega razvoja instituta imunitet in privilegijev v diplomaciji sem tako prišel do točke v svoji magistrski nalogi, kjer je potrebno strniti dosedanji vsebinski del naloge v zaključeno in konsistentno celoto. Skozi celotno magistrsko delo sem predstavil razvoj posameznih metod diplomatskega protokola ter njihove spremembe skozi čas.

V sledečem poglavju nameravam ovrednotiti pred začetkom pisanja te naloge postavljene hipoteze ter z rezultati prek v uvodu naštetih metod raziskovanja preveriti njihovo točnost. Prav tako bom predstavil rezultate raziskovanja zgodovinskega razvoja metod v diplomatskem protokolu. Na skrajnem koncu svojega magistrskega dela želim iz tekom raziskovanja pridobljenih dognanj podati sklepne misli in podati pogled v sodobni razvoj diplomatskega protokola z nekaterimi aktualnimi trendi sprememb.

7.1 Metode diplomatskega protokola ob koncu raziskovanja

Spoznanje o pomembnosti protokola v diplomatski profesiji je vodilo v rast njegovega pomena vse do stopnje, ko je postal nepogrešljiv element izvajanja diplomatske dejavnosti. Diplomatski protokol je tako s svojimi metodami postal niz standardov, prek katerih so diplomatski predstavniki izvajali svoja poslanstva. Istočasno je diplomatski protokol zaslužen tudi za vnaprejšnje védenje (in posledično vedénje diplomatskih poslanikov) o proceduri njihovih srečanj in interakcij. Tako so se diplomatski agenti lahko namesto vedno vnovičnega prerekanja o obliki njihovih odnosov bolj posvetili vsebini in sklepom njihovih srečanj, ki so nato premoščali različne poglede med državami in vodili k splošnemu miru in napredku. Diplomatski protokol je rasel in tekom svojega razvoja oblikoval pet metod, katerih razvoj sem opisoval tekom tega magistrskega dela.

7.1.1 Diplomatska korespondenca

Zbiranje in izmenjava informacij sta za diplomacijo brezčasna koncepta. Različne oblike diplomacije in komuniciranja lahko najdemo skozi celotno zgodovino razvoja diplomacije in protokola, kar pa je pomembno vplivalo na diplomatsko prakso. Prve vire diplomacije lahko zasledimo v času velikih kraljev na bližnjem Vzhodu med četrtem in drugim tisočletjem pr. n. št, prav korespondenca med vladarji te regije pa je bila razlog in temelj celotnega nadaljnjega razvoja diplomacije. Vladarji so se posluževali metode, da so trgovskim karavanam zaupali

tudi mesto vladarjevega odposlanca, ki je nato skupaj s trgovinsko dejavnostjo opravljal tudi državniške posle. Čeprav je bila praksa združevanja funkcije trgovcev in diplomatskih odposlancev povsem primerna svojemu času, je diplomacija, v primerjavi s kasnejšim hitrim razvojem, ostala pri zametkih in, gledajoč z današnje perspektive, pri svojih koreninah. Glavni razlogi temu so časovno obsežno trajanje pošiljk in nevarnosti, ki so pretile odposlancem in pošiljki. Sredstva prenosa in potovanja diplomatske korespondence se tako niso spreminjala vse do prvih tehnoloških dognanj in odkritij. Prav temu lahko pripišem tudi princip vzpostavljanja stalnih diplomatskih misij, kjer so odposlanci predstavljali svojega suverena. Italijanska praksa in njen zgled vzpostavljanja stalnih diplomatskih predstavništev se je hitro razširila po Evropi, zlasti hitro pa jo je prevzela francoska diplomacija, ki je nato skozi nadaljnja stoletja, vse do 20. stoletja razvila diplomacijo do ravni, ki jo Nicolson (v Berridge 2002, 2) opeva kar s terminom »perfekcija«.

Francoski diplomatski sistem je vpeljal tudi prvo ministrstvo za zunanje zadeve, kar je bilo ključnega pomena za nadaljnji razvoj diplomatske korespondence. Diplomatske misije so tako komunicirale z matico prav prek ministrstev za zunanje zadeve. Uveljavljena nova oblika komuniciranja z matico je pravzaprav nekakšna nadgradnja oblike italijanskih poročil *relazione*, ki so spremenile način komuniciranja diplomatskih misij z maticami. S tem se je okrepilo diplomatsko delovanje na bilateralni ravni, iz česar pa lahko izhajamo, da je diplomatska korespondenca kot ena izmed metod diplomatskega protokola pravzaprav eden izmed ključnih temeljev bilateralne diplomacije. Prometne poti in posledično diplomatska korespondenca so bile vse do začetka 19. stoletja nezanesljive. Prav zaradi trajanja potovanja diplomatskih pošiljk in nevarnosti, ki so jim pretile, so bile nove iznajdbe na tehnološkem področju več kot le dobrodošle in so hkrati predstavljale revolucijo v komuniciranju. Ta revolucija je kmalu presegla zgolj raven diplomatskega komuniciranja in vase hitro zajela tudi široko javnost ter prinesla napredek tudi njim.

Od prvih iznajdb in semaforkega sistema je bilo razvoj telekomunikacij praktično nemogoče zaustaviti. Razvoj se je z enega področja prelival na ostale in govorimo lahko o tehnološki revoluciji 19. stoletja. Tovrstni vsestranski napredek se je odražal tudi v diplomatskem komuniciranju, kjer je diplomacija kot najvišja in najelitnejša profesija začela spretno in sistematično uporabljati produkte opevanega napredka. Tako so nove prometne in komunikacijske tehnologije močno spremenile način in potek dela diplomatskih predstavnikov. Tudi pojav interneta in elektronskega komuniciranja kot zadnjih izmed pomembnejših novosti v praksi diplomatskega komuniciranja je pomembno vplival na

delovanje diplomatskih predstavnikov: svetovni splet omogoča najhitrejšo informiranost o dogodkih po svetu ter, še pomembnejše, omogoča možnost hitrega in neposrednega odziva na tovrstne dogodke.

7.1.2 Ceremonial

Diplomatski ceremonial pooseblja izvajanje protokolarnih pravil diplomacije prek priprave in kasneje same izvedbe ceremonialnih slovesnosti in dogodkov. Ceremonialne procedure izven diplomatskega ustroja so bile skozi zgodovino še posebej prisotne na religijskem parketu, tiste v sklopu izvajanja diplomatske dejavnosti pa so skozi stoletja postale vse bolj pomemben element diplomacije vseh držav. Tovrsten razvoj je dobil krila v dveh za diplomatski ceremonial pomembnejših obdobjih: v času Bizantinskega cesarstva in kasneje za časa renesanse v francoskem diplomatskem sistemu. Pomen diplomatskega ceremoniala kot ene izmed metod diplomatskega protokola ponazori teza Andersona (1993, 15), da je le-ta predstavljal ves lesk in blišč vladarjevega prestiža, laskal zaveznikom in vsem diplomatskim odposlancem ter svečano pospremil podpise pomembnejših sporazumov.

Z uradnimi in družabnimi pravili tako metoda ceremoniala določa oblike stikov med subjekti mednarodnega prava in, kot navaja Lipužičeva (2008, 72), z upoštevanjem tradicije in nacionalnih običajev pripomore k prijetnejši atmosferi in nemotenemu poteku uradnega življenja. Prav v srednjem veku je razvoj diplomatske prakse vodil k krepitvi ceremonialnega aspekta in ceremonialna spremljava diplomatskih srečanjih je predstavljala prav tako pomembno vlogo kot izid samega srečanja. Takšna vloga ceremoniala se je ohranila vse do zgodnjega 18. stoletja, ko pa se je njegova vloga začela počasi zmanjševati. Ceremonial je bil žrtev vse pogostejših sporov zaradi nedorečenosti preseansa, ki so zaznamovali 18. stoletje in vodili v njegovo regulacijo na kongresu na Dunaju leta 1815 s sprejetjem Pravilnika o razredih in rangih diplomatskih predstavnikov. Sledilo je obdobje, v katerem so se izoblikovala organizirana pravila o vedenju diplomatov, njihovi izobrazbi in izbiri le-teh, vse to pa je vodilo diplomacijo v njeno profesionalizacijo.

Diplomatski ceremonial je tako postal zapleten, pragmatičen in, kot trdi Vukadinović (1994, 128) prozaičen proces, kjer tiči tudi razlog, da so nekatere oblike dotedanje diplomatske prakse začele spontano izginjati. S približevanjem 20. stoletja je ceremonial kot metoda diplomatskega protokola prišel do faze poenostavljanja, saj boja za prestiž praktično ni več, diplomati pa tudi ne tekmujejo več, »čigava kočija bo prva v sprevodu ali kdo bo prvi poljubil roko kraljici« (*ibidem*).

V 20. stoletju se je diplomatski protokol oblikoval v senci in pod okriljem sklopa konvencij *corpus diplomaticus*. Čeprav so ceremonialna pravila del nacionalnega prava, pa imajo svojo močno aplikacijo v mednarodno pravo. S podpisom konvencij in pravilnikov so subjekti mednarodnega prava tako obvezani spoštovati ta pravila, ki vsem akterjem v areni mednarodnih odnosov omogočajo medsebojno enakost in nemoteno delovanje. Kljub tekočemu procesu poenostavitve in racionalizacije pa je diplomatski ceremonial še vedno neodtujljiva metoda diplomatskega protokola, in čeravno boja za prestiž ter tekmovalnosti med diplomatskimi predstavniki ni več, ne gre zmanjševati njegovega vitalnega pomena za diplomacijo kot profesijo.

7.1.3 Preseans

Regulacija preseansa in izvajanje le-teh določil na srečanjih med diplomatskimi predstavniki je vedno bilo posebnega pomena, saj so bili vladarji močno občutljivi na dosledno izvajanje in izvrševanje pravic na temelju prestiža, ki so jim bile dane kot vladarjem oz. njegovim odposlancem. Diplomatski protokol je pravzaprav tudi zrasel iz niza postopkov in pravil, ki vladarje in njihove diplomatske predstavnike razporejajo v skladu z njihovim rangom, nazivom in funkcijo. Občutljivost vladarjev na izvajanje in upoštevanje pravic in privilegijev, ki jim pripadajo zaradi svoje funkcije je bila pogosto kamen spotike in srčika številnih diplomatskih sporov. Senioriteta med vsemi diplomatskimi predstavniki je bila vedno mamljiva, zato ni presenetljivo, da smo bili skozi zgodovino razvoja preseansa priča številnim pristranskim prednostnim listam, ki so prek raznih ključev privilegirale določeno državo in njene predstavnike v zunanji politiki. Tovrstni pristranski in *ad hoc* preseansi so se izkazali za nezadostne in istočasno kazali na nujnost po sprejetju dogovora in ureditvi področja z nekim univerzalnim in nepristranskim ključem.

Za prihodnost in konsolidacijo diplomatske prakse je bilo torej nujnega pomena dognanje in sprejetje načela enakosti med narodi. Prav zato je še posebej pomemben nastop Dunajskega kongresa leta 1815, na katerem so na pobudo francoskega diplomatskega ustroja sprejeli končni dokument kongresa, Dunajski pravilnik, ki ureja in rangira diplomatske predstavnike glede na tri splošno sprejete razrede. Dunajski pravilnik je zamenjal sporni prednostni red papeža Julija II. iz leta 1504. Od leta 1815 dalje se tako prednost med diplomatskimi predstavniki ureja in uveljavlja na podlagi časa nastopa diplomatske misije v državi sprejemnici, diplomatski predstavnik z najdaljšim stažem v državi sprejemnici pa ima senioriteto v zboru vseh diplomatov, razen, če je v državi sprejemnici diplomatskih misij

praksa, da se mesto dekana diplomatskega zbora podeli apostolskemu nunciju. Ob tem si upam trditi, da je Dunajski pravilnik, sklep z Dunajskega kongresa 1815, tako nevtraliziral ne le stoletja bojev za prestiž, primat in senioriteto med diplomatskimi predstavniki, temveč tudi celotno polje precesensa kot ene izmed metod diplomatskega protokola.

7.1.4 Etiketa

Etiketa je postala skozi zgodovino razvoja metod diplomatskega protokola zaključen nabor splošnih in splošno sprejetih pravil. Gre za sistem pravil in konvencij, ki regulirajo družbeno in profesionalno obnašanje diplomatskih predstavnikov, kršitev teh norm pa nima predvidenih formalnih sankcij. Celotni diplomatski protokol tako temelji in se vsakodnevno odraža prek etikete. Na sam razvoj etikete kot metode diplomatskega protokola je bistveno vplivalo obdobje 16. stoletja, ko je v Italiji izšlo delo *Il libro del cortegiano*, Knjiga dvorjana, avtorja Baldassarja Castiglionesa. Avtor se je opisa etikete lotil prek opisovanja etike in obnašanja hipotetičnega »popolnega« uradnika z nizom fiktivnih pogovorov med dvornim uradnikom in njegovim vojvodo. Tovrstnega zgleda opisovanja etikete kot ene izmed metod diplomatskega protokola, kot ga poda Castegliones, se je od takrat poslužilo več akademikov in teoretikov diplomatske profesije, med njimi tudi Berridge, ki se etikete loti z opisom etičnega vedenja diplomatov (2002 in 2002a), Satow z besedno zvezo idealni diplomatist in njegovim nadaljnjim opisom (1994), Veljič z opisom »lastnosti dobrega diplomata«, Sharp (2009, 300–2) z besedo »gentlemanstvo⁷¹« ter tudi številni drugi avtorji.

Zanimiva je seveda anekdota glede imenovanja etikete z besedo, ki ima sinonim v majhnem lističu, saj naj bi razburjen vrtnar v Versaillesu z listki – etiketami označil, kje je gibanje po zelenici pač prepovedano. Etiketa je od 19. stoletja dalje in z vrhuncem v sredini 20. stoletja s kulturo lepega obnašanja in vedenja začela osvajati svet, ne le na diplomatskem področju. Prav obdobje ozaveščanja ljudi o vrednotah lepega obnašanja je ključno vplivalo na splošno rast primerne in ugajene načina vedenja. Tako je širša javnost ujela raven olike in etikete elit, kamor pa je diplomacija kot profesija vedno spadala. Spoštovanje diplomatske etikete kaže tako na stopnjo spoštovanja druge države, kot tudi na spoštovanje instituta diplomacije in dotičnega diplomatskega predstavnika.

⁷¹ Orig.: »Gentlemanliness«.

7.1.5 Institut imunitet in privilegijev

Privilegiji in imunitete diplomatskih predstavnikov so ena najstarejših doktrin v svetu mednarodnih odnosov in hkrati eden izmed temeljev diplomatskega prava. Diplomati uživajo svoje privilegije in imunitete že od nastanka prvih prvin diplomacije, dolgo pa je bilo sporno, kam in kako daleč ti privilegiji dejansko segajo. Države koncept imunitet in privilegijev medsebojno priznavajo že vse od starega veka, od takrat in iz tedanje diplomatske prakse pa se je osebna nedotakljivost slov razvila v eno ključnih področij diplomatskega prava. Ključnega pomena za tak razvoj je bil miselni preskok do spoznanja, da nobena pogajanja ne prinesejo zadovoljivih zaključkov, če se nadaljuje ubijanje poslanikov že ob njihovem prihodu. Z razvojem političnega in ekonomskega sodelovanja med narodi je rasla tudi potreba po stalnejših in pogostejših diplomatskih odnosih med narodi, temu posledično pa tudi stopnja imunitet in privilegijev diplomatskih predstavnikov, ki so krojili odnose med državama. Nastop stalnih diplomatskih misij je pomen le-teh še okrepil.

V prejšnjih podpoglavjih že omenjena profesionalizacija diplomacije je s seboj prinesla tudi neizogibno potrebo po teoretskem utemeljevanju in kasnejšem reguliranju privilegijev in imunitet v ne le metodo protokolarne diplomacije temveč kar v institut diplomacije same. Z upravičevanjem nezmožnosti opravljanja nalog diplomatske službe brez podeljenih privilegijev in imunitet se je tako prvi spopadel Hugo Grotius. Njegovo teorijo eksteritorialnosti je skozi razvoj in stoletja zaradi v poglavju 6.2. že opisanih pomanjkljivosti zamenjala in nadomestila teorija reprezentance, ki pa tudi sama ne krije diplomatske prakse in aktivnosti upravičencev privilegijev v celoti. Tako se je kot tretja uveljavila funkcionalna teorija podeljevanja privilegijev in imunitet diplomatskim predstavnikom, ki podeljuje imunitete in privilegije diplomatskim predstavnikom na podlagi funkcionalne nujnosti.

Pravna regulacija imunitet in privilegijev se je začela leta 1708 s prvo kodifikacijo notranje-pravnih pravil o diplomatski imuniteti. *The Diplomatic Privileges Act* je tako, kot navaja Simoniti, kot prvi dokončno uredil vsebino mednarodnih običajev o diplomatski imuniteti in nedotakljivosti (1994, 8). Temu je sledila kodifikacija diplomatskega protokola na univerzalni ravni s sprejetjem Pravilnika o rangih in razredih diplomatskih predstavnikov leta 1815, z njim pa se je vzpostavil institucionalni okvir moderne diplomacije.

Prav gotovo pa največji napredek na področju urejanja instituta privilegijev in imunitet v diplomaciji predstavlja sprejetje DKDO leta 1961, tekom 20. stoletja pa so polje privilegijev in imunitet pravno kodificirale tudi številne druge konvencije, ki danes soustvarjajo *corpus*

diplomaticus. Tekom pisanja poglavja sem imunitete in privilegije predstavil tudi glede na njihovo upravičenost glede na upravičene osebe (*ratione personae*), časovno veljavnost (*ratione temporis*) in kraj oziroma področje veljavnosti (*ratione loci*).

Institut privilegijev in imunitet je navkljub svoji dolgi zgodovini in diplomatski praksi zaradi pozne kodifikacije relativno mlad produkt. Poseben položaj diplomatskih predstavnikov se je sprva, kot piše Brglez (1992, 6), kazal kot »nedotakljivost diplomatskega predstavnika, skozi zgodovinski razvoj pa so se iz te osnove razvili posebni ukrepi za njihovo zaščito, ki jih danes imenujemo imunitete in privilegiji«. Svoj največji razvoj je omenjeni institut doživel po koncu druge svetovne vojne z naraščajočo potrebo po celoviti regulaciji obstoječe diplomatske in konzularne prakse ter predvsem z njeno izvedbo.

7.2 Vrednotenje hipotez in rezultati raziskovanja

Za diplomatski protokol sem v uvodnem poglavju zapisal, da je jasno kodificiran, v njegove okvirje pa je vpeto celotno diplomatsko delovanje države. Tako so pravila diplomatskega protokola splošno sprejeta in ne dopuščajo razlik oziroma odstopanj, saj se diplomatsko delovanje države dotika izjemno občutljivih področij državne suverenosti, enakopravnosti držav, dostojanstva, časti, nacionalnega interesa in seveda tudi ponosa. Raziskovanje je tekom pisanja magistrskega dela potekalo na spoznavanju in objektivnem predstavljanju dognanih spoznanj ter iskanju rezultatov, s katerimi lahko sedaj, ob koncu naloge, ovrednotim svoje hipoteze.

7.2.1 Hipoteza 1:

Tako kot se spreminjajo časi, tako se spreminjajo tudi običaji. Pravzaprav je to vzporeden in soodvisen proces, ki pa drži tudi v primeru razvoja instituta diplomacije. Tudi v diplomatskem protokolu smo bili skozi zgodovino priča njegovemu razvoju, ki je pravzaprav zrcalni odsev širših družbenih norm. Protokol sega v zgodovino vse do prvih stikov med državnimi tvorbami in že reliefi iz Perzepolisa nakazujejo na obstoj diplomatskega protokola. Danes je diplomatski protokol prišel do stopnje, kjer je eden najpomembnejših in nepogrešljivih elementov diplomacije. Diplomatska praksa je tako brez uveljavljenih načel in pravil diplomatskega protokola gola in bosa na parketu zunanje politike. Ob tem se mi porajata dve primerjavi diplomatskega protokola z zrakom; diplomatski protokol je v diplomaciji vseprisoten, a vendar mora ostati, kot je zrak v ozračju, neopazen, njegov pomen pa se izkaže šele, ko ugotovimo, da brez njega pravzaprav ne gre. Drugič, avtomobilske zračnice so polne

zraka, s tem pa bistveno pripomorejo k blaženju nezglajenih poti. Tako je tudi primeru diplomacije in diplomatskega protokola: diplomatski protokol je kot zrak v zračnici, absorbira tresljaje in blaži pot preko ovir na poti diplomacije. Njuna popolna medsebojna odvisnost se kaže že vse od začetka kodifikacije diplomatske in protokolarne prakse v 19. stoletju, ki pa je, zlasti z obema dunajskima konvencijama v 60. letih 20. stoletja vodila v splošno in univerzalno regulacijo instituta diplomacije. S tem se je izvršila ne le kodifikacija diplomatskega protokola ter njegovih metod temveč kar kodifikacija diplomatskega prava samega, ki sedaj ureja celotno diplomatsko in s tem tudi protokolarno prakso. Tako lahko na tem mestu **potrdim** svojo prvo hipotezo iz uvoda v moje magistrsko delo: **»Razvoj diplomatskega protokola in razvoj diplomacije sta neločljivo povezana. Razvoj diplomacije in diplomatskih metod je vplival na razvoj diplomatskega protokola, toda tudi protokol per se je pomembno vplival na razvoj diplomacije, kot jo poznamo danes.«** Razvoj političnega in uradnega življenja v državi je neposredno vplival na oblikovanje njene oblike zunanje politike in udejstvovanja, pri čemer pa je diplomacija glavno orodje zunanje politike. Tako je diplomacija posredno s svojimi koreninami iz nacionalnih političnih zgodb neposredno vplivala na razvoj diplomatskega protokola kot glavne metode diplomacije. Utečen diplomatski protokol in njegova jasna kodifikacija tako *vice-versa* zagotavljata in reproducirata izvajanje diplomacije. Diplomatski protokol je vendarle v diplomatski praksi prisoten z namenom maksimiziranja učinkovitosti delovanja ustroja diplomatskega aparata vsake države. Njegova pravila in postopki pravzaprav izvirajo iz diplomatske prakse, mednarodnega prava in nacionalnih tradicij, zato je še toliko bolj prisotna medsebojna odvisnost diplomacije in diplomatskega protokola ob kakršnih koli spremembah znotraj katerega koli izmed njiju, ki se slej kot prej začnejo odražati tudi v spremembah njenega sopotnika.

7.2.2 Hipoteza 2:

Kot sem prikazal skozi svoje magistrsko delo, diplomatski protokol je skozi celotni razvoj instituta diplomacije predstavljal ključen instrument njenega izvajanja. S spreminjajočo se diplomatsko prakso se je pojavila tudi potreba po kodifikaciji diplomatskega protokola ter s tem omejitev nekaterih marginalnih praks, tako diplomatskih kot tudi in predvsem praks nekaterih diplomatskih predstavnikov. Samovoljo, željo in boj za prestiž diplomatskih predstavnikov je kot prvo univerzalno omejilo sprejetje Dunajskega pravilnika, če pri tem ne štejem zgodnejših notranje-pravnih dokumentov, kakršen je tudi *The Diplomatic Privileges Act*, ki je kot prvi notranje uredil del protokolarne prakse področja imunitet in privilegijev.

Gledajoč *ex post* na nadaljnjo pravno kodifikacijo diplomatskega protokola in diplomatskega prava v 20. stoletju, predvsem na obe dunajski konvenciji, dobimo jasno sliko, da je ta kodifikacija diplomatskega protokola prek kodifikacije diplomatskega prava pravzaprav omejila skrajnosti izvajanja diplomatskega protokola in ob enem postavila njegove minimalne standarde. Tovrstna namenska določitev najnižjih standardov je omogočila, da države prilagodijo izvajanje svoje protokolarne diplomacije z elementi svoje nacionalne tradicije in njej lastnimi običaji, a vendar v okviru in skladu s pravili diplomatskega prava. Tako diplomacija državam dopušča določen manevrski prostor, a jim hkrati zelo togo postavlja kriterije, od katerih pa ne odstopa. Opisana togost in neprilagodljivost spremembam ter nekonvencionalnim protokolarnim praksam je skozi njegov zgodovinski razvoj diplomatski protokol in s tem tudi diplomacijo *per se* pripeljala do slovesa stroge formalnosti. Tako lahko **potrdim** svojo drugo hipotezo: **»Za diplomatski protokol in njegove metode je skozi celotno zgodovino, od samega pojava prek splošne kodifikacije pa vse do implementacije in vsakodnevnega ravnanja v okvirju teh pravil, značilna njemu–lastna togost in neprilagodljivost«**. A ob tem ne gre spregledati dejstva, da se v zadnjih desetletjih opušča stroga formalnost v izvajanju protokolarne diplomatske prakse. Zaradi številnih novih pojavnih oblik diplomacije in novih forumov, prek katerih poteka diplomatska korespondenca postaja prožnejši tudi del protokolarne prakse. Na tem mestu gre zopet poudariti, da se od diplomacije pogosto pričakuje hiter odziv, vse pogosteje pa ta(k) odziv ne predvideva simbolične in ceremonialne spremljave, ki le preusmerja pozornost z vsebine na obliko. Kljub temu, diplomacija na najvišji ravni in srečanja diplomatskih predstavnikov še vedno potekajo ob spremljavi in pod budnim očesom ceremoniala kot vidne sfere diplomacije in diplomatskega protokola, ki pa ostaja tog in neprilagodljiv ter si zahteva podreditev vseh ostalih prvin v skladu z izkazovanjem časti gostujočim diplomatskim predstavnikom, tradicijo in istočasno z namenom ohranjanja le–te.

7.2.3 Hipoteza 3:

Diplomacija kot glavno orodje izvajanja zunanje politike nacionalne države je bila skozi svoj razvoj in zgodovino vedno odvisna od njenega neločljivega sopotnika, diplomatskega protokola. Ta je skrbel za urejen in nemoten potek uradnih srečanj diplomatskih predstavnikov, med katerimi pa je vedno obstajal boj za prestiž in nadvlado. Številni diplomatski spori, ki so izvirali prav iz tega naslova, so vodili v kodificiranje diplomatske in protokolarne prakse prek številnih deklaracij in pravilnikov, ki sedaj pravno urejajo celovito področje delovanja diplomacije. S tem je set pravil diplomacije, *corpus diplomaticus*, če

uporabim grob izraz, nevtraliziral boj za prestiž in nadutost ter vsemogočnost diplomatskih predstavnikov ter omogočil diplomaciji njen nadaljnji razvoj in razcvet novih vrst diplomacije. Prav ta diverzifikacija diplomacije na številne prakse, ki pokrivajo le določen segment sodelovanja med državami, je po mojem mnenju eden glavnih razlogov, ki so vodili v stanje, kjer danes diplomacija predstavlja pragmatično in cilju podrejeno profesijo. V takšnem okolju je neizogibno, da so se začele opuščati določene prvine diplomatskega protokola, povezane zlasti s ceremonialnimi dogodki. Tako je v diplomatski praksi vse manj poudarka na sprejemih, večerjih in slavnostnih banketih. Prav tako, uspešen diplomat zna vzdrževati stike in svojo korespondenco z drugimi diplomatskimi predstavniki tudi mimo ceremonialnih dogodkov in mimo klasičnih metod reprezentance. Trend neformalnosti v diplomatskih odnosih se pravzaprav odraža tudi zaradi uveljavljenega načela enakosti med državami. Ob tem lahko za pomen ceremoniala in posledično delno tudi etiketo, kot zgolj dve izmed metod izvajanja diplomatskega protokola, trdim, da padata v počasen zaton, medtem ko ostale izmed metod diplomatskega protokola; korespondenca, preseans ter imunitete in privilegiji ne izgubljajo na pomenu. Njihov pomen zaradi vse večje diverzificiranosti diplomacije pravzaprav kvečjemu raste in se krepi. Ob tem spoznanju lahko tako le **delno potrdim** svojo tretjo hipotezo iz začetka svojega raziskovanja in pisanja magistrskega dela: *»Protokol v najširšem pomenu besede danes izgublja na pomenu, če v obzir vzamemo njegovo pomembnost v dosedanjem razvoju diplomacije.«* Protokol kot instrument diplomacije tako **ne izgublja na pomenu**; pomen in vpliv upadata le ceremonialu kot eni izmed opisanih metod diplomatskega protokola. Diplomatsko delovanje države in njenih odposlancev tako pač ni več odvisno zgolj od s ceremonialom prežetih srečanj med diplomatskimi predstavniki, diplomatska tradicija pa kljub temu še vedno vzdržuje in ohranja ceremonialu kot metodi diplomatskega protokola določeno mero pravzaprav neodtujljivega pomena.

7.2.4 Rezultati raziskovanja

Raziskovalna pozornost mojega magistrskega dela se je osredotočala na evolutivni razvoj metod diplomatskega protokola. Skozi svoje raziskovanje sem hotel prikazati, kako se je znotraj diplomacije in diplomatskega protokola odvijal razvoj metod v protokolu do stopnje, kakršni smo priča dandanes. Prav tako sem skušal ugotoviti, kaj vse je prispevalo in kateri so bili dejavniki sprememb obstoječih protokolarnih praks in metod v različnih zgodovinskih obdobjih. Tekom raziskovanja sem se dokopal tudi do nekaterih aktualnih diplomatskih in protokolarnih praks določenega zgodovinskega obdobja, ki so zaradi nadaljnjega razvoja

diplomacije in protokola začenjale izgubljati na pomenu in bile opuščene iz sodobne diplomatske in protokolarne prakse.

Tako, kot se je razvijala diplomacija, se je skozi zgodovino in različna zgodovinska obdobja postopoma razvijal in oblikoval tudi diplomatski protokol. Že celo najstarejše in primitivne družbe so se dobro zavedale izrednega pomena zanesljivih sredstev komunikacije in odnosov s svojimi sosedi. Diplomatski proces je od takrat rasel in postajal vse bolj kompleksen. Prav tako je bilo z diplomatskim protokolom, ki je z naraščajočim pomenom diplomacije postajal vse bolj pomembna komponenta meddržavnih odnosov.

Prve imunitete diplomatskih predstavnikov so se pojavile z osebno nedotakljivostjo vladarjevih slov, diplomatski protokol pa je od takrat dalje neustavljivo rasel. Z osebno nedotakljivostjo slov in kasneje diplomatskih agentov se je vzporedno kot metoda diplomatskega protokola oblikoval tudi ceremonial, brez katerega je diplomacija, sicer v manjši meri a vendarle, nepopolna še dandanes. Ta se je do potankosti oblikoval v času Bizantinskega cesarstva.

Diplomacija, kot jo poznamo danes, je svojo največjo prelomnico doživela z vzpostavitvijo stalnih diplomatskih misij pri državi sprejemnici misije in odposlancev v Italiji v času 15. stoletja, s tem pa je svoj razcvet v diplomaciji doživela tudi protokolarna praksa. Nove diplomatske in protokolarne prakse so vodile v pospešen razvoj diplomatskega protokola, vzroke temu pa Bohte in Sancinova (2006, 52) opredelita kar kot posledico »ljubosumnosti, nečimrnosti in zavisti zaradi prvenstva« med poslaniki posameznih držav. Te lastnosti diplomatskih odposlancev in vladarjev držav so zaznamovale protokolarno prakso naslednjih nekaj stoletij.

Vse pomembnejši so postali protokolarni in ceremonialni dogodki, na katerih sta se izkazovala čast in prestiž, ki pa sta bila tudi glavna dejavnika številnih diplomatskih sporov. Ti so prerasli pogosto celo prerasli v vojne med državami, zato je bila nujna rešitev in univerzalna dorečenost glede prvenstva in senioritete med diplomatskimi predstavniki, kar je rešil končni dokument Dunajskega kongresa leta 1815, Dunajski pravilnik o razredih in rangih diplomatskih predstavnikov. Diplomacija je tako tekom svojega razvoja zgradila poseben sklop tehnik komuniciranja in obnašanja, ki so s časom prerasle in se standardizirale v norme sodobnega diplomatskega protokola.

Načela Dunajskega pravilnika povzema tudi DKDO, ki predstavlja temelj diplomatskega prava. Po vzpostavitvi multilateralne diplomacije kot tretjega ključnega obdobja v razvoju diplomacije, kot sem zapisal v prvem poglavju, je diplomacija doživela porast novih vrst diplomatske prakse in forumov, diplomatski protokol pa je doletelo neizogibno opuščanje nekaterih prvin diplomatskega protokola, zlasti na področju ceremoniala. Že opisan trend neformalnosti v diplomatskih odnosih je botroval k počasnemu zatonu diplomatskega ceremoniala. Kot sem pojasnil že ob vrednotenju moje tretje hipoteze, je metoda diplomatskega ceremoniala v nazadovanju pomena pravzaprav osamljena, saj se pomen ostalih metod v diplomatskem protokolu zaradi vse večje diverzificiranosti diplomacije krepi. Diplomatskega protokola bo tako ključni in neizogibni spremljevalec in najpomembnejši instrument izvajanja diplomacije tudi v prihodnje.

Tako, kot smo priča aktualnemu trendu opuščanja pomena ceremoniala kot metode diplomatskega protokola na vsakdanji ravni diplomatskega udejstvovanja držav, lahko najdemo vzporedne spremembe v protokolarni praksi diplomacije tudi v preteklih zgodovinskih obdobjih. Na tem mestu se bom poslužil analogije Benkovega razmišljanja glede vzpostavljanja mednarodnih institucij, za katere trdi (v Jazbec 1998, 40), da so produkt »funkcije zgodovinske situacije«. Tako si upam njegov citat uporabiti tudi za vsako izmed stopenj v razvoju diplomatskega protokola. V različnih zgodovinskih obdobjih so različne potrebe diplomacije in interesi držav narekovali razvoj diplomatskega protokola in njegovih metod. Kot so ti dejavniki narekovali razvoj določenih protokolarnih praks, so (ali pa še bodo) novi dejavniki narekovali tudi njihove spremembe in njihov eventualni razkroj in opustitev.

V nadaljevanju bom s primeri nekaterih opuščenih praks v diplomatskem protokolu prikazal, kako so se protokolarne prakse spreminjale skozi čas. Nekatere izmed takrat aktualnih diplomatskih in protokolarnih praks so se zaradi nadaljnjega razvoja diplomacije in protokola začele opuščati in dandanes v sodobni diplomatski in protokolarni praksi niso več prisotne.

Kot prvo bi izpostavil ceremonialno slovesnost ob predaji poverilnih pisem. To je bil vedno eden pomembnejših dogodkov v življenju vsakega diplomata. Tako kot ostale metode v protokolu je bil tudi ceremonial ob predaji poverilnih pisem deležen občutnih sprememb. Iz sodobne protokolarne prakse se je skorajda popolnoma izgubil običaj predaje poverilnih pisem novega vodje diplomatskega predstavništva v kočiji. Bohte in Sancinova (2006, 114) ob navajata tudi, da je bila pri tem ceremonialnem dogodku dorečena tudi število vpreženi

konj in spremljajočih jezdecev. Ob predaji akreditivnih pisem se tovrstna ceremonialna slovesnost vrši le še na Nizozemskem.

Tudi na področju preseansa smo bili priča številnim menjavam aktualnega prednostnega vrstnega reda. Številni in, še več, neobjektivni ključi za formiranje prednostnega vrstnega reda so zahtevali vzpostavitev univerzalnega in splošno sprejetega preseansa. Diplomatska praksa se je še najbolj zadovoljila s preseansom papeža Julija II. iz leta 1504, a tudi ta ni bil po volji večine držav. Z razpletom Dunajskega kongresa se je v diplomatsko prakso in preseans kot metodo diplomatskega protokola vnesel nov red, ki je univerzalno in objektivno opredeljeval nadaljnji potek diplomatskega protokola do sprejetja DKDO leta 1961 in nastopa veljavnosti leta 1964.

Nadalje, sklepi Dunajskega kongresa kljub svoji univerzalnosti in splošnemu pomenu določitve razredov in rangov diplomatskih predstavnikov niso zadostovali tedanji diplomatski praksi. Zato se je le slaba tri leta po sprejetju Dunajskega pravilnika o rangih in razredih diplomatskih predstavnikov na kongresu v Aachnu⁷² jeseni 1818 znova sestala diplomatska srenja Evrope. Poprej uveljavljena razdelitev diplomatskih predstavnikov na tri razrede se je v času od sprejetja Dunajskega pravilnika v praksi izkazala za pomanjkljivo, zato so na omenjenem kongresu sprejeli še en razred, ki je med razreda poslanika in odpravnika poslov dodal še pod-razred *minister rezident*. Zanimivo je, da se je v prihodnji diplomatski praksi ta nov pod-razred izkazal na nepotrebne in se ni ohranil do naslednje, najpomembnejše kodifikacije diplomatskega prava, sprejetja obeh dunajskih konvencij, ki sta *posvojila* izvirne sklepe iz Dunajskega kongresa in opustila njegov amandma iz kongresa iz Aachna.

Spremembe v opuščanju ustaljenih protokolarnih praks pa najdemo tudi v sodobnejši zgodovini. Tako smo lahko že daljše obdobje priča spremenjeni praksi ob koncu poslanstva diplomatskega predstavnika. Opušča se ceremonialni dogodek, kjer bi vladar, pri katerem je akreditiran dotični diplomatski predstavnik s svojo odpoklicno avdienco sprejel odpoklicno pismo⁷³ diplomatskega predstavnika v odhajanju, namesto tega pa je vse bolj stalna praksa v diplomaciji in diplomatskem protokolu, da novo-poslani diplomatski predstavnik ob predaji njegovega akreditivnega pisma preda šefu države tudi pismo o odpoklicu svojega predhodnika. Praksa predaje poverilnega pisma tako z istočasno predajo odpoklicnega pisma njegovega predhodnika vodi v opuščanje dvojnih srečanj šefa države za eno zamenjavo vodje

⁷² Francosko ime za nemško mesto Aachen je Aix-la-Chapelle.

⁷³ Tudi odpovedno pismo, reakreditiv in pismo o odpoklicu. Fr. *lettre de rappel*, ang. *letter of recall*.

določene diplomatske misije, kar pa je skladno tudi z aktualnim trendom upadanja pomena ceremoniala kot metode diplomatskega protokola, o čemer pa sem že pisal.

7.3 Sklepne misli

Naštete in opisane spremembe protokolarne prakse so zaradi navedenih dejavnikov vodile v opuščanje določenih elementov diplomatske prakse. Istočasno pa so ob opuščanju teh praks v veljavo prihajale druge metode, ki so sčasoma postale del navad in običajev diplomatskega protokola. Tako smo določenim spremembam priča tudi v sodobni diplomatski in protokolarni praksi, in prav je, da sedaj po naštetih opuščanjih določenih diplomatskih praks in njihovih dejavnikih navedem tudi tiste dejavnike, ki krojijo sodobno diplomatsko prakso.

Na področju komuniciranja in korespondence kot metode diplomatskega protokola je ključna revolucija na tehnološkem in informacijskem področju, ki je prinesla občutne spremembe v hitrosti diplomatskega komuniciranja z uporabo interneta, e-pošto, videokonferencami in številnimi drugimi prednostmi, ki jih omogoča tehnologija interneta. Ob tem se stalno povečuje tudi število in pogostost srečanj na ravni vlad in ministrstev. Opaža se vse večja vseprisotnost medijev, ki pa s svojimi sporočili odločilno vplivajo na množice. Javno mnenje in politike zategovanja pasu zahtevajo racionalizacijo stroškov reprezentance, to pa se neizogibno odraža v zmanjševanju proračunskih sredstev za ceremonialne dogodke. Vse to je še pospešilo trend opuščanja formalnosti na ceremonialnem področju srečanj diplomatskih predstavnikov na nižjih ravneh.

Našteti trendi in tendence po spremembah v diplomatski dejavni diplomacije so pravzaprav nekakšna oblika zahteve po prilagoditvi instituta diplomacije. O procesu razvoja diplomacije in njenega prilagajanja času in sistemu piše tudi Simoniti (1995, 7), ki pa izpostavi, da diplomacija kot konservativna večšina lahko prenese »evolucijo in inovacijo«, ne opušča niti možnosti reform, poudarja pa, da diplomacija nikoli ne bi zmogla prestatati revolucije. To svojo misel nato utrdi s tezo, da niti velika količina novih pojavnih oblik diplomacije in niti razvoj sodobnih metod komuniciranja ne bi mogle tako nadomestiti obstoja in delovanja v stalnih diplomatskih predstavništvi.

Na podlagi opisanega Simonitijevega razmišljanja lahko tako tudi za poprej opisane trende sprememb v sodobni protokolarni praksi izpeljem analogijo, da so le-te le ena izmed stopenj v nenehnem razvoju diplomatskega protokola in njegovih metod. S svojimi inovativnimi

pristopi so vsi trendi tako zgolj prispevali k razvoju metod diplomatskega protokola, s tem pa širili dotedanji obseg načinov delovanja diplomacije in metod diplomatskega protokola.

8 Literatura

1. Anderson, Matthew Smith. 1993. *The rise of modern diplomacy 1450 – 1919*. London in New York: Longman Press.
2. Avguštin, Janja R. 2011. Posebnosti slovenskega (diplomatskega) protokola. V *Diplomacija med teorijo in prakso*, ur. Boštjan Udovič, 145–77. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
3. Baldassar Castigliones. 1561. *The Book of the Courtier*, ur. Walter Raleigh. London, University of Oregon.
4. Bartoš, Milan. 1956. *Međunarodno javno pravo – ugovorno pravo*. Beograd: Kultura.
5. Bederman, David J.. 2001. *International Law in Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press,
6. Benedetti, Ksenija. 2008. *Protokol, simfonija forme*. Planet GV. Ljubljana.
7. Benko, Vlado. 1987. *Mednarodni odnosi*. Maribor: Založba Obzorja.
8. --- 1997. *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
9. --- 1998. Mesto in funkcije diplomacije v razvoju mednarodne skupnosti. V *Diplomacija in Slovenci; Zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, ur. Milan Jazbec, 39–58. Celovec: Založba Drava.
10. Berković, Svetjlan. 2006. *Diplomacija i diplomatska profesija*. Zagreb: Denona.
11. Berridge, Geoff R. 2002. *Diplomacy: Theory and Practice*. New York: Palgrave.
12. Berridge, Geoff R. in Alan James. 2004. *A dictionary of diplomacy*. Basingstoke: Palgrave.
13. Beyer, Rick. 2003. *The Greatest Stories Never Told*. New York, HarperCollins Publishers.
14. Bohte, Borut in Vasilka Sancin. 2006. *Diplomatsko in konzularno pravo*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
15. Brglez, Milan. 1992. *Imunitete in privilegiji v novejšem diplomatskem in konzularnem pravu – poskus primerjalne analize*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

16. --- 2008. Kodifikacija sodobnega diplomatskega prava. V *Diplomacija in Slovenci; Zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, ur. Milan Jazbec, 59–88. Celovec: Založba Drava.
17. Cameron, Averil. 1992. The byzantine Book of ceremonies. V *Rituals of Royalty*, ur. Cannadine David in Simon Price. Cambridge: University Press.
18. Carter, Barry E. in Phillip R. Trimble. 1999. *International Law*. New York: Aspen Publishers.
19. Cohen, Raymond and Raymond Westbrook. 2000. *Amarna Diplomacy: The Beginnings of International Relations*. Baltimore: John Hopkins University Press.
20. Cohen, Raymond. 2004. The great tradition; the spread of diplomacy in ancient world. V *Diplomacy II: History of Diplomacy*, ur. Christer Jönsson in Richard Langhorne. 44–55. London: Thousand Oaks in New Delhi: Sage.
21. Cronin, Vincent. 1969. *The flowering of the Renaissance*. Dutton: Harper & Collins Press.
22. Cunningham, Lawrence in John Reich. 2006. *Culture and Values: A Survey of the Humanities*. Thomson Wadsworth.
23. De Cesare, Raffaele. 1909. *The Last Days of Papal Rome*. London: Archibald Constable & Co.
24. *Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih in Fakultativni protokol k Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih, ki se nanaša na obvezno reševanje sporov*. Dostopno prek: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf (17. april 2013).
25. *Dunajska konvencija o konzularnih odnosih*. Dostopno prek: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf (17. april 2013).
26. *Dunajska konvencija o predstavljanju držav v njihovih odnosih z mednarodnimi organizacijami univerzalnega značaja*. Dostopno prek: <http://untreaty.un.org/ENGLISH/bible/englishinternetbible/partI/chapterIII/treaty36.asp> (17. april 2013).
27. Dvornik, Francis. 1966. Which Councils are Ecumenical? V *Journal of Ecumenical Studies* 3(2): 314–328.
28. Edwards, I.E.S., N.G.L. Hammond in C.J. Gadd. 1975. *The Cambridge Ancient History*. Cambridge: Cambridge University Press 1975.
29. Elgavish, David. 2000. Did diplomatic immunity exist in the ancient Near East? *Journal of the History of International Law* 2(1): 73–90.
30. Feltham, Ralph. 1994. *Diplomatic Handbook*. London: Brill Academic Publishers.

31. Freeman, Charles W. 1997. *The diplomats dictionary*. Washington: United States Institute of Peace Press.
32. Frey, Linda S. in Marsha L. Frey. 1999. *The History of Diplomatic Immunity*. Columbus: Ohio State University Press.
33. Genet, Raoul. 1931. *Traite de diplomatie et de droit diplomatique*. Paris: A. Pedone.
34. Gibbon, Edward. 2008. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. New York: Cosimo Classics.
35. Gregory, Timothy E.. 2005. *A History of Byzantium*. Oxford: Blackwell Publishing.
36. Grotius, Hugo. 2001. *The law of war and peace*. Kitchener, Ontario: Batoche Books. Dostopno prek: <http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/grotius/Law2.pdf> (17. april 2013).
37. Hamilton, Keith in Richard Langhorne. 1995. *The Practice of Diplomacy; Its evolution, theory and administration*. London in New York: Routledge.
38. Hanrahan, Nick. 2005. *A History of diplomatic immunity and the development of international organizations immunity*. Geneva: Centre for Accountability of International Relations.
39. Hardy, M. 1968. *Modern Diplomatic Law*. Manchester: Manchester University Press.
40. Ibler, Vladimir. 1978. *Međunarodno diplomatsko i konzularno pravo*. Zagreb: Fakultet političkih nauka.
41. --- 1987. *Rječnik međunarodnog javnog prava*. Zagreb: Informator.
42. Jazbec, Milan. 1998. *Diplomacija in Slovenci: zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*. Celovec: Založba Drava.
43. --- 2007. *Vojaška in obrambna diplomacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
44. --- 2009. *Osnove diplomacije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
45. Kazhdan, Alexander Petrovich. 1991. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford. Oxford University Press.
46. Kurbalija, Jovan in Stefano Baldi. 2000. *Internet Guide for Diplomats*. Malta: The Mediterranean Academy od Diplomatic Studies.
47. Kurbalija, Jovan, Dietrich Kappeler in Christiaan Sys. 2008. *Evolution of Diplomatic Privileges and Immunities*. Dostopno prek: <http://www.diplomacy.edu/resources/general/evolution-diplomatic-privileges-and-immunities> (17. april 2013).
48. Laguey Feilleux. 2009. *The dynamics of diplomacy*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.

49. Laut, Franz Joseph. 1869. Papyrus Prisse. *Philosophisch-philologisch Classe* (4. december 1869).
50. Lee, Stephen. 1995. *Tridesetletna vojna*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
51. Lichtheim, Miriam. 1973. *Ancient Egyptian Literature*. Berkeley: The University of California Press.
52. Lipužič, Jasna. 2008. *Diplomatski protokol: koncepti, metode, prakse*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
53. Martens, Charles de. 1866. *Le Guide Diplomatique*. Leipzig: M.F.H. Geffcken.
54. Martin, Judith. 1994. The Evolution of Etiquette. *The Washington Post* (20. Marec 1994).
55. Mattingly, Garrett. 1964. *Renaissance Diplomacy*. New York: Dover Publications.
56. McCaffree, Mary Jane in Pauline Innis. 1985. *Protocol: the Complete Handbook of Diplomatic, Official and Social Usage*. Washington: Devon Publishing Company.
57. McClanahan, Grant V. 1989. *Diplomatic Immunity: Principles, Practices, Problems*. Washington: Georgetown University.
58. Mikolić, Mario. 1995. *Diplomatski protokol – praksa u republici Hrvatskoj i neke praktične upute*. Zagreb: Mate.
59. --- 2002. *Diplomatski in poslovni protokol*. Zagreb: Barbat.
60. Morgenthau, H. J. 1978. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Knopf.
61. Mugunthan, Sangeetha. 2006. *Diplomatic Immunity In The Context Of International Human Rights*. Dostopno prek: <http://www.legalserviceindia.com/articles/dhuman.htm>. (17. april 2013).
62. Munn Rankin, Margaret. 2004. Diplomacy in western Asia in the early Second Millenium B.C. V *Diplomacy II: History of Diplomacy*, ur. Christer Jönsson in Richerd Langhorne. 1–43. London: Thousand Oaks in New Delhi: Sage.
63. Nick, Stanko. 1997. *Diplomacija: Metode in tehnike*. Zagreb: Barbat.
64. Nicolson, Sir Harold. 1988. *Diplomacy*. Washington: Georgetown University.
65. --- 1998. *The Evolution of Diplomatic Method*. Leicester: University of Leicester Press.
66. Norwich, John Julius. 1997. *A Short History of Byzantium*. London: Viking.
67. Osolnik, Marjan. 1998. Diplomacija kot poklic. V *Diplomacija in Slovenci: zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, ur. Milan Jazbec, 122 –39. Celovec: Založba Drava.

68. --- 1998b. Diplomatski protokol. V *Diplomacija in Slovenci: zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, ur. Milan Jazbec, 140–59. Celovec: Založba Drava.
69. Pavčnik, Marijan. Pravni pozitivizem. *Pravnik* 52 (6–8): 317–333.
70. Perrottet, Tony. 2008. *On the Trail of Ancient Roman*. Harper Collins.
71. Petrič, Ernest. 2010. *Zunanja politika: osnove teorije in praksa*. Mengeš: Center za evropsko prihodnost.
72. Post, Emily. 1922. *Etiquette in Society, in Business, in Politics and at Home*. New York: Funk & Wagnalls Press.
73. Potemkin, Vladimir Petrovič, ur. 1947. *Zgodovina diplomacije: Prvi Zvezek*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
74. *Pravilnik o razredih in rangih diplomatskih predstavnikov: Zaključni akt Kongresa na Dunaju 1814–1815*. 1815. Dostopno prek: <http://www.dipublico.com.ar/english/final-act-of-the-congress-of-viennageneral-treaty-1815/> (17. april 2013).
75. *Prednostni vrstni red papeža Julija II.* 1504. Dostopno prek: <http://www.heraldica.org/topics/royalty/nations.htm> (17. april 2013).
76. Cannadine, David in Simon Price. 1993. *Rituals of Royalty*. Cambridge: University Press.
77. Ragin, Charles. 2007. *Družboslovno raziskovanje – Enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
78. Rana, Kishan S. 2000. *Inside Diplomacy*. New Delhi: Manas Publications.
79. --- 2011. *21st Century Diplomacy*. London: Continuum Publishing Corporation.
80. Reiske, Johann Jacob, 1830. *Constantini Porphyrogeniti libri II. de ceremoniis aulae Byzant.* Bonn, n.d.
81. Riede, Chintia. 2010. *The History of Etiquette*. Dostopno prek: <http://etiquette-guide.com/etiquette-history-part1/> (17. april 2013).
82. Rivier, Alphonse. 1896. *Principes du Droit Gens*. Paris: n.d.
83. Rosen, William. 1980. Early modern diplomatic ceremonial: Systems approach. *Journal of modern history* (52): 452–76.
84. Rousset de Missy, Jean. 1739. *Cérémonial Diplomatique des Cours de l'Europe*. Amsterdam, n.d.
85. Satow, Sir Ernest. 1994. *A guide to diplomatic practice*. London: Longmans Press.
86. --- 2011. *A guide to diplomatic practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

87. Sen, Biswanath. 1988. *A Diplomat's Handbook of International Law and Practice*. Dodrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
88. Shinseki, Eric Ken. 2001. *A guide to Protocol and Etiquette for Official Entertainment*. Washington: HQ DA.
89. Simoniti, Iztok. 1994. Diplomatsko pravo. *Teorija in praksa* 31 (5–6). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
90. --- 1995. Multilateralna diplomacija. *Teorija in praksa, posebna izdaja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
91. Simpson, John in Edmund Weiner. 1989. *A New English Dictionary on Historical Principles (NED) - Oxford English Dictionary – 2nd edition*. Oxford: Oxford University Press.
92. Štok Škapin, Andreja. 2003. *Diplomacija svetega sedeža*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
93. Trajkovski, Georgi. 1990. *Diplomatski protokol*. Beograd: Nova.
94. Travnik, Jelka. 2004. *Vloga protokola v zunanji politiki držav*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
95. Treadgold, Warren. 1997. *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford: Stanford University Press.
96. Türk, Danilo. 2008. *Temelji mednarodnega prava*. Ljubljana: GV Založba.
97. Udovič, Boštjan. 2009. *Ekonomska varnost in ekonomska diplomacija: Primer tujih neposrednih investicij Nove Ljubljanske Banke na trgih Zahodnega Balkana*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
98. *Ustanovna listina Organizacije združenih narodov - The Charter of the United Nations*. 1945. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml> (17. april 2013).
99. Van der Toorn, Karel. 1995 Migration and the spread of local cults. V *Immigration and Emigration within the Ancient Near East*, ur. Karel van Lerberghe in Antoon Schoors, 365–77. Leuven: Peeters Publishers.
100. Veljić, Zoran. 2005. *Diplomatski protokol*. Beograd: Diplomatska akademija MSP SCG.
101. Verbinc, France. 1979. *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
102. Vrečar, Valter. 2001. *Vojaški protokol*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo.
103. Vukadinović, Radovan. 1994. *Diplomacija*. Ljubljana: Arah Consulting.

104. Watson, Adam. 1982. *Diplomacy – The Dialogue Between States*. London: Eyre Methuen.
105. Wight, Martin. The States–system of Hellas. V *Diplomacy II: History of Diplomacy*, ur. Christer Jönsson in Richard Langhorne, 56–78. London: Thousand Oaks in New Delhi: Sage.
106. Wood, John R. in Jean Serres. 1970. *Diplomatic Ceremonial and Protocol: Principles, Procedures and Practices*. New York: Columbia University Press.
107. *Zakon o zunanjih zadevah (ZZZ-1-UPB-1)*. Ur. l. RS 113/2003. Dostopno prek: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r06/predpis_ZAKO3826.html (17. april 2013).
108. Zelmanović, Đorđe. 1990. *Ilustrirani bonton in protokol*. Maribor: Založba Obzorja.